

NAŠE PLANINE

MJESEČNIK PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

GODINA VI.

1954

Broj 8-9

Prof. Ljubica Štromar

Biljni svijet i njegova zaštita

Bio je lijep dan krajem mjeseca kolovoza. Pomalo su se već naslućivale jesenske boje lišća. Ljeto je bilo na izmaku, a s njim i toplina. Promatrajući Medvednicu, činila mi se toga dana, blago i meko zatalasana s padinama, koje su se duboko uvlačile u Zagreb. Zvale su me ciklame. Odluka je već odavno bila gotova, trebalo je samo krenuti toj planini jednako lijepoj i uvijek novoj.

Na putu prema Rauchovoj lugarnici preko Šumareva groba zrak je bio zasićen mirisima organske tvari u raspadanju, vodenom parom, koja se dizala pomiješana mirisom rascvjetanih ciklama. Sakrivale su se skromno čućeći ispod jela. Neke su bile tamnovioletne, a neke, već u ocvjetanju, potpuno blijede. Mjestimice pokrivale su veće površine, kako se ono kaže, nizao se cvijet do cvijeta. Odlučila sam brati ih na povratku.

Nakon divno provedenog dana, uživajući u prekrasnim vidicima kojima tako obiluje Medvednica, došuljalo se poslije podne, a s njim i prve sjene. Sada ču brati ciklame, pomišljala sam, one bi kod kuće izgarajući u vazama još uviđek svojim mirisom dočaravale šumu, vlagu i vitke jele.

Odmoreni krenuli smo prema Zagrebu, još malo i eto nas do prvih ciklama. Ovdje jedna tamo više, otkinute i bačene čekale su da budu izgažene. Nisam mogla za sebe niti jednu otkinuti, činilo mi se to odviše, jer je bilo pojedinaca, koji su brali za sve nas. Nosili su ciklame u tako velikim količinama, da su na koncu pobacali i zgnječili polovicu njih.

Ovakve pojave, nemilosrdnog uništavanja bilja u cvatu na dnevnom su redu od ranog proljeća, počevši s vrbama, visibabama, jaglacima pa sve do u kasnu jesen s plodovima srebrenike i kaline. Sve što cvate i donaša lijepe ugledne plodove, sve to postaje žrtva nezasitnih ruku, jer kakvo je to planinarenje, da ne doneseš polovicu šume u grad. Nije samo Medvednica napadnuta od ovakvih izletnika neplaninara. Kud god krenemo, svuda vidimo manje više isti odnos čovjeka prema biljnom i životinjskom svijetu. Treba samo otići u izletničke dane na pr. u Samoborsku goru, Papuk ili koju drugu našu planinu sve vrvi od planinara, a na povratku, to se zna pune ruke različitog bilja. S koliko su preciznosti takve pojave regulirane u Donjo-austrijskom zakonu, koji u članu »O zaštiti biljnog i životinjskog svijeta« kaže »... po kojoj je dozvoljeno branje ili trganje jedne rukoveti, a to je ona količina bilja, čije peteljke mogu biti obuhvaćene palcem i kažiprstom ukoliko se ne radi o jednoj putpuno zaštićenoj biljnoj vrsti ili o zaštićenom prirodnom području, gdje je svako branje potpuno zabranjeno.«

Kako je naša zemlja u biljno-geografskom pogledu jedna od najzanimljivijih, jer se kod nas susreću najraznolikiji florni elementi, koji uz veliki broj endema, urođenih vrsta daju našoj flori sasvim osobiti značaj. Ima i doseljenih elemenata, koji su se posve udomaćili i zauzeli mjesto među domaćim predstavnicima, tako da se i ne pomišlja da su stranog podrijetla. Međutim, glavni značaj našoj flori daje domaći, autohtoni, samonikli florni elemenat po kome naša zemlja spada u najzanimljivije zemlje Evrope. Razumljivo je onda, da su mnogi domaći i strani botaničari proučavali biljni svijet naše zemlje ukazujući na vrijednost značaj i bogatstvo prirodne baštine koju posjedujemo, ili drugim riječima, prirodna baština nije samo svojina određenih generacija, ona je vlasništvo prošlih sadašnjih i budućih pokoljenja prema tome, treba je, štititi i čuvati.

Zaštita prirode, prirodnih rijetkosti i prirodnih spomenika javlja se kao protuteža nakon velikih promjena u prirodnim sredinama u kojoj najbitniju ulogu kod mijenjanja prirodnih odnosa vrši čovjek uz ostale često puta još nedovoljno ispitane prirodne faktore. Prema tome pokret zaštite prirode ide za tim, da sačuva pojedine netaknute prirodne predjele ili pojedine biljne i životinjske vrste od izumiranja i potpunog nestanka. Čuvanje prirode i njenih živih članova nije samo značajno s naučnog estetskog i obrazovnog stanovišta, već imade velik značaj za privredu, jer zaštita prirode ne isključuje racionalno iskorištavanje. Danas se zaštitom prirode bave svi napredni narodi svijeta, koji nastoje naći puteve i mogućnosti što bolje i efikasnije zaštite. Naša zemlja ni u kojem pogledu ne zaostaje za naprednim nastojanjem ostalih naroda u pokretu zaštite prirodnih rijetkosti, jer za takav rad postoji i zakonska podloga.

Ovdje, međutim, postoji više momenata, koje bi trebalo dobro razlikovati i prema tome ocijeniti stepen ugroženosti. Svaka biljna vrsta bez obzira na vrijednost kao flornog elementa, koja posjeduje lijepе cvjetove i dekorativne listove ugrožena je branjem, sakupljanjem i prodavanjem. Unutar ove skupine nalaze se mnoge vrste, koje predstavljaju prirodne rijetkosti. Međutim imade vrsta koje nemaju gornjih estetskih kvaliteta, nego su isključivo ugrožene što su endemi ili relikti, prirodne rijetkosti, potisnute mnogim faktorima, kao i samim čovjekom, do kritičnih granica životnih uvjeta. Proljetnice predstavljaju poseban problem i njihov stepen ugroženosti proistječe iz simbolike, jer su vjesnici proljeća te je taj momenat usko vezan s trajanjem zime. Kako vidimo ovdje susrećemo mnogobrojne faktore, koji su često napola ozbiljno shvaćeni, zato je moglo doći do potpunog uništenja izvjesnih biljnih vrsta. Mogli bismo navesti čitav niz primjera, koji nam najjasnije govore i potkrepljuju gornje izlaganje. Nježna prozračna paprat takozvani gospin vlasak (*Adiantum Capillus Veneris*) jedini reprezentant svoga roda koji je prodrio u Evropu, predstavlja t. zv. tropski elemenat, ostatak iz doba, kad je kod nas vladala subtropska klima. Njegovo stanište je Toplo vrelo u Podsusedu, ali je to nalazište rukom čovjeka uništeno. Košutje uho (*Gentiana lutea var. symphyandra*), lijepa biljka sa žutim cvjetovima, s područja Risnjaka i Gušlica gotovo je potpuno nestalo zbog farmaceutskih potreba.

Ne treba ni ići daleko i tražiti primjerke, dovoljno je, iz godine u godinu pratiti proljetnice u okolini Zagreba, tek onda vidimo, što znači brati i prodavati. Mnoge su vrste daleko potisnute iz okolice Zagreba, dok su nedavno rasle na domaćaj grada. Kockavicu (*Fritillaria meleagris*) bi uzalud tražili preko Save, nestala je. Znam, da sam kao dijete brala u Tuškancu krespin (*Epimedium*

alpinum), danas dolazi simbolično tek gdjeđe po koji primjerak. Tako bi mogli nizati primjer za primjerom.

Pitam se kako zaustaviti taj proces i spriječiti uništenje?

Na to pitanje je vrlo teško odgovoriti, jer tajna uspješnog rješenja leži u nama samima, a zakon je to ostvarenje naših želja i nastojanja na polju zaštite prirode. Zaštita prirode poznaće dvije forme zaštite biljnih vrsta i to prostorne i individualne zaštite. Prostorna zaštita biljne vrste manifestira se u tom da su pojedini dijelovi prirodne sredine u kojoj dolazi dotična ugrožena vrsta potpuno ili djelomično izuzeti od gospodarenja i utjecaja čovjeka. Ovakvi izlučeni dijelovi zovu se rezervati u ovom slučaju botaničkog karaktera. Individualna zaštita i provođenje takve zaštite veoma je težak i složen zadatak, jer je riječ o jedinkama neke vrste, koje rastu između jedinki drugih nezaštićenih vrsta.

Po prostornoj zaštiti ističu se od evropskih zemalja Poljska i Švedska, a da ne govorimo o individualnoj zaštiti u Njemačkoj, Švicarskoj, Poljskoj, Švedskoj i Austriji. Kako su u zakonima i posebnim odredbama zaštite prirode pojedinih država, precizirane mjere zaštite te se najozbiljnije pristupa provođenju zakonskih odredaba. U tom su se smislu u Švicarskoj mobilizirale i vojničke jedinice, koje su u tom pogledu dobole stroge zapovijedi, a u krajnjim slučajevima vršio se pregled naprtnjača pojedinih planinara sve pod lozinkom „zaštitu runolista“, a jednake se mjere poduzimaju i za sve ostale zaštićene vrste. Iz toga slijedi da pojedini zavodi ili druge organizacije za zaštitu ne stoje osamljeni u toj borbi.

Odjel za zaštitu prirodnih rijetkosti Konzervatorskog zavoda u Zagrebu donio je do sada 7 formalnih rješenja na osnovu Zakona o zaštiti kulturnih spomenika i prirodnih rijetkosti, kojima se potpuno zaštićuju slijedeće vrste:

Blagajev likovac (*Daphne Blagayana Freyer*)

Crveni likovac (*Daphne cneorum L.*)

Lovorasti likovac (*Daphne laureola L.*)

Runolist ili bjelolist (*Leontopodium alpinum Cass. var. krasense (Derg.) Hay.*)

Božikovina (*Ilex aquifolium L.*)

Mekana ili širokolisna veprina (*Ruscus hypoglossum L.*)

Divuza ili diviza (*Styrax officinalis L.*)

Pod potpunom zaštitom podrazumijevamo zaštitu od branja, sakupljanja trganja ili bilo kakvog drugog uništavanja, drugim riječima treba biljnu vrstu ostaviti u prirodi netaknutu, prepuštenu samu sebi, da se obnavlja i obamire. Pod formalnom zaštitom je, kako vidimo, tek jedan vrlo maleni dio biljnih vrsta, a postoji još veliki broj biljaka koje bi trebalo zaštiti kod nas. Međutim iskustva kod nas kao i u zemljama sa klasično razvijenom zaštitom kao što je Švicarska pokazuju, da se kod zaštite biljaka nailazi na tehničke i psihološke poteškoće, a ovakve konstatacije imaju i svoje opravdanje, jer često puta reklamirana zaštita dovede neku vrstu do potpunog uništenja. Tako na pr. negdje u Gorskem Kotaru na početku ulaza u carstvo kamena, impresivnih stijena stoji napisano »runolist je zaštićena biljka«. Nema sumnje da je to upozorenje napisano s najboljom namjerom, ali na žalost postiglo je sasvim suprotni utisak, jer se nakon toga prelazi u akciju traženja runolista. Kako vidimo to su čitavi kompleksi protiv kojih se treba boriti, a mnogobrojne poteškoće na koje nailazi zaštita bilja ne dadu se nikakvim administrativnim mjerama odstraniti. Treba za takav rad mnogo razumijevanja, strpljivosti, ustrajnosti i veliki broj surad-

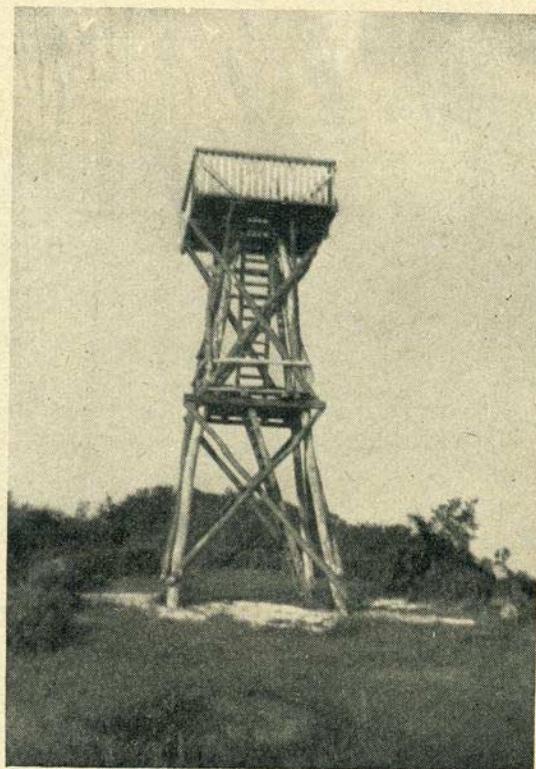
nika. Već gotovo dvije godine Konzervatorski zavod u Zagrebu provodi organiziranu zaštitu biljnih vrsta. Netko bi pomislio da uspjeh nije izostao. Nažalost rad na zaštiti nije naišao u početku na ono razumijevanje, koje je bilo potrebno, da se taj problem uspješnō riješi na terenu. Zaštićene vrste runolista, božikovina, veprina i likovci su se prodavalni na tržištu u cvjetarnama, izletnici su nosili pune rukoveti, a da ne govorimo o ostalim za sada formalno nezaštićenim vrstama. Planinarski domovi su osvanuli ukrašeni zaštićenim vrstama. Borba za relativne uspjehe nije bila laka i kad je zaštita prelazila u jednu mirniju fazu, kad su samo rijetki pojedinci kršili Zakon, dolazi »Biljana« poduzeće za proizvodnju, preradu i promet ljekovitog bilja, te provodi nakup božikovine na području samoborskog kraja. Nakup je izvršen, a što znači par stotina kg. grančica božikovine najbolje nam ilustriraju okljastreni, iznakaženi, do korjena zasječeni grmovi božikovine, jer su stabalca odavno već nestala. Ako pretpostavimo, da se zaštita božikovine u samoborskom kraju provodi još od Prvog svjetskog rata, teško da bismo taj prijestup mogli shvatiti. »Biljana« je provela tu akciju bez obzira na zaštitu, ne tražeći dozvolu Konzervatorskog zavoda u Zagrebu premda je bila zakonski obavezan, da to učini. Već bi po karakteru rada »Biljana« morala usko surađivati sa zavodom i interesirati se za rad na zaštiti bilja, jer je jasno, da jedno i drugo područje rada konvergira i dodiruje se u materiji s kojom radi. Malo više koordinacije u radu, pa ne ćemo više gledati nekulturne prizore uništavanja, osiromašenja biljnog svijeta naših planina i planinskih livada. Vrijeme je odavno tu, da čuvamo prirodu. Zašto onemogućiti uživanje u divnim aspektima, što ih daje priroda tokom cijele godine, lišiti čovjeka najljepših doživljaja, a kod toga nitko ne zabranjuje razumno iskorištavanje prirodnih dobara.

Danas se već javljaju samoinicativno mnoga planinarska društva, koja žele štititi biljni svijet svoga zavičaja. Nema idealnijih suradnika od planinara, koji su shvatili zaštitu i stavili je među svoje osnovne zadatke. Što mogu učiniti planinarske organizacije propagandom, angažiranjem na terenu na polju zaštite, govore nam primjeri iz mnogih Evropskih zemalja. Planinarska društva i planinarski domovi neka budu žarišta ovih velikih nastojanja, a radeći ruku o ruku uspjeh ne će izostati. Leži li uvjek čar surovih kamenih divova u vidićima ili u runolistu, koji raste iz kamena, šiban vjetrom? Teško je odvojiti jedno od drugoga i zato radije mislima prolazimo mesta, gdje su ostale cvasti male krvave ciklame.

Piramida nad Hrašćinom

Gledajući drvenu piramidu na brijegu nad prastarom Hrašćinom, nitko ne bi pomislio koliko je truda, riječi i rada uloženo dok je ta građevina izgrađena. Premda je tek nedavno dovršena, graditelji već zaboraviše na sve poteškoće, pa je katkad brižno pogledaju radeći u svojim vinogradima ili na oranicama.

Piramida iznad Hrašćine

Foto: B. Pipinić

Bjelasa se hrastova građa gornjeg dijela piramide na jutarnjem suncu i jasno se vidi svakoga tko se uspone na taj splet trupaca, povezan čvrstim željezom. Može se satima pješačiti, a da se piramida ne izgubi iz vida. Izgrađena je na naročito izabranom mjestu. Za grmljavine mnoge oči prate blijesak munja i paze ne udaraju li u blizini piramide.

Težak je to bio napor graditi piramidu s malo novaca i bez ikakvih pomagala, a građa pretežno netesana mogla se sastavljati pri samoj gradnji i usklađivati tako, kako je dopušтало samo drvo, a ne baš sasvim kako su htjele ljudske ruke. Unatoč tome ona je skladna, vitka i estetski djeluje. Što nisu mogle ruke

načinili su željezni zavrtnji i primorali drvo da se savije po volji graditelja. Pozvalo se i stučne radnike-tesare, no kad su oni tražili da se uz glavne stupove postavi drvena skela, za koju bi trebalo još toliko građe koliko je utrošeno na čitavu gradnju, moralo se pouzdati u vlastite snage i umijeće.

Dugačke bagremove trupce postavljalio se jedino pomoću ljestava i nekoliko kolaca. Zapravo svi su se radovi odvijali u zraku, jer se gradilo odozgo prema dolje. Iako invalid, bez jedne noge, maran graditelj i »poslovoda«

Sa svečanosti otvorenja piramide

Foto: B. Pipinić

Franjo nadmašio je sve svoje pomoćnike i suradnike. Gdje je zapelo tu je mogao jedino on, stojeći visoko na uskoj gredi, koja se ljuljala pri svakom zamahu vjetra, privezan o vrh stupa vatrogasnim opasačem. Lancima se pritezalo stupove i grede na vrhu također bez ikakva uporišta i zaštite. Jednom je drugi planinar Ivan sjedio gotovo jedan sat na gredi obujmivši stup, jer se pri dizanju — grada uglavila, pa je trebalo jedine ljestve premjestiti na drugu stranu, drvo poravnati, a on je pridržavao i nogom usmjeravao dizanje tog tereta. To je bilo u veljači kad smo i mi od studeni dobivali zanoktice, a kako je tek bilo njemu pod nesmiljenim udarcima britkog sjevernjaka. Unatoč zime radio se tih dana i u šumraku sve do prvih zvijezda. Tako prozebli trebali smo navečer pospremiti sav alat i sve preostalo odnijeti do prve kuće, i taj zadnji dio posla bio je uvijek najteži.

I alat se urotio protiv marnih ruku, a naročito prekratka ručna svrdla, kojima se onda izvadila ručica i dalje ih se okretalo pomoću francuskog ključa. Sve se to mjerilo, izravnavalo i izgradivilo na samoj gredi ili stupu, pa se usporedno s radovima upotpunjavala i skica nacrt. Tu nije nacrt upravljao gradnjom, već obratno — s radovima izgrađivala se i uskladivila zapravo ta skica.

Nije zato piramida nestabilna građevina. Raznovrsnih zavrtnja imade na svakom vezu i spojnicu. Nitko ne bi mogao prigovoriti čvrstoći, jakosti i masivnosti ako se samo jednom uspeo na nju.

Zbog blata i kaljuže nije se prvih proljetnih dana mogla kolima prevoziti građa strmim putem kroz vinograde do mjesta gradnje, a raditi se ipak moralo, da se iskoristi svaki dan prije proljetne sjetve. Svi su naši graditelji poljodjelci

Podižu se stupovi za piramidu

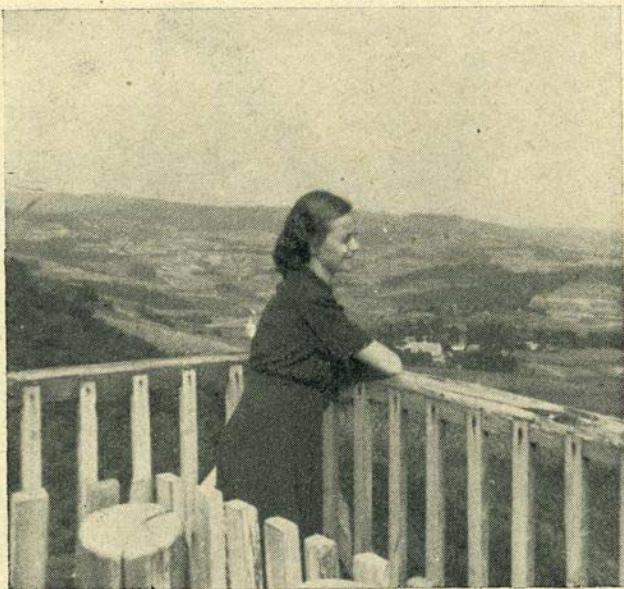
Foto: B. Pipinić

i u to vrijeme su malo slobodniji od svojih poslova. Tu su sad pomogli mali planinari, učenici osnovne škole od III. do VI. razreda i pokazali što vrijede. Franjo, naš »poslovođa« samo je poručivao, — trebam nekoliko dječaka — i svi su htjeli ići pa i oni najmanji. Jednom su baš ti mali u onom prvom zanosu zgrabili neki poveći komad hrastovine i odjurili. No na blatnoj i klizavoj uzbrdici od prijašnje žurbe a i tereta oteščalo im je drvo, pa sad ni naprijed ni natrag, a u blato ga ne mogu položiti. Stariji đaci htjeli su malima pomoći, ali oni ne daju. Kažu — naša je to greda, nosite vi svoju —. I polako korak po korak iznesli su svoj teret do gradilišta. Ako kad dodete na piramidu, pogledajte kod ulaza na gornje stajalište prvu desnu gredu. To je ta njihova, koju su ipak prenijeli mali planinari trećoškolci.

Ako se htjelo čim prije završiti, moralo se barem najteže radove nekako mehanizirati, jer hrastove grede nije bilo moguće dizati rukama. Naš je Franjo i tu dokazao da se i neostvarivo može riješiti. Sa koluturjem i mesarskim vitiom načinio je izvrsno dizalo, kojim ga je njegov prvi pomagač Lešnjak čak spuštao sa gornjeg stajališta. Sad su i najmanji planinari mogli pomagati kod dizanja i postavljanja poprečnih greda-spojnica.

Tanak stup dima nedaleko piramide uviјek je označivao prisustvo graditeљa, ali i vrućih, na žeravici pečenih, krumpira, kojima su se služili i marljivi radnici i slučajni gosti ili prolaznici. Zadnjih dana pred završetak rada uviјek bi koji znatiželjnik ili dobrovoljni pomagač došao pogledati kako napreduje gradnja ili opet pomoći u sitnim poslovima. Nagrada je bila onda: krumpiri.

I na koncu, da bi već posve završeno gornje stajalište, na kome su i klupe za odmor, dobilo spoj sa zemljom, postavljene su stepenice i od tog časa nije više

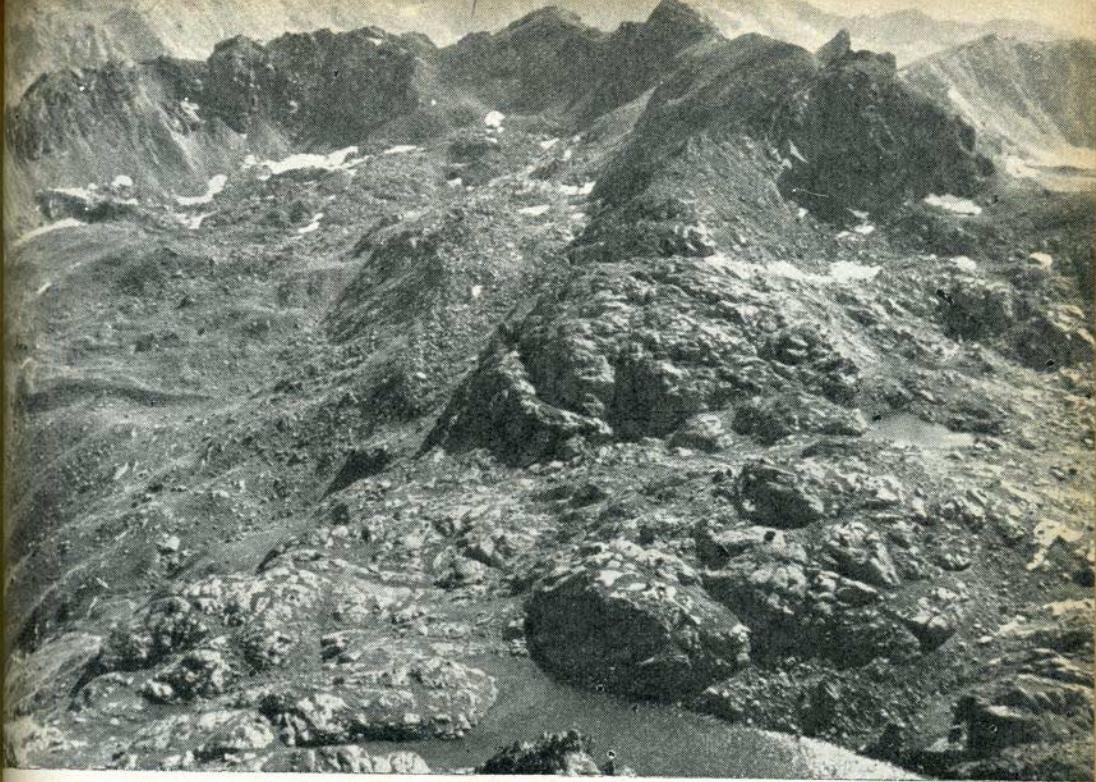
Pogled s nove piramide

Foto: B. Pipinić

gradevina bila »čardak ni na nebu ni na zemlji«. Ipak jednom, na vrh piramide moglo se uspeti jednostavno, stepenicama, a ne kao prije vratolomnim veranjem uz grede. Zelena grana na piramidi označila je završetak svih radova.

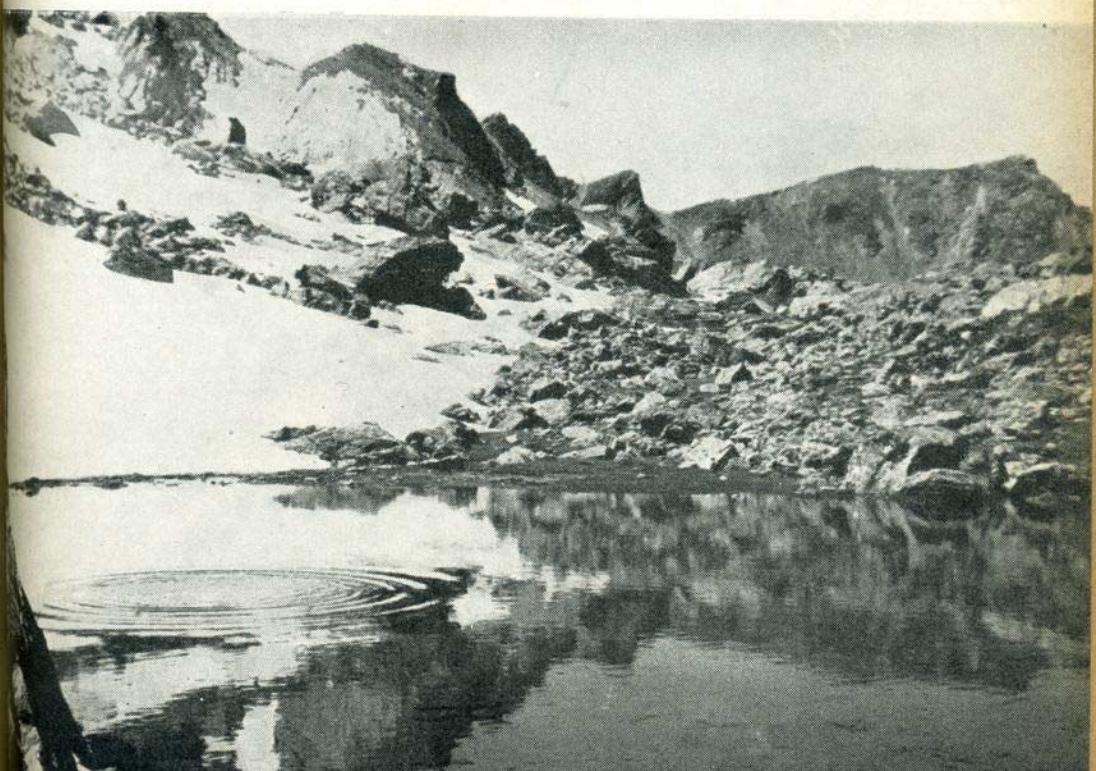
Prilazni put piramidi probili su i uredili mali planinari, jer je kolnik i za vrijeme suše blatan. Najljepši dio tog puta načinile su 2 planinarke-šestoškolke Roza i Katarina, dok su bile na paši. Put prolazi kroz vinograde, a jednim dijelom kroz guštaru, gdje se najteže radilo. Tim se planinarskim puteljkom služe sad i stanovnici okolnih kuća. Od željezničke stanice do piramide izveli su pioniri markaciju i postavili orientacione table. Prigodom otvorenja, odrasli planinari zajednički su iskrčili čitav prostor i proveli električnu rasvjetu na sam vrh piramide. U obližnjoj seljačkoj kući nalazi se štambilja i upisna knjiga.

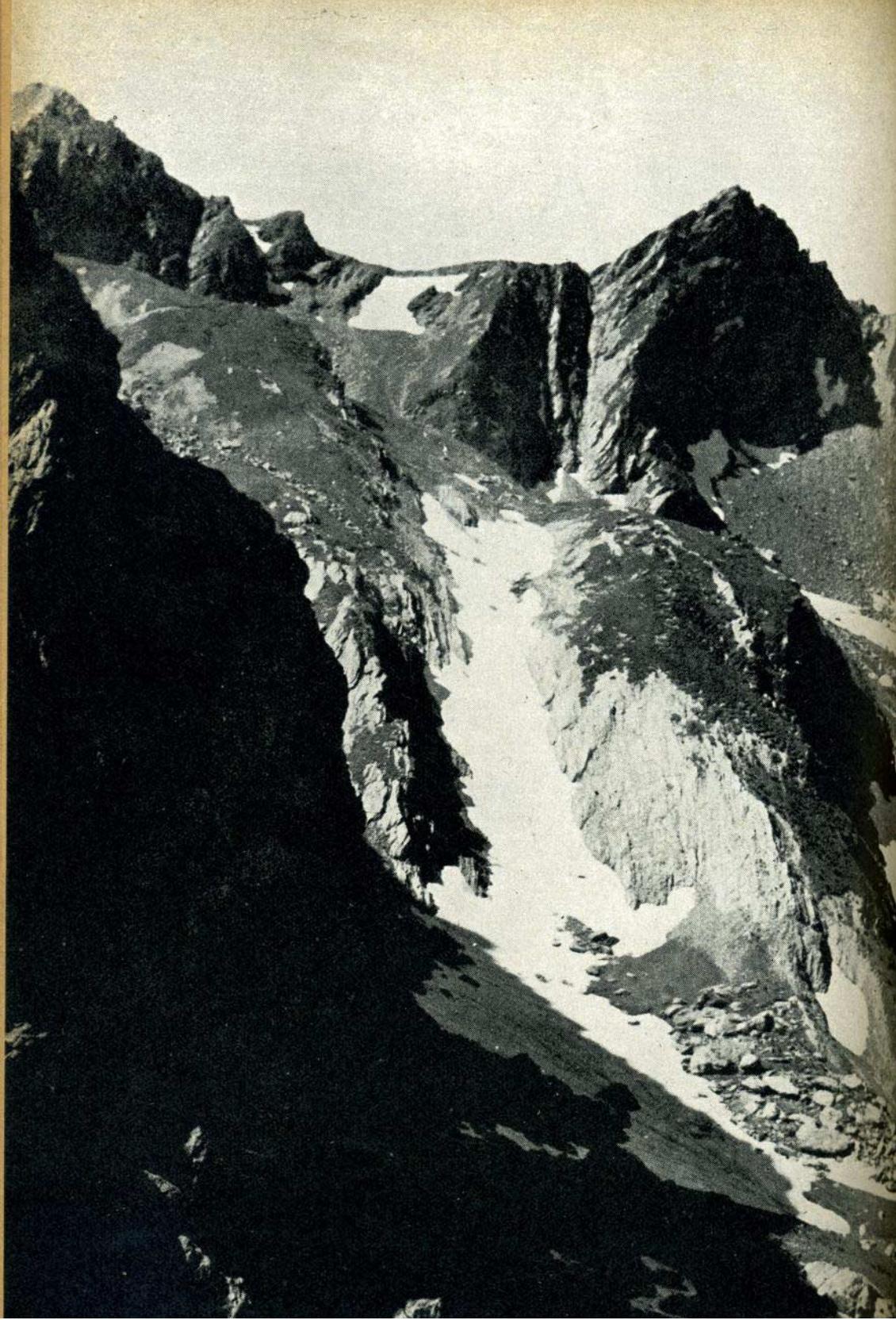

Prokletijama
Rudenjačko jezero u Prokletijama

Foto: Dr. B. Gušić

Po jugoistoku i jugu naše domovine

KROZ CRNU GORU I CRNOGORSKO PRIMORJE

(nastavak)

Opet Kosovo polje žuto, široko, ravno. Doskora napuštamo staru prugu i vrat se uspinje prema niskom planinskom lancu, koji omeđuje Kosovo Polje od Metohije. Lijeko i desno od pruge prostrla se nepregledna strništa sa snopovima pokošena žita. Na livadama i krčevinama pasu krave, a Šiptarčići s bijelim kečetima i dugačkim štapovima mašu prema vlaku koji prolazi. Mjestimično nailazimo na veće ili manje skupine šiptarskih kuća. To su zidane građevine s malenim prozorima poput puškarnica, smještenih tik pod krovom. — Metohija. Prostrana nizina, šarolika kao naše Zagorje. Polja posijana kukuruzom izmjenjuje se s pašnjacima, a cijela je krajina iskrižana trasama grmlja i skupinama drveća. Odasvud teče voda i cijelo je tlo vlažno i natopljeno. Prema Žljebu i Prokletijama na zapadu, teren se blago uspinje i veliki voćnjaci okružuju prugu. Grane se svijaju pod teškim teretom velikih kvalitetnih jabuka. Duboko u kutu, zabijena među planine, smjestila se Peć. Malo mjestance s urednim centrom i lijepim parkom, bilo je puno turista. Neki su došli vidjeti Visoke Dečane, znameniti manastir iz 1327—35. g., udaljen oko deset kilometara od Peći; drugi su polazili u Prokletije ili su željeli preko Crne Gore izaći na more. Autobusi su bili krcati i ljudi su danima čekali da dobiju mjesta. Mi smo se uspjeli ubaciti u jedan kamion, koji je kasno poslije podne krenuo prema Titogradu.

Doskoro smo ušli u Rugovsku Klisuru. Duboko u kanjonu šumi Pećka Bištrica, živahno se prebacuje s kamena na kamen, a lijevo i desno uzdigle se okomite litice i strže na stotine metara k nebu. Tamni je bor obrastao gotovo nepristupačna mjesta, a u jaruzi između stijena razvila se prava prašuma. Kroz tu je klisuru usječena cesta u živu stijenu te vijuga i penje se u oštrim serpentinama. Iz dubina kanjona, koje su već davno utonule u tamnu sjenu, otkriva se nebo samo kao uska krvudava traka; vide se i jelom obrasli vrhunci obasjani suncem. Tko zna koliko se interesantnih stvari krije u tim gudurama malo podalje od ceste? Kamion prolazi i sve novi i novi oblici okomitih i nadsvodenih klisura očaravaju putnike. Najzad se klisura otvara u prostraniju kotlinu, a pitomi pašnjaci i bukova šuma zamjenjuju romantične oblike litica. Uspinjemo se u dugim serpentima na Čakor (2043). Tu je već i granica šume, a pašnjaci su pokriveni grmovima kleke (*Juniperus nana*) i borovnice (*Vaccinium myrtillus*). Nailazimo na djecu iz obližnjih sela, gdje pružaju pune posude modrih bobica, a usta su im, kao najbolja reklama, posve modra. S vrha Čakora otvara se fantastičan pogled: između obližnjih blagih gorskih kosa s pašnjacima, dižu se u pozadini plavičaste gromade Prokletija i gube se daleko prema Albaniji. Obasjane suncem i prekrite tankim velom zlatnih maglica izgledaju kao dvorci iz bajki, ili još ljepše, jer takve dvorce ljudska mašta nikad nije izmišljala. A na zapadu: kao stražari, koji su se ispriječili da zaštite ovaj divlji kraj od uljeza, dižu se dva Koma, Vasoljevički i Kučki, dve strme kamene gromade, koje strže preko 2500 m. u oblake, a nose imena

najjačih crnogorskih plemena iz ovog kraja. Nakon strmog silaza s Čakora, kamion opet zalaže u klanac, među planine, i horizont je posve ispunjen gustom bukovom i crnogoričnom šumom.

Te smo večeri stigli u Murino i odmah produžili pješice 6 km do Plavskog jezera. Drugo jutro probudili smo se u logoru naših »Velebitaša«, na koji smo sinoć onako nasumce naišli. Umjesto kraj malog ledeničkog jezerca zbijenog među vrletne stijene, kako smo zamišljali Plavsko jezero, našli smo se u široj kotlini na dnu koje se malo Blato skrilo u tršku i šaš. Na zapadnoj strani uzdigao je glavu Vizidor (2200 m.) Obao i zelen od rudine. Na sjeveru otvara se kotlina u usku dolinu kojom protječe Lim i kod Murine zakreće na zapad k Andrijevcima.

Kad smo na odlasku došli u Murinu, imali smo staru sliku — pun autobus. Nije nam preostalo drugo, nego opet noge. Uvečer smo stigli u Andrijevicu, i tu prespavali, a drugi dan smo posjetili Đuliće, malo selo prema granici. Odavde smo namjeravali poći na Komove. Međutim spustila se magla kao mlijeko, a to nipošto nije zgodno vrijeme za hodanje oko granice. Doskora smo opet sjedili u Andrijevici i čekali, čekali, čekali neko prevozno sredstvo. Osjećali smo se kao brodolomci na otočiću usred oceana, samo što mi nismo imali kamo da bacimo flaše s porukom za pomoć. Čekali smo čitav dan. Prošao je »Putnikov« autobus — pun; prošao je građanski autobus — kreat, i više ni magare nije prolazilo. Uveče su stigli neki engleski studenti na starom olupanom kamionu, ali njihov je smjer bio suprotan našem. Večer nam je prošla u ugodnom razgovoru s njima, naravno uz ljutu »slivovic«, koju su Englezi sa zadovoljstvom gutali.

Drugi je dan počeo u istom znaku: cesta bijela, prašnjava, prazna. I kad smo već počeli dobivati halucinacije sluha i buljiti u fata-morganu automobila na bijeloj usijanoj cesti, pojavio se i onaj pravi. Bio je bez kočnica, bez farova rasključane karoserije, ali dobri, pravi vojni kamion. Vozio nas je preko Trešnjevika pa preko Vjetrenika i još dalje, a tada se spustio mrak. Zaustavili smo našeg slijepog diva i prespavali, a slijedeće jutro stigosmo pred Titograd. I upravo kad smo se spremili za trijumfalni ulazak u grad bacili su nas s kamiona, da ne bi imali okapanja s prođmetnim organima. Tako smo i u Titograd ušli pješice...

Jutros stigosmo u Titograd. Dan je osvanuo lijep, a zrak je zasićen prašinom, koju vjetar podiže s raspucanog, žednog tla. Ovdje, kako nam kažu, već dva mjeseca nije bilo kiše. U Titogradu se ne zadržasmo dugo, već smo se dva sata kasnije odvezli željeznicom do Skadarskog jezera. A kakva li je to bila željeznica? ! ? — — Mali »Čiro« (kojeg smo prije opisali) pravi je »express« prema ovoj. To je, čini se najuža željeznica u Jugoslaviji (osim dječjih »sobnih« vlakova — igračaka), a služi za putnički i teretni transport. Malena lokomotiva s ogromnim dimnjakom strpljivo vuče 4—5 putničkih vagončića, koji »klimaju« tračnicama »uraganskom« brzinom od 5—6 km na sat prema Plavnici na Skadarskom jezeru. Srećom Skadarsko jezero nije daleko, jer bi inače opet morali vjerojatno noćiti u vlaku. Čini mi se, da ove godine moramo iskušati sve vrste naših željeznica: Tauern-express (Zagreb-Beograd), miješani lokalni vlak t. zv. »bumler« (Beograd-Kačanik), uskotračnu šumsku željeznicu, koja ne vozi kad pada kiša (Kačanik-Štrpc), »veselog Čiru« (Gostivar-Ohrid), da bi konačno na ovoj željezniči dobili pravi pojam o »udobnosti«, »sigurnosti«, »prednosti« i »brzini« vožnje željeznicom.

Od Plavnice do Virpazara, plovili smo jednim trabakulom, na čijem smo boku pročitali, na naše začuđenje, da mu je matična luka — Kotor. On je naime, jadan, ovdje ostao zatočen od rezolucije Komininforma 1948. g., jer mu je tada izlaz po Bojani postao nemoguć (otok Bojane iz Skadarskog jezera je na albanskom teritoriju). U Virpazaru je već čekao vlak, koji će nas prevesti u Bar. I taj je uskotračan, ali mu je širina kolosjeka ista kao i u Bosni t. j. znatno šira od onog opisanog Titograd-Plavnica. Kako je baš bio pazarni dan, vlak je bio prilično pun. Ovdje nam se slučajno pružila prilika, da se uvjerimo koliko je duboko još uvijek ukorjenjeno praznovjerje i zaostalost kod većine ovdašnjeg življa. Neka je naime žena unijela u vagon 10-godišnjeg dječaka u nesvesti, čija je lijeva noga bila jako natečena i tamnomodro obojena od otrovanja. Ukrzo smo saznali da je dječaka ubola zmija još pred 36 sati, a roditelji su ga odvezli u ambulantu tek kad je »pučka medicina« i vračanje »zakazalo«, pa su zbog toga skoro prekasno stigli do liječnika. I dok je dijete tako ležalo u nesvesti, ušla je u vagon neka mlađa žena, koja je — kad je saznala što se desilo — počela koriti roditelje zbog toga što mu nisu dali piti »gaza« (petroleja), jer bi time navodno spriječili otrovanje. Mi smo na ovo ostali bez riječi, a mislim da je i svaki komentar suvišan.

Željezница se iz Virpazara uspinje oštrim »kozjim« serpentinama kroz mnoge vinograde i maslinike do oko 900 m visokog Sutormana, ispod kojeg se na visini od 800 m probija kroz tunel na primorsku stranu gdje se opet vijoglavim serpentinama naglo spušta do Bara. Sa Sutormana otvorio se pravi »ptičji« pogled na Bar i Barsko sidrište, usred kojeg se bijeljelo nekoliko sitnih jedara, na morskom plavetnalu. Barska se luka danas ubrzano izgrađuje i proširuje, jer će postati najvažnija luka našeg južnog Jadrana, kad se izgradi t. zv. »jadranska pruga«, preko koje će ići velik dio trgovačkog i putničkog transporta iz Crne Gore, Makedonije, Srbije, a djelomično i Bosne. Uskoro stigosmo u Bar. Bar je lijep primorski gradić izgrađen u novije doba na lijepom prirodnom položaju. Nešto dublje u unutrašnjosti (oko 3 km) nalazi se Stari Bar sa spletom uskih ulićica i čorsokaka, te nešto poviše, razrušenom turskom tvrđavom. Iz Bara se odvezosmo autobusom kroz prastare maslinike (najstarije masline stare su i preko 2500 godina), koji su danas zakonom zaštićeni, do Ulcinja, u koji stigosmo kasno u noć. Ulcinj je vrlo stara naseobina, koju su osnovali vjerojatno grčki kolonisti i trgovci još nekoliko stoljeća prije naše ere. Kasnije su ih naslijedili Rimljani, pa Bizant, koji su ostavili mnogo tragova bilo u natpisima, bilo u građevinama. U samom Ulcinju također se nalaze ruševine turske tvrđave, u kojoj smo na nekoliko mjesta vidjeli uzidane ploče s latinskim i grčkim natpisima, kao i nekoliko stupova s jonskim i dorskim glavicama, koji su naopako okrenuti poslužili kao građevni materijal za izgradnju tvrđave. Ulcinj ima nekoliko hotela i lijepu pješčanu plažu, a nedaleko mjesta nalaze se sumporna vrela i velike solane. U okolini ima nešto crnogorične šume. U Ulcinju se nismo zadržali, već slijedeći dan otplovismo parobromom u Budvu...

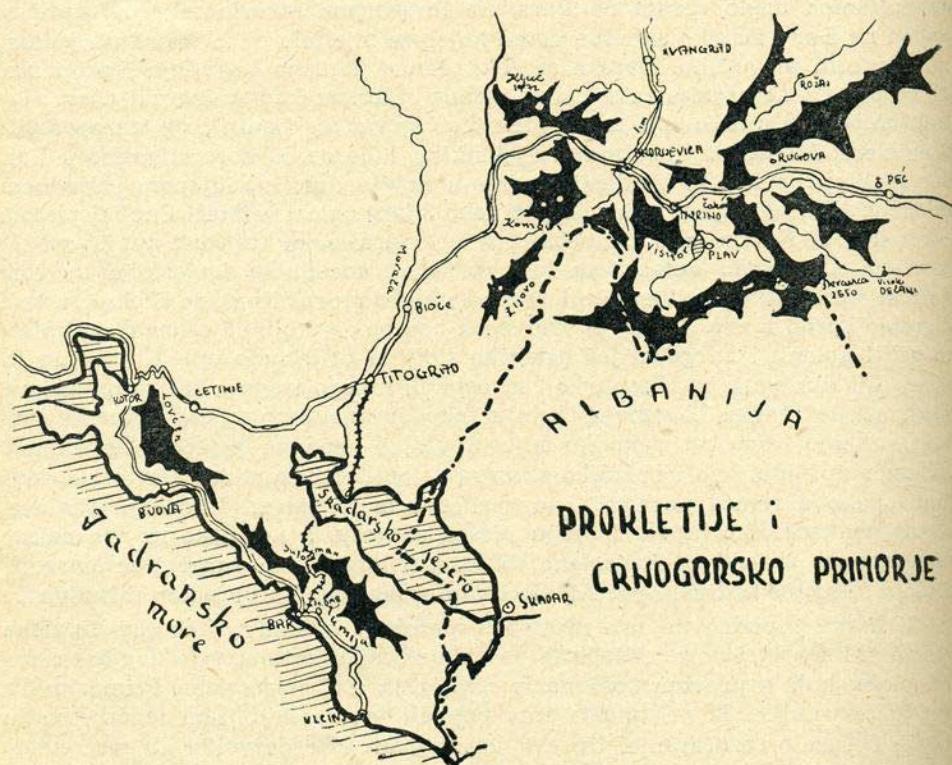
U kasne popodnevne sate pristao je parobrod u Budvi. Već smo izdaleka opazili velik broj šatora, razapetih na sjenovitim mjestima vrlo dugih pješčanih plaža, koje s pravom nose naziv najljepših u Crnogorskem Primorju. To nas je razveselilo. Iz pristaništa smo pojurili prema najbližem logoru, no tu nas je dočekalo razočaranje. Uprava logora nam nije dozvolila da razapnemo šator, jer da i njihovih ima previše i da će im zbog toga prigovarati. Slabije raspoloženi produžimo dalje — pa još dalje, — dok napokon stigosmo do dru-

gog logora, koji se nalazio preko 2 km udaljen od Budve i tu se konačno utaborismo. Ovdje nam je prošlo pet dana u spavanju, kupanju i hranjenju.

Iz logora smo nekoliko puta posjetili Budvu. To je stari crnogorski gradić, stisnut na malenom poluotočiću opasanom sa svih strana visokim i čvrstim bedemima, koji su ga nekoć branili od napadaja gusara. Koliko li se romantičke krije po raznim zakucima te drevne tvrđave, koliko li je sretan onaj, koji je može nesmetano doživjeti. »Tu mora da je lijepo živjeti« — pomisliš no za čas — teško natovarena starica, koja tjera pred sobom još teže natovarenog magarčića — vraća te u svakodnevnu životnu stvarnost, koja se nigdje mnogo ne razlikuje. Pa ipak, čini mi se, da okolina to sve ublažuje.

I ovaj gradić promijenio je u prošlosti nekoliko gospodara, od kojih mi jedino sad pada u oči meštar s one strane Jadrana, koji je posvuda posijao svoje lavove, od Istre do Ulcinja, vjerojatno u uvjerenju, da će tako kasnije dokazati svoja »legitimna prava« u podjarmjivanju nas Slavena. Ali šta? Ostao je samo isklesan kamen, koji potvrđuje jednu crnu i krvavu stranicu povijesti. A ta je već davno, pokrivena svjetlijim i ljepšim listovima, listovima s kojih odiše ponos i sloboda.

Petog dana odlučili smo autobusom oputovati u Dubrovnik, a to se kasnije pokazalo ljepšim od putovanja brodom ...

Prvi uspon kroz sjevernu stijenu Šljemena

Bili bi sebični kad bismo htjeli reći, da je prvi smjer u sjevernoj stijeni Šljemena naše otkriće. Možemo reći jedino toliko: bili smo sretniji od Bebjia, koji koji je prvi pokušao. Ali omakao se i pao.

Bilo je dosta kasno kada smo zacementirali granitnu ploču u stijeni krečnjaka, uobičajen spomen onima, koji svoj život ostave u gorama. Slabo tko će tu proći da pročita ono što je zapisano pod stjenovitom stijenom Šljemena. Malo za jedan život, ali ipak dosta. Ne za život. Za sjećanje...

Trebalo je da sidemo na jezero, no još pri polasku sam se zarekao da ću ispenjati smjer, da vidimo, zašto je Bebj puginuo. Partner, s kojim je penjaio, nije mogao mnogo da nam kaže: izvukli su ga kao iz bunara bacivši mu uže s ruba stijene do mjesta gdje je ostao vezan za klinove; dobio je živčani slom. Tako sam sada osjećao neodoljivu želju da se još istog popodneva uputimo u stijenu, makar i bivakirali. Prema visini stijene i dotad poznatim teškoćama, ocijenili smo je na pet-šest sati uspona. Odlučili smo da penjemo.

Imali smo vrlo malo hrane, a vodu, da i ne spominjem, utrošili smo na cementiranje. Ipak, ostao je i za nas gutlaj dva. Od znojenja ništa, pomislih u sebi. Znao sam dobro koliko zračim dok traje ma i najmanje penjanje, zato mi je to i bila prva pomisao. No pored svega, pošli smo uz točilo.

Svaki od nas ima svoj poseban način kako prilazi penjanju. Moj partner, čini mi se, razmišljanjem. I to mu traje, otprilike toliko dok se obuje. Ni toliko. A onda od svega što je razmišljao, tek ako jedva promrsi: »Možemo«. — Zašto to baš tako, ne znam. Možda zbog toga, zbog čega sam i sâm, odgriscima jabuke, stjerao iz grla sve što mi se nakupilo, proizašlo iz onog velikog upitnika, sveg što tad pogledam nad sobom.

Obojica smo se navezali »dvostrukim vodničkim« čvorom na »manila« uže.

— Tko će?

— Možeš.

Kao da mu se dopala naprtnjača. Malena, nešto kao lopta za odbojku, tako različita od onih koje uobičajemo nositi sa sobom. Prepostavio sam da je to bio razlog sretnoj okolnosti, da me je pustio prvog da penjem. Onaj, koji uopće ne penje, ili nije još, recimo, bio prvi na užetu, ne može shvatiti koliko miline nalazimo u tom kada penjemo prvi. Alpinistika je djelatnost u kojoj čovjek prestaje biti skeptik ako i obavi ono u što se upušta. O, s koliko samouverenja čujemo onaj glas u sebi: »Sigurno ćeš ti to bolje riješiti«, koji nas tjeraju da prvi penjemo. Ne dolazi li to iz straha, prije svega, da ne ćemo moći izdržati uže, ako nam slučajem partner omakne? Manje je u nas one vjere u fizičku snagu nego pouzdanja u svoju snalažljivost. Nagon samoodržanja je taj, koji nas sili da radije budemo prvi na užetu. Ne, nije tu razlog ono uvjerenje: da su njegove ruke iskusnije, kada su nam obadvojici sigurne... O ovome svakako nisam tad mislio... A zapravo ni ne pamtim na što sam tada mislio. Penjao sam kao i obično: gledao sam svoj horizont — tek »pedalj pred nosom«. Možda sam baš mislio o tom pedlju. Tko zna?

— Još pola!

— Čujem.

I penjao sam dalje. Ne s naporom. Skok, pod kojim smo navukli penjačice, a od kojega smjer počinje ulazom udesno, po desnoj litici, prešli smo lako, da ga i ne pamtim. U sjećanju mi je ostala samo jedna mala prečnica, s koje, gura nadsvodena stijena u ovdje još široki kuloar. A zatim jedan kamin. U njemu, poširokom, dok smo upiranjem leđima i filcem ostavljali metar za metrom pod sobom, imali smo prilike da osjetimo na momenat, svu neistesanost profila, koju su u stanju da pruže i ovakvi oblici okamenjene prirode. Na jednoj zravni mogao sam ga sačekati. Taman je istekla dužina užeta.

— Polazi!

— Penjem.

I opet mir. Vladala je potpuna tišina. Kako jezivo a ipak blagotvorno to djeluje! Mora da smo osjetili oboje.

— Jel' te stra' momak!

— Ne. Što?

— Tako ...

— A tebe?

— Šta?

— Pa... strah?

— T-c. — Samo je t-coknuo.

Ovdje se opet nadvio skok. Gladak i visok, govorio je bez riječi: obilazi! Lijevo su bila dva manja, kraća. — Nevjerojatno je da smjer vodi onuda.

A-ha!

— Daj vreću, momak.

— Samo ti penji.

Tako sam s radošću osjetio, da mi taj dan ostavlja sve prvostečene utiske da ih sakupim sam.

S nešto napora, dalo se lijepo prijeći vodom izglačanu kaskadu, strmu i visoku. Najzad, nije se ni imalo kuda pasti, do neki metar niže, na partnera.

Opet sam se ogledao po točilu. Ovdje je bilo toliko granja, da se nehotice zapitah, ima li tu još šta teška? Udesno se otvarao pogled na Bandiernu i Pre-viju, dok je pogled prema Međedu zatvarala lijeva stijena jaruge, koja, kako se činilo, ne će pustiti kroza se više od dva-tri prolaza; ali ona nas se i nije ticala. S desna smo prepoznali gredinu gdje su, po pričanju, pronašli Bebijia. Nismo se zadržavali na njoj. Do mraka smo se mogli uspeti svega za još dvije tri dužine užeta. Hodali smo paralelno: prvo širokom, a zatim sve užom i strmijom sipinom, tako da se činilo da će uskoro biti potrebno osiguranje. Lani je, vele, bilo tu obilje snijega. Danas, samo jedan jezik tek toliko, da nas je mogao zavarati, da ćemo natočiti vode, koju, razumljivo nismo našli. Odjednom sam zastao u čudu vidjevši nešto nalik na obuću. Prepoznali smo papuču, koja je ostala za Bebijem. Kako nam rekoše, našli su ga bez nje i s odvaljenom petom.

Uvrh sipine je završetak jaruge. Tu ova prestaje, a stijene, sučeljene pod oštrim kutom, tvore kamine, prevjese, žljebove, već prema tome kako je gdje šta nagrizao Zub vremena. — Tu dakle počinje o n o, isto pomislimo oboje, dok smo se nijemo zgleđali.

Krenuli smo u desni žlijeb, izbjegavajući kamin. Tako sam izbjegao jedan problematičan prevjes. Već po prvim metrima moglo se vidjeti, da će stijena tražiti krajnju ozbiljnost i koncentraciju. Počela je strmo, i tako je odavde trajala do kraja. Na kraju žlijeba stijena se otvara. Dok sam zabijao klinove da bih se osigurao, dolje je moj partner izbjiao svoje, ne bi li dobili u vremenu.

Oni koji su penjali, znaju vrlo dobro što nam se to krije oči, kad čujemo rastući ton dobro zabijenih klinova. Znaju, da smo tad sigurni. A to smo znali i mi.

Dopenjao je do mene. Onda sam opet nastavio. Stijena je ovdje jako kršljiva. Dospio sam do jedne police. Bila je široka jedan metar, a duga pet i sužavala se u blagom padu u desno.

— Bivak, momak!

— Penjem...

I opet tišina, dok ga ne ugledah. Zapazih da mu se bivak dopao. Bilo je pola sedam i već se mračilo. Govorili smo o lijepom vremenu. Prevjes nekih četrdeset metara visok i nadvit nad nama, ne bi nam ništa pomogao da udari onakva kiša kao što to ponekad zna ovdje padati. Zato smo se osjećali sasvim dobro u svježini, koja je počela ulaziti iz tmina Karlice. Po jedan klin za svakoga bio je dovoljan da smo se osjećali sigurnima. Pregledao sam policu do njena ruba, prema kojem se u skoku dizala. Dalje odavde vidio se kamin. Vjerojatno ćemo sutra po njemu gore. Dok sam zadovoljavao svoju radoznalost, moj partner je sakupio dovoljno kamenja da sagradimo nešto, što bi naličilo na ogradu sa strane koja nam je otvarala put na dolje.

Vežani s još nekoliko zabijenih klinova, samo s nastavljenim prusikovim zamkama, prostrli smo uže oko kukova do nogu da nas koliko toliko odvoji od bedušne hladnoće kamena. Ovu prostirku dopunila je još naprtnjača, moj šešir i torba za penjačku opremu. Pod kukove smo stavili jedan par obuće, a pod glavu drugi i zatim prilegli da dočekamo san. Hladna i bijedna »zakuska«, s ono malo vode što smo je imali, nije nas baš naročito okrijepila. Tako smo uzalud lekali.

Noć se međutim navukla. Znali smo oboje, kakva hladnoća nastaje poslije ponoći. Da, ako se spava, treba da se spava prije nje. Možda smo i zato kako koji zaspali.

Nema toga tko bi se okladio da zna prosuditi, otprilike, koji je sat kada se probudi u bivaku. U tim trenucima uvijek smo uvjereni, da uopće nismo ni spivali, da ne spavamo, ali da je dobar dio noći već za nama. O, kako se tek gorko pokajemo, ako smo pogledali na sat! Razočarani, obično utvrdimo da je »još dosta« do svitanja. Pa onda opet pridrijemamo. Bolje sreće nismo ni bili. Po tko zna koji put, budili smo se i opet drijemali.

U jedan mah učini mi se da smo preblizu zvijezdama, i teško mi je reći, da li su tom utisku pridonijela ljeskanja sa zviježđa ili one dobre dvije trećine već savladanog prostora pod nama. Monotonija cvrčkove pjesme vrati me na zemlju. Nisam znao otkud ih se čuje, samo čuje se. Možda je za ovim četrdesetmetarskim prevjesom nad nama ravnije, pa se na njega spustio. Sad nam se ukazala prilika da zagledamo i onaj naš »drugi horizont« što je ostao za nama, kako ga je savršeno okrstio jedan od penjača-pisaca naše starije generacije. Bavili smo se svom svojom subjektivnošću, koje smo se mogli dokopati. Ovo je ujedno najzrelijiji plod, koji iznosimo iz bivaka. Reuma je eventualna cijena kojom ćemo ga platiti. Ali beznačajna je prema njegovoj vrijednosti. Bili smo svi svojim činova, od ulaza, pa evo, do ovog ležišta...

— Koliko je sati?

— Pripali svijetlo!

O klin do nogu obješena baterija, pokazala je mlazom svjetla, da je tek jedva deset.

— Sviće u četiri?

— Ako se ne varam...

Još nešto malo smo drijemali. Onda smo počeli pjevati. Pjesma kao da jedina može odagnati misli od stalne kontrole vremena. Dugo smo se je držali, a kada smo izredali sve što smo znali ili bar mislili da netko od nas zna, opet smo zaspali. Probudila nas je hladnoća poslije ponoći. Bilo je oko dva, nije nam više pomagalo ni to, što smo se uzajamno pokrivali tijelom, i naizmjenično navlačili jedan jedini par rukavica. Nastupilo je cvokotanje. Gledali smo u nebo i čekali, dok tmina na istoku nije počela blijedjeti i odstupati mjesto svjetlu svitana. Zvijezde su nestale. S jugoistoka, kao da su se navlačili oblaci; ali mora da nisu bile ovčice, jer su nestali do jutra.

Iznenada je svanulo. Kao obično u brdimu. Koliko razlike u ovom jutru i onima s padina Avale, gdje u svanuće pratimo ševu lijetom svog pogleda za njom, kad uz lepet krila, leti raspjevana nad još nepokošenim poljima. Ovdje se zora javila bez pjesme, hladna i ledena.

Oskudno zagrijavanje, tako potrebno pred ovim, što nas je naskoro čekalo, imali smo u tom, što smo razmotrali užeta. Poslije jedanaest sati bivakiranja, zaista smo željeli da što prije krenemo. U aluminijastoj kutiji, ostavljenoj u kamenoj kupi, koju smo prije odlaska sagradili, ostali su nam najtješnji utisci. Pošli smo čim se razdanilo.

Prepenjao sam priječnicu pod isturenim prevjesom, a lijevo od police na kojoj smo proveli noć. Teška i kršljiva, zahtjevala je osobitu pažnju. Tu sam zabio prvi klin, koji bi mi povećao sigurnost kao prvome, da mi se omaklo na kakvom kršljivom oprimku. Što se razmak više skrati, to manje ima vjerojatnosti da se uže negdje prereže, na kakvom oštrom rubu. A ovih je bilo dovoljno da bi se povela briga o njima. Dolje je bilo daleko težih mjesta, ali klinove nismo trebali, jer stijena nije bila toliko kršljiva. Dalje su u smjeru bili prevjesi. U jednom lijevom naišao sam na trag lani zabijenog klina. Kada sam i sam pokušao, nije ulazio duboko. Nešto više ipak je ušao. Kada mi je partner već prišao, prihvatali smo se ozbiljnog posla, da očistimo naše ostajalište od labilnog pločastog kamenja.

Ispenjao sam jedva par metara do iznad pogrbljenog partnera. Bi li lijevo, priječeći gladak prevjes, po nešto razuđenijim sličnim na gore, kroz uski žleb? Ili udesno da prepenjem također prevjes i nastavim onim izlokanim žlijebom u okomitoj stijeni, što se uzdizala odmah nad njim? To su bila pitanja koja sam trebao riješiti. Kako su teška, kada ne znamo dokle i kako će nas kasnije dovesti!

Odlučio sam se za zdravu stijenu. Kao i obično. Preko dobro zatučenog klina priješao sam lagano o nategu užeta ulijevo. Kako je ugodan osjećaj sigurnosti kada u takvoj prilici osigurava ruka iskusnog partnera! Nesmotren trzaj i bio bih u zraku. Nepomišljeno popuštanje — ne drukčije. Ovako, sam sigurno dopenjao do mjesta do kojeg se dalo. Još jedan metar i bio bih u žlijebu. Da se bar mogao zatući klin. Onda bih mogao nastaviti s čekanjem. No, bio sam bespomoćan: sletio bih da sam otpustio oprimke.

— Skupljaj!

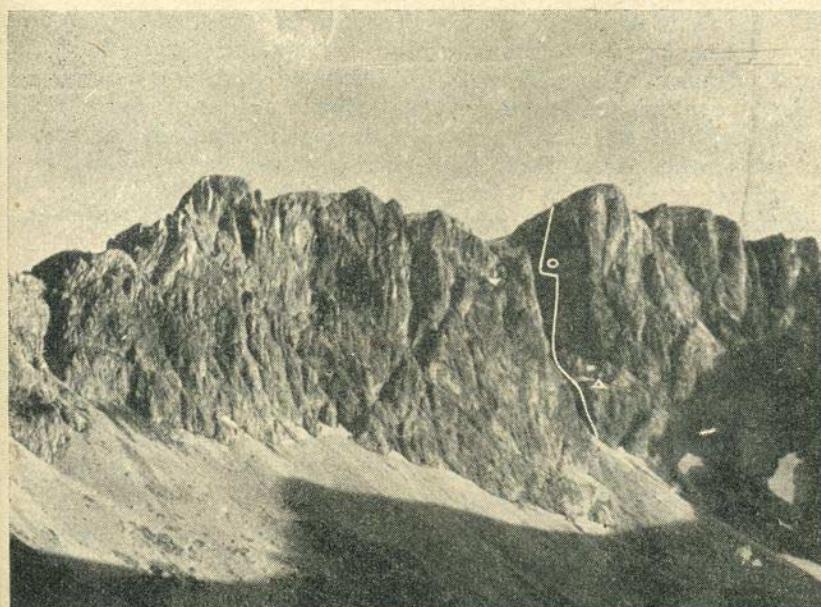
Metar po metar, našao sam se na mjestu sa kog sam pošao. Onda sam još jedamput ponovio težak rad. Pokušah klinom, ali sad nešto ranije.

— O-op...

Čini mi se da je to najnepodnošljivija riječ koju možemo čuti u stijeni. Sigurno bih pao da... Pa — da se nisam »ulovio«... Nesvjesno nademo oprimke kada se radi o opstanku. Tamo gdje ih inače nikad ne bismo ni opazili.

— Znači udesno.

Jedan klin visoko nad glavom omogućio mi je da priđem pod previs, a drugi udesno na gore, da se i prebacim. Za pad problematična ova. Za podizanje težine dovoljni. Ovdje se teren izmijenio. Žlijeb je uzak da jedva prolazim okomitim penjanjem kroz njega, tako da tijelo, često visi izvan njega. Oprimaka je na pretek ali i podmuklih, kršljivih. Sve se odronjava u pločaste komade tako da se koncentriram pogotovu na izbor nogostupâ, koji se ne vide. Čini se da su nam palci nogu u ovoj vrsti penjanja dorasli potpuno jagodicama prstiju. Inače bismo već davno bili negdje pod ulazom.

Sjeverna stijena Savina kuka i Šljemena

Foto: B. Kotlajić

Opet sam se našao u otvorenoj stijeni. Htio bih ulijevo. Dolazim najzad jedan kamin. Dva do tri metra širok, glatkih strana, nadsvoden previsom.

— Klinovi, momak!

Koga ne bi ohrabrio susret s klinovima! Znači dovde su i oni dospjeli. Znao sam odmah po ovom mjestu, da je tu negdje Bebi ispašao. Sačekao sam partnera. Dok sam se vezivao za dva stara, jedva za pedalj razmaknuta, treći zatjen klin, osmatrao sam nad sobom, birajući od onog što je razumnije. Vele, dovde su sa nekih dvadesetak metara visine bacili Aru s ruba uže da bi ga tako izvukli.

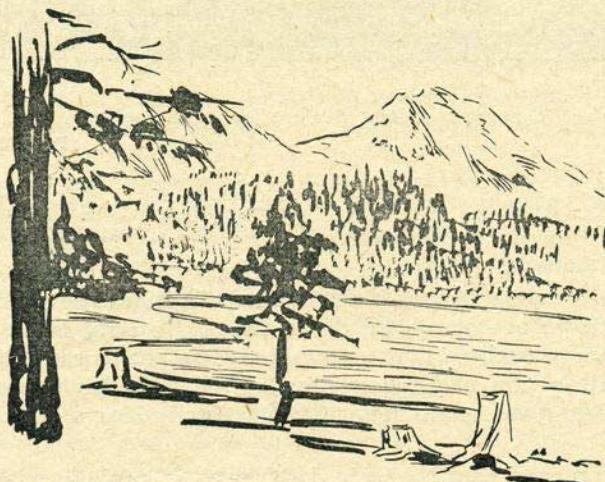
Odakle je to mogao pasti? Ako je, kako pričaju, preletio preko svoga partnera, onda je morao u čitavom sistemu nogostupnih zamki ispriječiti desnu liticu nad osiguravalista. No za to nije bilo pukotina. Tu dakle nije pošao. (Kasnije smo čuli, da je to pokušao prepenjati uz pomoć »žive ljestve« — preko partner-

novih leđa, ali se vratio. Tragovi od uzaludnog pokušaja zabijanja klinova, koji su se tako visoko vidjeli, posljedica su samo tog neuspjelog pokušaja prijelaza). Preko previsnog plafona nije mogao, jer se i suviše izbacuje a da bi bio moguć bez upotrebe klinova, za koje ni tu nema mogućnosti. Zato sam pošao nešto na gore pa ulijevo. Glatkom, ispostavljenom, glatkom prečnicom. Odatle sam odlučio da zapenjem na gore. Uz skoro vertikalnu, koja započinje s prevjesom, zapravo dnom ruba jednog rebra, stvorenog žljebićem, kojeg je tokom vremena voda isprala i rastresla do te mjere, te se čini da o nekom penjanju uz pomoć opreme neće biti ni govora. A na slobodno penjanje ipak se nije smjelo ni pomisljati. Već prva kretnja baca tijelo iz ravnoteže i izaziva grč u napetim prstima. U lijevu stijenu visoko zabijati klin poboljšava ravnotežu i dozvoljava još za pola metra da se čovjek privuče prevjesu. Otud sam zabio još jedan klin pod previs rebra, koji je potmulo tutnjaо, ne govoreći drugo do da je blok, odvaljen od zdravca par kubika težak, jedino što će ga držati. Neugodan osjećaj nesigurnosti, pogotovu jer je i sama uška kлина bila okrenuta na dolje. Dručiće se nije dao smjestiti te je tako i ostao. S nogom u zamci mogao sam otud u lijevo da zabijem još jedan. Pošto ga je prvo probao partner, vukući ga odozdo na gore, probao sam ga i ja. Održao nas je oboje. Tako sam pošao na gore. Jašući rebro, skoro u vertikali, metar po metar, dospjeh do ruba i sa radošću povikah:

— Vani sam! Ispenjaо!

Ali mi je trebalo vremena, dok nisam uspio da preko još jednog klini izbijem na travom obraslu strmu padinu.

Bebi je kako kažu pokušao ovo bez klinova. I ispao je. A bio je na starom užetu. Od njega zaista lijepo izabranog uspona ostalo mu je jedino još ime: smjer Bebjija i spomen ploča negdje pod ulazom.

Pješačenje kroz Dolomite

Ljeti prije 15 godina pješačila sam u Dolomitima. Našu granicu prelazila sam kod Rateča, a u Fuzine Laghi, prve talijanske postaje, odmamilo me sunce i modro nebo na nedaleka Belopećka jezera. Put nas vodi uz gorski potok gustom bukovom šumom. Polagano šećem obalom prvog jezera. Njegove su tamnozelene vode okružene mrkom crnogoricom. Pola sata odavle pod okomitiom stijenom, nad kojom se uspinje kupolasti vrh Mangrta (2678 m.), sjaji na suncu drugo jezero. Šuma se nalazi tek uz njegov istočni rub. Iznad ove šume bijele se naše Ponce upravo kao zubi neke orijaške pile.

U Trbiž sam stigla prokisla i prozebla tek na večer, jer me je na povratku k željezničkoj stanicu uhvatilo jako nevrijeme. Odavle krenula sam preko Bassana i Val Sugane u Bolzano, polaznu točku u zapadne Dolomite. Nekada za vrijeme Austrije bijaše Bolzano važno mjesto u južnom Tirolu.

Bassano je sredovječni gradić. Došla sam onamo na večer. Na tamnom nebu često su se isticali obrisi visokih zidina, nad kojima stoluje kastel. Sagradio ga je u XIII. stoljeću Ezzelino da Romano, onaj strašni tiranin Padove i vođa Ghibellina, kojemu bijaše naročiti užitak umirućima zatvarati oči. U blizini gradskih vrata stoji kao neka mrka prijetnja toranj »Ezzelino«. Upravo uz ovaj toranj stisnula se čedna gostionica, u kojoj nadoh konak. Još sam cijeli sljedeći dan tumarala uskim ulicama Bassana, prolazila drevnim, natkrivenim mostom (Ponte coperto) preko zelenih valova rijeke Brente.

Val Sugana je uski prodror, kojega je rijeka Brenta tisućljećima usjekla u tvrdi kamen. Željeznička voz tik uz rijeku. S obiju strana pruge dižu se gole, strme pećine, na kojima sam gdjegdje primijetila zidine sredovječnih dvoraca, a tek visoko gore plavio se komad modroga neba. Kod Levica, poznatog lječilišta, svršava Val Sugana. Njezinu pustu, oporu prirodu zamjenjuje sada pitoma priroda juga. Među vinogradima i stabaljem murva i smokava svjetlucaju jasnomodra jezera Levico i Caldodazo, iz kojih odvire rijeka Brenta. Iza Levica prolazi željeznička brojnim lukovima dugoga vijadukta. Približava se drevnom gradu Trento, rimskom Tridentumu. Nisam mogla odoljeti, a da ovaj grad malak letimice ne razgledam. Djelomično još opasan zidinama i tornjevima (Torre Verde, Vanga i Romana), s uskim mračnim ulicama, gdje se vidi po koji ponosni «Palazzo», ali i svojim veselim žamorom podsjetio me ovaj grad na naš Split. Rijeka Adige teče na zapadu grada, ona donaša svoje bistre vode sa vječnih lednjaka Ötzalskih Alpa. Uz toranj Romana prizidan je »Castell Buon Consiglio«, gdje je u XVI. stoljeću stolovao Tridentski koncil, kojim je utvrđena kruta hijerarhija Pape i katolicizma. Danas je ovaj divni renesansni dvor kasarna, a nekadašnji su bedemi pretvoreni u park. Dugo sam promatrala brončani kip Dantea. »Ocu Trentina« čitam na podnožju kipa. Prognan iz svoje domovine, Florentinske republike, bijaše Dante vječni latalac, tako je i kao gost Veronskog vojvode Cangradea, boravio nedaleko Trenta u jednom zamku na jezeru Garda.

Put od Trenta do Bolzana vodi veoma plodnim krajem (Etschland). Svuda se opaža bujna vegetacija juga, uz vinovu lozu raste smokva i badem, a pitomi kesten tvori čitave šume. Prispjevši u Bolzano, žurila sam se već u sumraku dugim željeznim mostom preko šumne Talfere u nedaleko lječilište Gris, gdje

sam imala posjetiti neke prijatelje. Na glavnom trgu u Grisu, u gostonici »K pošti«, krijeplila me neka dobra Frau Anna i za čas sam se našla u prostranoj sobi, natrpanoj staromodnim pokućstvom. Ostala sam nekoliko dana u Grisu. Razgledala sam ukusne izloge u tijesnim ulicama Bolzana, gdje se krovovi suprotnih kuća gotovo dodiruju, dok se u prizemlju nalaze arkade tzv. »Lauenben«, gdje su smješteni dućani. Koje li razlike među Trentom i Bolzanom. Tamo je živo i veselo, ovdje su ljudi mučljivi i potišteni. Zaciјelo Tirolcima ne prija talijanska vladavina.

S visokog tornja stare gotske crkve u Bolzanu ugledala sam prvi put fantastične oblike dolomitskih skupina Sciliar i Catinaccio (Schler~~et~~ i Rosengarten). Nakon zalaska sunca plamnjela su ova dva brda u tamnom grimizu. Po narodnoj priči je ovo rumenilo odsjev crvenih ruža u vrtovima kralja Laurina. U njegovu je dvoru dugo čamila slijepa Similda, dok je nije oslobođio Ditrich od Berna sa svojim vitezovima. Na sjeveru, u neposrednoj blizini Bolzana jest najviši uspon »Corno di Renon« (2261 m.) Na podnožju toga brda u selu Längenstein, na talijanskim kartama čitamo »Stagno longo«, ljetovala je »Frau Rosi«, žena već spomenutog prijatelja iz Grisa, velikog planinara i dobrog znanca dra Kugyja. Na putu u Längenstein, kamo smo pošli u posjete gdje Rosi, primijetila sam neke čudne formacije. U geologiji ih nazivaju zemnim piramidama. Uz stijene dubokih provalija dižu se do 30 m. visoke tvorevine. Širokim dnom i kosim žljebastim stranama, kojima na vrhu lebdi sad veća, sad manja kamena ploča, ove tvorevine većma nalikuju na ogromne gljive, negoli na piramide. Na povratku iz Längestina odvela nas je gđa Rosi na neki proplanak, narod ga nazivlje »Hexenbödele« (ročište vještica). S ovoga mjesta pružao se veličanstveni pogled na zapadne Dolomite, sve tamo do Monte Balda na Gardskom jezeru. Ovdje smo se rastali od gđe Rosi i dugo smo još vidjeli njezinu visoku, svijetlu pojavu, kako nam maše bijelom maramicom.

Slijedećeg jutra odvezla sam se u Chiusu (Klausen), nekada za vrijeme Austrije važno strategijsko mjesto na pruzi Brenner-Bolzano-Trento. Ovaj se maleni gradić stisnuo na desnoj obali brze gorske rijeke Isarco (Eisack) ispod vrletnih, porfirnih stijena, na kojima se smjestio drevni benediktinski samostan Sabiona (Säben), u davnini retijska tvrđava, kasnije rimski kastel, a danas ženski samostan. — Pod večer šetala sam strmim ulicama Chiuse. Zidine starih kuća pričale su o teškim, davno minulim danim. Za vrijeme Napoleonovih ratova je naime ovdje pater Haspinger pozivao Tiroleze na ustank. Tik uz obalu Isarca prikazuje nam ga njegov spomenik u vrlo ratobornom stavu.

Nedaleko Chiuse, u mjestu Ponte d'Isarco (Waidbruck) može se vicinalnom željeznicom za nekoliko sati proći Val Gardenum, dolinom, koja se proteže sjeverozapadnim Dolomitima. Ja sam međutim, radije pješačila divnom cestom, koja se preda mnom bijeljela i u smjelim zavojima svladavala znatan uspon, jer je apsolutna visina Ponte d'Isarca 471 m., a Selva-Plana, posljednjeg mjesta u Val Gardeni 1613 m. Sjećanje na Val Gardenu ispunjava svježina gustih šuma, te sočnih livada i pašnjaka, iz koji se neposredno dižu bijele stijene i oštiri grebeni 3178 m. visokog Sasso Lungo (Langkofel) i gromadne Gruppo de Sella. Naročitu ljepotu Dolomita čini velika opreka među pustim mrvilom bezvodnih vrhova, te bujne vegetacije na podnožju. Dolomit, mješavina vapnenca i magnezita podvrgnut je jakoj rastrošbi. S površine dolomitnih vrhunaca nestaje voda, koja onda na podnožju izbjija i tamo pogoduje razvoju bujnog raslinstva.

Zvonilo je podne, kad sam stigla u Ortisej (St. Ulrich, ladinski Urticej), glavno mjesto doline. Svuda vreve planinara, jer je Ortisej polazna točka za

uspone u zapadne dolomitne skupine, napose na opasni Sasso Lungo, divlje Fermede i Geisler Spalten, te lagani Monte Sciliar. Čuje se njemački, engleski i talijanski. Domaći svijet govori ladinski. Val Gardena i još neke doline Dolomita nastavaju Ladini, ogranak Retoromana, mješavina retijskih prasjedilaca s pridošlim Rimljanim. — Ortisej je i središte drvorezbarije. Vidjela sam remek-djelo domaćeg umjetnika Moroder iz XVIII. stoljeća: Elizabeta daruje prosjaka. Predivno je lice Elizabete. U njezinu je liku umjetnik prikazao svoju mladu, rano izgubljenu ženu, a u prosjaku samoga sebe. — Nedaleko Ortiseja, u selu Santa Cristina, našla sam u seljačkoj kući čisto prenoćiše. Gazdrica, visoka stasita žena u živopisnoj narodnoj nošnji zvala se Marija Peratorer, ime, koje se uz Moroder u Val Gardeni najčešće čuje.

Narednog dana, poslije podne pječačila sam dalje. Na posljednjem zavodu ceste, iza Selva-Plana još jednom sam svrnula pogled na zelenu Val Gardenu, kolijevku čuvenog Minne Sängera Walter von der Vogelweide. Rodio se nadovo u Laoingu, selu nedaleko Ponte d'Isarca i još danas ima tamo jedno seosko gospodarstvo imenom »der Vogelweidhof«.

Iznad Plana dijeli se cesta u dvoje, jedna skreće na sjever prema Passo Gardeni (2134 m). Druga cesta se uspinje južno ispod stijena Sasso Lunga na Passo di Sella (2218 m). — Pošla sam kraticom na Passo Gardena. U tamnoj, nepoznatoj šumi obuzelo me neko tjeskobno čuvstvo. Muklo odzvanja žubor potoka negde duboko u dolini. Već u sutori stigla sam do planinarskog doma na Passo Gardeni. Ovaj se prijelaz duboko usjekao među skupinom Sella na jugu i crvenim stijenama Puëž planine na sjeveru. U domu bijaše pusto, čini se, da sam one večeri bila jedini gost. Većina turista i planinara skreće na Passo di Sella. Dugo nisam mogla usnuti. Veličanstvena je noć u visokim planinama. Ništa ne pomučuje svečanu tišinu. Iz dubokih, crnih sjena dižu se svjetli, gotovo prozirni obrisi brda, obasjani mjesecinom.

U ranu zoru, još prije izlaza sunca nastavila sam put prema Cortini d'Ampezzo, središtu sjeveroistočnih Dolomita. Iz gustih, jutarnjih magla proviruju vrhovi brda, sive, sumorne boje, no čim je izašlo sunce sjaje čitavom simfonijom boja, od svjetlo ružičastog do tamnog crvenila, a topla smeđe-žuta boja poprima mjestimice ljubičasti ton. Na rosnim livadama ljujaju se u jutarnjem vjetru snježno-bijela zvonca gorskoga ljiljana (*Paradisia Liliastrum*). Überemo li ovu biljku, doskora će uvenuti. Nježna i osjetljiva uspijeva samo u velikim visinama. — Do Cortine ima još 43 km., za dva-tri dana ću ih svladati. Bezbitna, slobodna i neovisna pješačila sam u svježini ranog jutra kao na krilima. Samotna se cesta bez prašine, turista i vozila vijugala pred mnom kao neka bijela zmija nizbrdo prema selima Colfosco i Corvara. Tišinu prekida jednolично tuckanje cestara, mojih starih znanaca u plavim platnenim odijelima i velikim slaminatim šeširima. Sjeverno od Corvara protežu se doline Val Badia i Gardena. U ovim je dolinama početkom XIX stoljeća poznati geolog Leopold Buch istraživao Dolomite. Corvara kao i neka druga mjesta u Val Gardeni napose su bogata okameninama. Na mjestu, gdje se odvaja put k vrhuncima skupine Sella našla sam lijepu okameninu koralja slijepljenu ljušturama školjke. Koljekva Dolomita je more. Ove su planine ostaci golemih koraljnih grebena, mjestimice do 1500 m. debelih. U davnoj prošlosti naše zemlje prostiralo se ovuda duboko more, iz kojega su se dizali koraljni grebeni, obasjani toplim, južnim suncem. Ni jedna nam teorija međutim dovoljno ne tumači dizanje, nabiranje i prebacivanje slojeva nakon oticanja vode, tako, da danas visoko u brdima hodamo koraljnim grebenima davno nestalih mora.

Na prijelazu Campolongo 1879 m. visokim, južno sunce već je nemilice pali. Sjela sam na livadu uz rub ceste. Prema jugu, na tamnomodrom nebū blista kao neki čarobni dijametar, veliki ledenjak Marmolade, najviše planine Dolomita, 3342 m. visok. Spuštam se kroz divne gorske livade prema mjestu Arabba, gdje se teška srca rastajem od dosadašnje samotne ceste. Arabba je naime, već na glavnoj automobilskoj pruzi Dobbiaco-Cortina-Bolzano. Iza Arabbe prolazim uskom, mračnom dolinom Livinallongo, među predbrđem Marmolade i Col di Lanom, onim krvavim brdom, gdje su Talijani za vrijeme prvog svjetskog rata digli u zrak cijelu posadu austro-ugarske vojske.

Umorna gazim prašnom cestom, kojom prolaze brojni turisti i razna vozila. Preda mnom ispriječi se kao golemi bedem Passo di Falzarego (2117 m.), kojega treba svladati. Sparinu ublažuje gorski potok Cordevole, nekadašnja granica među Italijom i Austrijom. Trebalо bi potražiti konak u kojoj seljačkoj kući, ali onih širokih od čvrsta drva građenih kuća više nema, zamjenjuju ih visoke kamene kuće s ravnim krovovima, kakve su obično seoske kuće u Italiji, i u koje baš nemam mnogo povjerenja. Na svoju sreću stigla sam u blizini Pieve, glavnog mjesta doline, autobus, koji je vozio u Cortinu. Udobno sjedeći prošla sam tako velebnim zavojima, s kojima se svladava uspon na Passo di Falzarego, zacijelo najljepšeg prijelaza u Dolomitima zbog svojih širokih i dalekih vidika. Divne dolomitne ceste nisu staroga datuma. Građene su u prvom svjetskom ratu. Kako su se velike bitke g. 1915. odigravale baš u ovim krajevima, i to većinom na vrhovima, trebalo je graditi ceste, koje bi spajale vrhove s dolinama. Tako je krvavi rat nehotice pogodovao razvitku turizma u Dolomitima. Jedino je cesta Cortina-Bolzano preko Passo Falzarego i Pordoi izgrađena početkom XIX. stoljeća. Zaustavali smo se pred planinarskim domom na vrhu prijelaza. Nedaleko ceste, na jednoj uzvisini stajalo je samotno stablo visokog ariša. Hladni, gorski vjetar ljudlao je njegove tanke, zelene grane. Sjela sam pod ovo drvo. Na jugozapadu sjaji ledenjak Marmolade na kasnom popodnevnom suncu. Iza Marmolade ukazuju se bijeli šiljci Pale di San Martino, najjužnije skupine Dolomita. Sjeverni horizont zatvaraju golemi tornjevi triju Tofana, sva tri preko 3000 m. visoki. Iza Falzarega spušta se cesta ispod planine Nuvolau u Cortinu (1219 m.).

Glavni trg u Cortini, gdje mi je pao u oči visoki, vitki campanile, vrvi internacionalnom svjetinom, napose ima mnogo Engleza. Svuda u otmjenim hotelima primjećuju se njihove elegantne pojave. Opće susrećemo Ladine, no uske ulice s visokim kamenim kućama izrazito su talijanskog karaktera. Noć nije daleko, treba se pobrinuti za konak. Hotela ima u izobilju, ali u njima nema mjeseta. Pokušavam u privatnim kućama, u jednoj mi nude sjenik, a u drugoj šupu. Kako neprijatno zure u mene električne žarulje! Hoću li zaista noćiti pod vedrim nebom? Već sam stigla do posljednje kuće i ovdje napokon kod vrijedne signore Ane-Marije Sardini našla sam zgodnu sobicu. S prozora pružao se daleki vidik na široku dolinu Ampezzo, koja se uvalila među brdima Tofane, Monte Cristalla i Sorapisa. Daleko na jugu diže se iz bijelih magla samotna, tamna piramida planine Antelao, nad kojom lebdi puni mjesec. Cortina pak sjaji u raskošnoj električnoj rasvjeti, a iz nekog hotela dopiru zvuci salonske glazbe.

Stari ljekarnik u Cortini, dobar botanik, s kojim sam se slučajno upoznala, uputio me na južne obronke Monte Cristalla i gorske livade oko jezera Misurina. Pošla sam dakle preko riječice Bigontino istočno od Cortine na prijelaz Tre Croci (1808 m.). U gustoj bukovoj šumi, kojom je ovaj prijelaz obrastao

nisam ni primijetila tamne olujne oblake i za čas se oborila na mene žestoka oluja, koja je međutim brzo prošla i doskora je opet sijalo toplo sunce, a posljednje kapi kiše blistale su na lišću drveća. Cesta se polagano spušta prema jezeru. Ovdje sam na jednom humku naišla na tragove prošloga rata. Kacige, zardalo željezo i bodljikavu žicu pomalo pokriva zeleni sag mahovine i paprati, iznad kojega se izdiže sumorno modrilo jedića (*Aconitum Napellus*). Na posljednjem zavodu ugledala sam jezero Misurina. Njegova smaragdno-zelena površina usred tamne crnogorične šume, okružena je visokim planinama Tre Cime i gromadnim masivom Monte Cristalla. Tik obale pred luksusnim hotelom mota se šareni svijet. Nasumce podem nekom kozjom stazom prema južnim obroncima Monte Cristalla. Iz oštrog penjanja prispjela sam na gorske ligure, o kojima mi je govorio stari ljekarnik. Ovdje sam se namjerila na rijetko lijepu alpsku floru. Sunce se približavalo zapadu. Na istoku se gomilaju olujni oblaci i Marmarole, najistočniju skupinu Dolomita već obasjavaju daleke munje. Duboko dolje bijeli se cesta prema Cortini. Već je zanoćilo, kad sam se napokon dokopala ove ceste. Mjesec sjaji visoko na nebnu. Žurim samotnom cestom usred gluhe, crne šume, pričinjaju mi se, da me slijede nečije stope. Napokon se ukazuju svjetla iz Cortine i dobra signora Ana-Marija nije još pošla na počinak, ma da je ura pokazivala pola noći.

Već smo tri tjedna na putu, trebalo je misliti na povratak. Nekih 30 km. južno od Cortine, u gradiću Pieve di Cadore, rodnom mjestu slavnoga Tiziana, sjela sam u autobus, kojim sam se provezla Venetijskim Alpama do Ville Santine. Ovo je mjesto spojeno vicinalnom željeznicom s glavnom prugom Venezia-Udine-Tarvisio. U Vigu nekoliko kilometara sjeverno od Cadore vidjela sam posljednji put Dolomitne vrhunce.

Na jakom suncu blista pusta bjelina Venetijskih Alpa. Duboko ispod ceste plavi se u tamnom prodoru uska vrpca rijeke Tagliamento. Na prijelazu Paso di Mauria (1290 m.), najvišeg uspona ceste, ukazuje se u modrikastoj daljini smjeli oblik Monte Cridole (2580 m.), po visini treći vrh Venetijskih Alpa. Čudna bijaše ta vožnja do Ville Santine, nestalo je sadašnjosti. Mjesta, kojima prolazimo kao da su utonula u sredovječni san. U Lorenzag, stari dvorac Palavaci sniva usred zapuštenog parka o davno minulom sjaju. Na glavnom trgu u Ampezzu, plesao je narod uz neku jednoličnu melodiju, polagano i odmjerno, odjeven u tamna odijela. Tako su zaciјelo nekada plesali njihovi predci. Iz Ville Santine sopće mala željezница ispod pustog, ali botanički vrlo zanimljivog Monte Amariana, prolazi beskrajnim pješčanim prudovima Tagliamenta i čudnim, mrtvim gradićem Amaro do stanice Piani per la Carnia, gdje sam prelazila u vlak prema Tarvisiu. Šumovita podnožja zapadnih Jul. Alpa utočnula su u večernje magle. Da mi je znati, iz koje od ovih sakrivenih, tihih dobara potječe moj pradjet, koji se još kao mladić naselio u Fužinama. Od toga sam pradjeda baštinila ljubav za šume i plandovanje širom svijeta. Oko^{1/2}9 na večer izašla sam u Dogni, nekoliko stanica prije Tarvisia, iz vlaka, složivši na brzu ruku plan: noćit u Dogni, a sutradan pješačiti preko Somdogne i Seisere u Valbrunu. Možda ću vidjeti dra Kugyja, koji je obično tamo ljetovao.

Prelazivši u blizini sela, koje se nalazi duboko ispod željezničke stanice, šumnu rječicu Fellu, opazila sam veličanstvenu siluetu Montača, najviše planine zapadnih Jul. Alpa, kako se izdiže na tamnom zvijezdanom nebu. U gostionici, koju sam jedva našla, ugledala sam čudan prizor: u sredini stola gorjela je svjeća, pokraj nje stajala je velika boca s vodom i nekoliko čaša. Oko stola sjedile su šutke tri stare, u crno zavite žene, nalik na zlokobne parke. Nisam

doznaala, da li su tugovale ili su došle s mrtvačkog opijela. U ranu zoru ostavila sam ovo mračno, od prošlog rata napola porušeno selo. Iza divne, zvjezdane noći osvanulo je maglovito jutro, nudila se kiša, koja me onda na samome sedlu Somdognе uhvatila i vjerno pratila sve do Valbrune. U Seiseri bijaše sjeverna stijena Montača sve do podnožja zavita sivim, kišnim oblacima. U Valbruni pak nisam vidjela dra Kugyja. Bio je bolestan i nije izlazio iz svoje sobe.

Narednog dana prešla sam našu granicu pješice iza Fuzine Laghi. — Jutro bijaše vrlo vedro i sunčano. Iza kiše su se vrhunci Viša, Montača i Mangrta jasno isticali na kristalno čistom nebu. Talijanski carinici jedva su pogledali moju naprtnjaču: »Ah, una povera studente«, kazali su nekako samilosno. Eh, dragi moji, davno su minule moje studentske godine! Primila sam ovu izjavu kao kompliment i posljedni pozdrav Italije.

Edvin Rakoš

Uspon na Jalovec

Još se nismo pravo ni odmorili od dugih napornih penjačkih i pješačkih tura po makedonskim planinama, a već nas je vlak vozio prema novim doživljajima u suprotni dio naše domovine, prema zapadu, u Julijске Alpe. Potpuno svježa sjećanja na nedavno doživljene ljepote makedonskih planina i jezera, te gostoljubivost onih ljudi, bila su povod razgovoru, koji je ispunio naš »kupe« ugodnom atmosferom sve do Zasavja, kada smo nagrnuli na prozore vagona. Putovanje kroz Zasavje vrlo je zanimljivo, jer vlak prolazi pokraj Save, koja je svoje korito izdubila među strmim bregovima, a igra boja vode, stijena, livada i šuma, koje se prostiru do samih vrhova, svojom šarolikošću osvježuje oči. Pruga vodi neprekidno uz lijevu obalu Save, koja je tek iznad Trbovlja nešto bistrija. Prošavši Litiju vozimo se rubom brda, koje nam je s lijeve strane, a Sava nam ostaje na desno, te se za čas, prošavši Ljubljansko polje, nađemo, točno po voznom redu, u Ljubljani. Nekoliko sati, koje smo imali na raspolaganju do odlaska našega vlaka za Gorenjsko, iskoristili smo šetajući po parku Tivoli, starome gradu, te u pregledavanju izloga, naročito onih, gdje su bili u prodaji planinarski rekviziti. »Goronjec« je bio već pun, kada smo se vratili sa šetnje, tako da smo jedva našli mjesta za stajanje. Osim planinara bilo je tu mnogo radnika, koji su se vraćali kući sa svakodnevnog rada. Doskora smo krenuli. Promatramo prema sjeveru Kamničke Alpe, nad kojima su se nadvili tmasti oblaci nogoviještajući loše vrijeme. Na lijevo poviruje oštri vrh Storžiča, a nedugo zatim promatramo i Šmarnu Goru na čijim se južnim padinama bjelajsiju male stijene, na kojima Ljubljanski alpinisti vježbaju u penjanju. Uskoro prolazimo ispod Karavanka, promatrajući poznate vrhove Begunjščice, Stola i Golice, dok s druge strane na jugu vidi se stari grad iznad Bledskog jezera. Iznad njega pružila se prekrasna panorama Julijskih Alpa, nad kojom dominira najviši vrh Triglav. Veći dio putnika izišao je na stanicama do Jesenica; ostali su uglavnom planinari, koji su se opet na raznim stanicama dalje od Jesenica rastrkali u raznim smjerovima dolinama do domova, s kojih će praviti uspone. Na zadnjoj stanci Rateče-Planica mi smo bili jedini planinari, koji smo izašli s još nekoliko mještana. Upurtivši naprtnjače na leđa, uputili smo se

širokim kolnikom, koji vodi prema poznatim skakaonicama Planice, da se zatim suzi u šumski put, koji presijeca većim dijelom sipare, što se toče sa stijena Ciprnika i Sljemena; a omeđen je niskom mješovitom šumom, u kojoj prevlada crnogorica. Iz šume je strujio svježi gorski zrak, što nam je dobro došlo za osježenje. Dan je bio sunčan, i užitak je bio promatrati vrhove Poncâ obasjanih suncem, a isto tako s lijeve strane iznad stijena, šumovite obronke Sljemeна, na čijim pašnjacima nalaze ove na izvanrednu pašu. U smjeru našega puta, u daljinu i visoko, uzdigao se veličanstveni masiv Jalovca, oko čijeg su se

Jalovec iz Tamara

Foto: E. Rakoš

vrha poigravali mali kumulusi. Nakon kraćeg vremena, izbili smo na veliku livadu, gdje se na kraju nalazi planinarski dom. Ovdje, u Tamaru, namjeravali smo ostati nekoliko dana, kako bi učinili više penjačkih uspona u stjeni Jalovca i Travnika, vjerujući da će nam vrijeme biti skljono. U domu su nas već dočekali naši drugovi, koji su pred nekoliko dana stigli ovamo, i izveli neke uspone. Osim nas bili su ovdje i neki Nijemci iz Mancheima, s kojima smo se ubrzo i sprijateljili, tako da je i Saša kasnije s jednim od njih penjač u stjeni Jalovca. Imali smo zaista sreću, jer je drugi dan bio vrlo lijep, sunčan i bez oblačka, pa smo se uputili prema Jalovcu u namjeri da prepenjemo jedan od najtežih i najljepših smjerova u njegovoj stjeni, Comicijev brid. Obavivši formalnosti na karauli, koja je smještena odmah iza kuće, pošli smo puteljkom kroz guštič, da zatim nastavimo po sипинама pod Poncama, na kojima vodi dobro ugaženi put, u serpentinama, zaobilazeći veće kamene gromade, koje su napadale sa susjednih stijena. Na mjestu gdje se razdvaja put za Kotovo Sedlo i za kuloar postoji s desne strane jedna stijena s koje kaplje voda. Na tome

mjestu napunili smo naše čture, i uputili se ravno prema najnižem dijelu stijene Jalovca. Sitno kamenje sipara što se proteže od podnožja stijene, pa sve duboko dolje u dolinu, otežava uspon, jer se svakim korakom pomiče i vuče krupnije kaménje za sobom. Ispod najnižeg dijela stijene, cca. 20 metara uljevo, odmarali smo se, da se zatim spremimo za uspon. U dubini pod nama izvirivao je iz zelenila doline krov kuće u Tamaru, koju su zatvarale okomite stijene Ponca i Travnika. Prema zapadu širi se sipar sve do Kotovog Sedla, kojega svakodnevno nadopunjaju male kamene lavine ili pojedinačno padanje kamenja iz žlebova i stijena, a koje su baš u Jalovcu vrlo česte i opasne. Pod stijenom smo ostavili naprtnjače sa suvišnom hranom i gojzerice, a sa sobom smo ponijeli osim tehničkog materijala, toplu odjeću, vodu i suhu hranu. Navezavši se u dvije dvojke, krenuli smo prema kaminu, koji se vidi već iz doline. Tim smjerom prošao je prvi puta god. 1909 Ferdinand Horn, i time otvorio jedan klasičan smjer, koji su u kasnijim godinama slovenski alpinisti obnovili i izveli razne varijante. Joža Čop, Paula Jesihova i Miha Potočnik prepenjali su 1927. god. njegovu sjevernu stijenu. Stigavši u dno kamina, na kojega se mora prijeći oko maloga prevjesa, promatrali smo s ovoga mjesta zeleni lednik kuloara, koji se odavle vrlo lijepo vidi. Preko njega je prvi uspon na vrh Jalovca izvršio poznati kulturni radnik, pionir slovenskoga planinarstva i jedan od najboljih poznavalaca Julijskih alpa, dr. Julius Kugy sa vodičem Andrejom Komacem god. 1884. Nastavili smo penjanje kroz sistem dobro razvedenih kamina i stigli na široku gredinu, te njome traverzirali udesno po sistemu širokih polica posutih sitnim kamenjem. Ovdje se uljevo odvaja Hornov smjer, dok se udesno ulazi u Comicijev brid. Na kraju polica smo se malo odmarali, a zatim polagano krenuli prema rubu. Ervin je pošao prvi, a za njime Mirko, dok smo Saša i ja promatrali njihove pokrete. Iza prve dužine užeta, sastali smo se na malenoj polici, koja je nagnuta prema zapadnoj strani. Tu smo našli prvi klin za osiguranje, koji je prilično slabo stajao, pa smo tukli jedan novi. Nastavili smo dalje, držeći se ruba stijene i to s njegove lijeve strane. Nakon svake dužine užeta, nailazili smo na idealna mjesta za osiguravanje, u obliku polica na kojima je bilo fiksiranih starih klinova, koji su nam jedino dobro dolazili za orijentaciju. Stijena je skoro okomita i vrlo eksponirana, ali je dobro razvijena, s većim i manjim čvrstim oprimcima. Mjestimično su manji prevjesni blokovi činili stijenu jače eksponiranom, a isto tako i glatkne ploče sa sitnim oprimcima. Sada smo stigli na mjesto gdje se izlazi iz ruba udesno, na strme ploče, koje se okomito ruše duboko dolje do sipara, što ga čini zapadna stijena. Ovo mjesto je vrlo eksponirano, ali sa svojim dovoljnim brojem sitnih nogostupa i oprimaka pruža izvanredan užitak za penjača. Nakon kojih dvadesetak metara ulazi se u malu udubinu, s koje vodič traverza u lijevo i gore pod veliki prevjes. Pod tim prevjesom bilo je nekoliko starih klinova, koji su problematično držali, ali s jednim, koji je novo bio tučen izdržali bi eventualni pad. Sada se trebalo izvjesiti nešto prema vani, da bi se mogao dohvatiti donji dio prevjesa. Eksponiranost je ovdje još veća nego na pločama sa zapadne strane, jer se s ruba kojeg čine glatkne ploče sa slabim oprimcima, treba dovinuti prevjesa, koji se prilično izbočio. Pouzdajući se u trenje penjačica i novo tučeni klin, oprezno sam se podigao i uhvatio donji dio prevjesa. Sada sam opazio u jednoj raspuklini zamiku, oprezno je uhvatio, ali i odmah ispuštilo, jer je bila i suviše stara da bi se mogao na nju pouzdati. Budući da sam našao dobre oprimke u raspuklini, prošao sam preko prevjesa, nad kojim su čekali Mirko i Ervin. Oni su zatim nastavili, a ja sam čekao Sašu. Nastavili smo s usponom mijenjajući

se u vodstvu, sve do police s koje se opet ulazi u desno na eksponirani prevjes i ujedno zadnji problem uspona. Ervin je pošao prvi i savladao ga je u nešto dužem vremenu, jer je bio navezan samo jednostrukim užetom. U tom završnom prevjesu postoje stari klinovi, u koje se već i ne može pouzdati, a rad sa dvojnim užetom mnogo je brži i jednostavniji. Kad smo svi stigli na policu iznad prevjesa Ervin je rekao, da je dosta vremena potrošio u razmišljanju, da li da

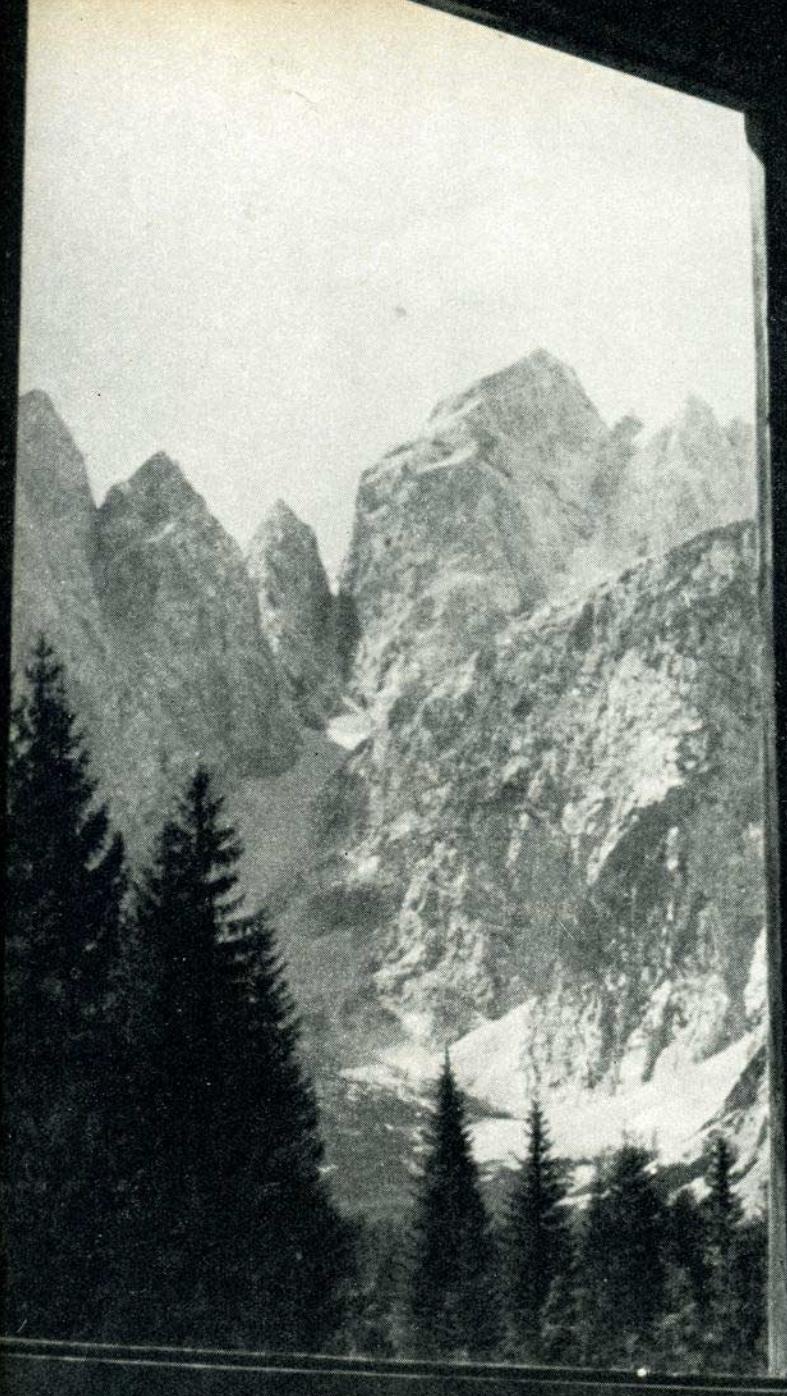
Na ulazu u brid

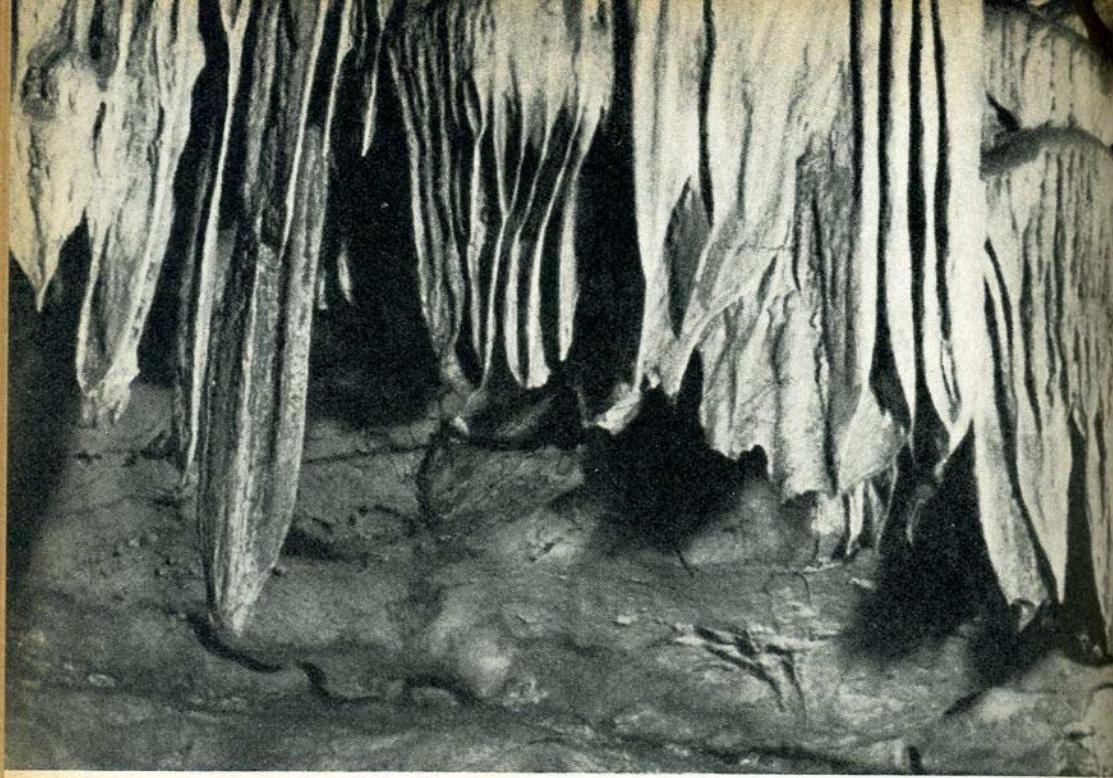
Foto: E. Rakoš

se vrati i naveže dvostruko ili da nastavi. Rad zamkama, s jednostrukim užetom, nije mu dao dovoljno ravnoteže, već ga je nagnutost stijene bacala van u lijevo i desno. Najteži dio smo prešli i sada nastavljamo držeći se jedno vrijeme ruba zapadne stijene prema vrhu. Teren je mjestimično težak, da se onda nastavlja preko širokih nagnutih polica, punih sitnog kamenja, naizmjence, sve do vrha Jalovca. Srdačan stisak ruku bio je odraz našega zadovoljstva na drugarstvu i zajednički izvedenom usponu. Dobra kondicija i znanje tehnike, koju smo stekli u mnogim usponima, učinila je ovaj uspon manje problematičnim i mnogo ljepšim, jer smo za vrijeme samoga uspona s manje napora mogli više doživljavati u penjanju, uživajući u raznim detaljima, koji su svojom konfiguracijom bili vrlo interesantni, te u pogledima sa stijene iz raznih visina prema

zapadu, sjeveru i istoku, na obližnje stijene, vrhove i doline. Sjedili smo ovdje na vrhu, i razgovarali o raznim momentima koje smo proživjeli u stijeni, sjećajući se i njihovih prvih penjača, koji su isto tako išli u dva naveza. Bilo je to 26. decembra 1934. god., kada je grupa alpinista (Lipovec, Comici, Escher i Mally) izvršila taj uspon za sedam sati i ocijenila ga izvanredno teškim, a mjestimično krajnje teškim. Poslije rata generacija slovenskih alpinista prebacuje se na zimske uspone, te mladim alpinistima Perku i Zaletelu uspijeva proći taj smjer zimi, što je iziskivalo mnoge pripreme i napore, ali je konac bio ipak okružen uspjehom. Promatrali smo divnu panoramu stijena i vrhova, čija se boja još jače isticala u opreci sa zelenilom dubokih dolina. Bliži vrhovi Austrije bili su dobro vidljivi, dok su oni udaljeniji bili prekriveni teškim naslagama kumulusa, koji su svaki čas mijenjali svoj oblik. Pojeli smo zadnje zalihe hrane, i popili vodu, koje smo začudo vrlo malo potrošili za vrijeme uspona, da se zatim uputimo južnim oklinčanim putem, koji vodi samim grebenom dolje prema Jalovčevu kuloaru. Na malenoj prevali, na koju se dolazi odmah poslije silaska sa stijene, dogovorili smo se da odemo okolnim putem, koji je bio izgrađen i osiguran klinovima i čeličnim užetima, još za vrijeme Austrougarske. Zaobišli smo zadnji dio stijene, koja sa zapadne strane zatvara kuloar, dok nam je s desne strane ostao Ozebnik. Došavši na sedlo, s kojega se silazi u donji dio kuloara, spuštali smo se dobro oklinčanim putem na ledenik. Prešavši s njega na sipar, pozurili smo na mjesto gdje smo ostavili naprtnjače. Obukli smo cipele, spremili u naprtnjače materijal i uputili se, skačući nizbrdo po siparu, žureći se da što prije stignemo na našu ishodišnu točku, dom u Tamaru. U kući su nas dočekali naši znanci Nijemci i opskrbili s topлом juhom i mnogo pitanja, tako da smo jedva osjetili blagodati tople i ukusno pripremljene juhe. Iza večere izašli smo na livadu pred domom odmarajući oči na stijenama Travnika i Ponca. Malo je zahladilo, pa smo obukli pulovere i legli na gunjeve u blizini maloga šumarka. Razmišljaо sam već o slijedećim turama, koje smo namjeravali izvesti, ali nam je zbog kiša bilo sve poremećeno. Sunce je već zapalo, a usna harmonika i tih pjevanje pojedinaca razbijalo je tišinu predvečerja, koju je jedino povremenim udarcima vjetra nadopunjao šum nedalekog vodopada.

Zastori u špilji Vile Jezerkinje (Plitv. jezera)

Foto: V. Redenšek

Krš i krški fenomeni

(Nastavak)

KADA I KAKO SU NASTALE ŠPILJE?

Čovjek se od vajkada bojao podzemlja, a kad je ipak prodro u utrobu zemlje, nastalo je kod njega pravo divljenje nad prirodnim ljepotama, nastalo je istodobno zanimanje za sve pa i pitanje kada i kako je to sve postalo.

Da uzmognemo odgovoriti na to pitanje bit će dobro da se prije toga malo pozabavimo sa starošću naše Žemlje. Starost zemljine kore cijene na više od 2 milijarde godina. Možda će kod tog broja mnogi zavrjeti glavom, a možda i zapitati, kako se to može utvrditi i na temelju čega se to može ustanoviti. Istina, 2 milijarde godina je doista golemi broj, tā to je 2000 milijuna godina! Dakako da se tu ne može govoriti o nekoj apsolutnoj točnosti, nego samo o relativnoj, jer nekoliko stotina milijuna više ili manje ne čini ovdje ništa. Donedavna su postojale različite teorije za procjenjivanje starosti naše Zemlje, pa čovjek nije ni izdaleka mogao predstaviti ni približnu njenu starost. Tako su jedni pokušavali izračunati starost zemlje po ohlađivanju zemljine kore, t. j. njezinog prvo bitno užarenog stanja do danas. Drugi su izračunavali starost po godišnjem prirastu soli u moru, što je nagomilavaju rijeke. Treći način sastojao se u tom, da se odredi brzina kojom su se stvarali slojevi pojedinog taložnog kamenja. Kako se debljina tih slojeva može približno ocijeniti, time je data mogućnost za izračunavanje starosti pojedinih slojeva. Tek otkrićem radijuma i radioaktivnih zraka moglo se računati na nešto sigurnijoj bazi. Naime, raspadanje radioaktivnih elemenata dalo nam je mogućnost, da starost pojedinog kamenja u godinama, odredimo s nešto većom sigurnošću.

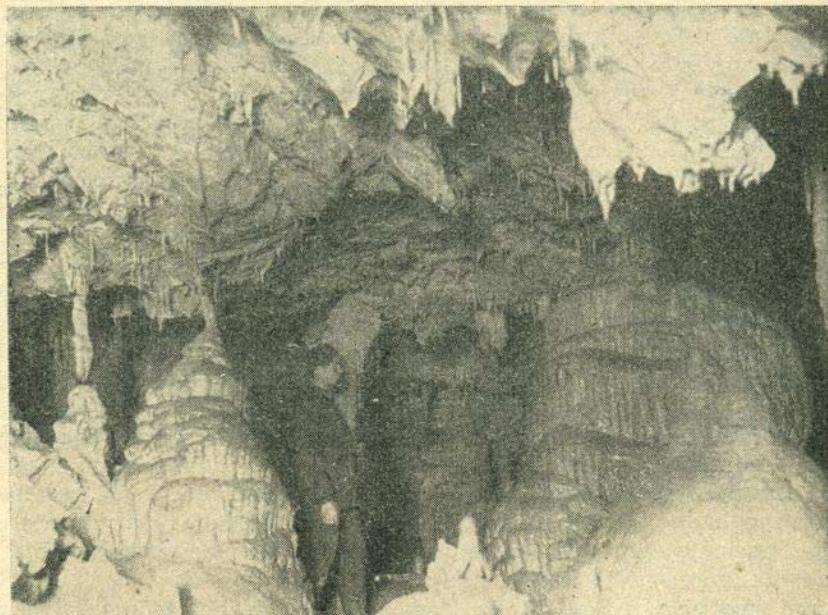
Nekad smo učili u školi, da je atom najmanja čestica jednog elementa ili počela, koja se više ne može dalje dijeliti kemijskim putem. Ali otkada je protumačena radioaktivnost t. zv. radioaktivnih elemenata (urana, radijuma, torijuma, ijonijuma, aktinijuma, mezotorijuma, radona i t. d.) time, da se atomi tih elemenata raspadaju, pri čemu se osloboda golema količina toplinske energije u zemljinoj kori, odonda smo prestali gledati u atomu nepromjenljivu česticu. Radioaktivnost radijuma sastoji se u tome, da sad jedan, sad drugi od njegovih atoma izbací jednu alfa česticu. Ostatak iza tog procesa nije više atom radijuma, nego se on pretvorio u atom plemenitog plina radona ili radijevne emanacije. Atomi radona se dalje raspadaju i prelaze u atome novog elementa nazvanog radijum A. I tako to ide dalje.

Dok se 1 gr radioaktivnog elementa urana I, koji je daleki praočac radijuma, raspadanjem atoma smanji za polovicu, mora proći $4\frac{1}{2}$ milijarde godina. Konačni rezultat takvih raspadanja je jedna vrst olova, olovnih atoma ili helijskih atoma, pa se može približno izračunati, koliko vremena postoji uranski ili torijski mineral.

Starost Zemlje dijeli se na različna geološka razdoblja, a ta su: pradoba ili arhaik, (koje je trajalo oko 1500 mil. godina), staro doba ili paleozoik (oko 300—350 mil. god.) srednje doba ili mezozoik (oko 110—130 mil. g.) i novo doba ili neozoik (oko 63 mil. g.) Svako doba dijeli se na više formacija. Tako se novo doba sastoji od tercijara, diluvija i konačno aluvija — najnovijeg ili sadanjeg

doba. Diluvij je trajao oko milijun godina i u diluviju se pojavio čovjek, t. j. mi imamo sigurnih tragova da je čovjek tada živio.

Lice naše zemlje nije bilo nekoć ovakvo kakvo je danas, jer su previjanjem zemaljske kore, uslijed nutarnjih sila, nastale mnoge promjene. Mnoge naše današnje planine bile su nekad pod morem, dok su se mnoge doline i ravnice uzdizale visoko iznad mora. Na dalekom sjeveru vladala je topla klima, a onda je nadošlo doba, kad je snijeg i led pokrio velik dio zemlje. Naša Medved-

Špilja Vrelo — Fužine

Foto: V. Redenšek

nica ili Zagrebačka gora bila je nekoliko puta pod morem, a posljednji puta trajalo je to do pliocena u novom doba. U toj je formaciji bila omanji otok, a podno gore, gdje se danas nalazi Zagreb, bilo je more, kojim su plovili kitovi*, delfini, morski psi, skuše, srdele i druge ribe, te razne ošttrige. Tu je bujalo tropsko bilje: palme, cimetnjaci i kamfornjac. Kako vidimo nije bilo zime, već je vladalo vječno ljeto. No čovjeka još nije bilo na svijetu. I opet nastaje pitanje otkud mi to sve znamo, kad čovjeka još nije bilo da to zapisi u povijesti. Valja znati, da je sama priroda jedna velika povjesna knjiga, samo treba da je znamo čitati. Eto, tako smo i mi gornju tvrdnju pročitali iz knjige kamena, jer smo našli u laporu ostatke životinja i bilja.

Unatoč tome nije na zemlji bilo sve tako mirno. Zavladali su strašni potresi, mnoge su se gore prelomile, neki dijelovi tih polomljenih gora spustiše se prema nutrini zemlje, a neke se uzdigoše u zrak. Tako se i Medvednica, koja je nekoć bila u vezi sa Samoborskog gorom, prelomila kod Zaprešića u dubinu.

* Nađeni ostatak kita prozvan *Mesocites zagrebensis* ili zagrebački kit.

A da bude još gore, iza potresa vatreni vulkani stadoše rigati užarenu lavu. Mi tu lavu nalazimo danas na više mesta kao tvrdi kamen. Koncem tercijara i početkom diluvija, kad je veći dio zemlje bio prekriven po više stotina metara visokim snijegom i ledom, zbivale su se velike eruptivne uzbune zemlje pa je tada nastalo gorje, a nastali su najvećim dijelom i zamaci špilja.

Gdjegod je oslabila veza zemlje uslijed tektonskih pokreta u unutrašnjosti zemljine kore, uslijed gorskog tlaka, previjanja, stezanja, dizanja i padanja ze-

Špilja Vrelo — Fužine

Foto: V. Redenšek

maljske kore, uslijed jačih i slabijih potresa, a te sile djeluju i danas, tamo su nastale raspukline i pukotine. U takve pukotine navrla je voda i započela svojom razornom djelatnošću, otapajući kamen i tražeći putove sve dalje i dalje. To su evo počeci stvaranja naših špilja.

Tokom tisućjeća nastali su u nutrini zemlje raznoliki veći ili manji prostori i hodnici, čije stvaranje nije ni danas završeno. Ako je raspukla stijena lako topiva, stvarat će se relativno brzo špiljski prostor, dok je to kod teško topivih stijena moguće tek u geološko dugom vremenskom periodu, pa su takve špilje rijetke a i malih su dimenzija.

Raznovrsno kamenje, kao što je vapnenac, dolomit i sadra otapa voda, premaže ga, potkopava i izdubljuje. I upravo zbog toga su vapnenjačke stijene, dakle i naš krš, naročito bogate špiljama, hodnicima i jamama*. U Evropi nema

* Špilje u sadri (i soli) kratkog su vijeka, jer kakogod brzo postaju, tako se brzo gube i urušavaju. Jednako se ne mogu dugo održati špilje u pijesku, konglomeratu i ilovači.

gotovo predjela, osim Cevena u Francuskoj, koji bi se u pogledu špilja mogao mjeriti s našim kršem.

Uslijed velike raspucanosti stijena u području našeg krša, samo minimalni dio oborina otjeće površinom zemlje, dok najveći dio propada u pukotine i gubi se u unutrašnjosti zemlje, gdje se tek združuje u podzemne riječne tokove. Suprotno ovoj staroj teoriji zastupa poznati planinar i planinarski pisac dr. Radivoj Simonović teoriju, da pod krškim planinama postoje ogromne tektonske prostorije u koje se slijeva sva voda, što propada kroz pukotine. Istodobno snosi ova voda u te prostore sav drobiš i isplavine s planina, pa bi to imao biti pravi uzročnik vertikalnog odvodnjavanja i stvaranja krša. U podzemnim tokovima zbivaju se jednakvi kemijski i mehanički procesi kao i na površini. Pa kakvi su to kemijski procesi? Treba znati, da oborinske vode na svom putu od površine zemlje do u podzemlje, skupljaju iz humusa, (a taj nastaje od biljnog truleža), ugljičnu kiselinu, kao i druge humusne kiseline. Te kiseline podaju vodi moć da otapa i rastvara vapnenac, dolomit i sadru. Čista voda, kišnica pa i tekućica otapa stijene vrlo polagano, jer ne sadrže u sebi ugljične kiseline. Istina je, da kišnica upija nešto ugljične kiseline u zraku, ali to nije dovoljno, jer u uzduhu ima samo 0,03% ugljične kiseline. Izračunato je da 10 l vode otopi 1,38 gr vapnenca, dok ista količina vode sa ugljičnom kiselinom otopi 10—12 gr vapnenca, a dolomita samo 2—3 gr. Topla voda i tlak povećavaju ovaj postotak.

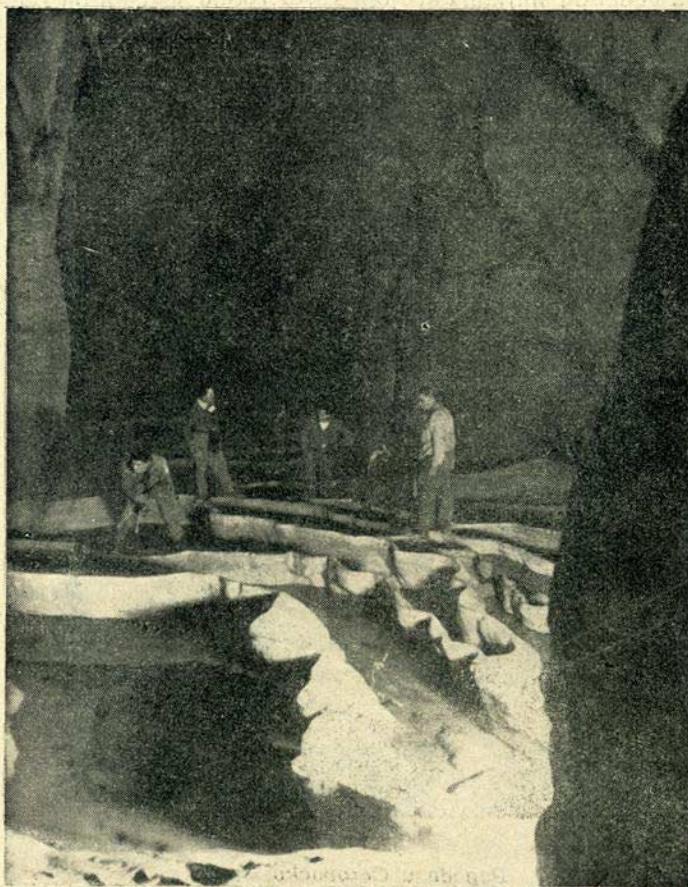
Dakle, voda uz pomoć ugljične kiseline, a po zakonu teže polako izjeda i dube stijenu, upotrebljavajući pri tom već postojeće pukotine, koje sve više proširuje. Na taj se način stvaraju rovovi i kanali, koji opet primaju u sebe sve više vode, koja svojim tlakom ubrzava izdubljivanje stijena. Što dublje ponire voda, povećava joj se temperatura, za svakih 30 m dubine za 1° , pa u tom slučaju može otapati i onakve tvari, koje inače nisu topive u vodi. Istodobno ispirje voda nastali pjesak špiljskih pukotina i time rahli vezu među kamenjem, koji se i sam drobi, mrvi i najzad sam u se urušava, zbog vlastite težine. Na taj način nastaje podzemni prostor u kom voda prokapnica stvara jezerce.

Moć vode je velika i ne treba se čuditi što je stvorila tako prostrane podzemne kanale, a oblikuje ih i stvara još i danas. U čitavim, neraspucanim i ne-prelomljenim stijenama voda ne bi mogla izgraditi ovakve čudnovate putove; mogla bi stvarati tek erozijske doline. Pa ipak kad gledamo velike i prostrane špilje, s pravom se zapitamo, koliko je eona godina radila voda, dok je stvorila prostorije takvih dimenzija.

Krške špilje su isključivo produkt kemijskog (korozija) i mehaničkog (erozija) djelovanja vode, pa se prema tome mogu nazvati mokrim i vodenim špiljama. Mokre špilje stvara voda prokapnica, a vodene podzemni riječni tokovi. No glavni činilac kod stvaranja špilja je korozija, dok je erozija razorni činilac. Erozija sama ne stvara špilje, nego proširuje i preinačuje već postojeće špilje, jer se mehaničko djelovanje vode očituje samo ondje gdje ona teče. Da erozija podzemne vode ne stvara špilje, već ih razara, dokazuju valuci i grohoti, koje voda donosi sa sobom i taloži u špiljama, jer oni zauzimaju puno veći prostor nego što su ga zauzimali prije, kao brdo ili cjelovit kamen. Prema tome erozija umanjuje obujam špilje, umjesto da ga povećava. Osim toga se mjestimice suožuje, pa opet proširuje tok podzemne vode, a stijene koje erodira ne nose daleko, nego ih odmah taloži. Tek kod prohodnih i kraćih špilja ili kanala može voda erodiranjem proširiti obujam špilje.

Vodene špilje protežu se prilično jednoličnim prosjekom i približno jednako padom. Često se protežu daleko bez vodopada ili brzica, bez proširivanja

bez stvaranja siga. Sve se to javlja tek daljnjim izgrađivanjem podzemnih prostorija. Podzemni tokovi vode zahvaćaju svoje korito jednako kao i tokovi vode na površini zemlje, t. j. nastoje produbiti korito, a istodobno izjedaju stijene. Ovo mehaničko djelovanje rijeke postizava se prenošenjem pjeska i nanosa, a ubrzava se korozijom, t. j. izjedanjem stijene. Korozija igra važnu

Kamenice u Čerovačkoj špilji

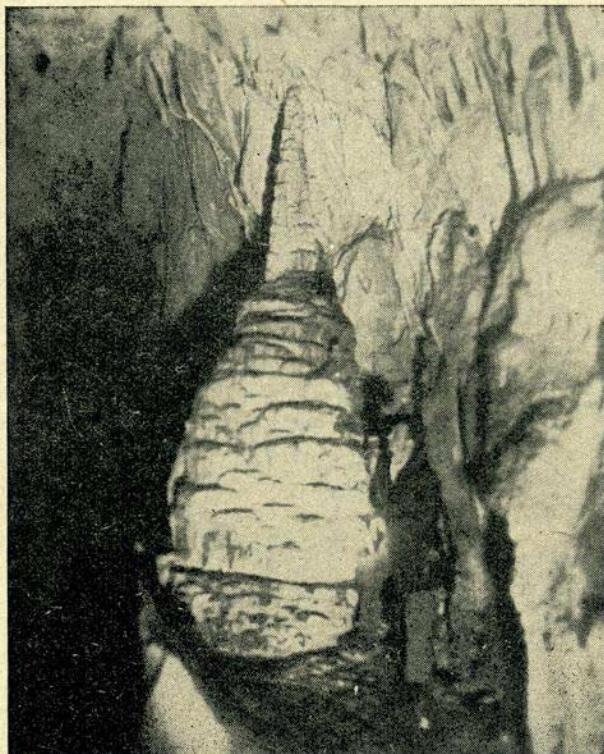
Foto: V. Redenšek

ulogu kod proširivanja špilja po pukotinama, a naročito na tavanu vodenih špilja. Urušene često stvaraju ogromne podzemne prostorije. Tako imamo u Postojnskoj jami Veliku dvoranu i Kalvariju. U prvoj se je urušeni materijal postepeno drobio pa ga je jaki tok vode odnio. Naprotiv u Kalvariji su se urušile ogromne mase kamenja, tako da se stvorilo čitavo brdo visoko 45 m, što voda, dakako, nije mogla odnijeti.

Često se ovakva urušavanja očituju izvana na površini pa od toga nastaju otvoreni ili zarušeni ponori ili vrtače.

Postoji li više većih podzemnih prostorija, kojima se redom urušuju svodovi ili tavani, onda kroz tisućljeća nastaju od podzemnih tokova vode nadzemni tokovi. Kako je već spomenuto krške podzemne vode nastale su od podzemnog sabiranja oborinskih voda, koje propadaju na površini raspucanog krša.

U onim špiljama, u kojima su prestali podzemni tokovi vode, obično se ne povećavaju prostorije, jer je prestalo erozijsko djelovanje vode. Voda prokapičica, koja je u vodenim špiljama svojom koroziskom snagom nastojala povećati

Pagoda u Cerovačkoj špilji

Foto: V. Redenšek

Špiljske hodnike, nastoji sad da ih smanji svojim odlaganjem otopljenog vapnenca. Budući da prestaje stvaranje prevelikih prostorija, to pomalo prestaju i ona urušavanja svodova ili tavana.

Prigodom povećavanja i proširivanja podzemnih prostorija djeluju zajedno erozija i korozija, sve dok se konačno ne uruši svod. Ovakva urušavanja mogu biti raznolikih dimenzija; katkada se urušuju samo pojedine gromade stijena, koje onda voda podzemnica odvalja dalje. No ako su uruševine većeg opsega, onda se mijenja tok vode, stvara se prepreka, iza koje nastaje jezero, uslijed ustave, dok pred preprekom nastaju brzice i kaskade uslijed povišenja pada.

Urušenje tavana uzrokuje često stvaranje sifona ili pak presijeca špiljski hodnik, tako da voda mora tražiti druge putove. To se desilo u Postojnskoj

jami, gdje su ogromne survine prisilile rijeku Pivku da potraži drugi put, koji je našla nedaleko zapreke u blizini ulaza.

Kakogod voda stvara i proširuje špilje, isto tako ih može smanjiti ili čak uništiti. Naime kad voda uslijed erozijske i korozijnske snage djeluje razorno na stijene, odnoseći otopljene čestice kamena, onda na taj način stvara i proširuje špilje. Istodobno neumorno radi na odnošenju krškog gorja, jer s vodenim tokovina odnosi u godini dana ogromne količine kamena. Da dobijemo jašniju sliku o stvaranju špilja i o vremenu neka posluži ovaj račun:

Vrelo Prače-Bistrica, koje daje najveći dio vode sarajevskom vodovodu, izbacuje na sekundu 250 l vode, dakle kroz čitavu godinu izbaci ono $1.884.000.000$ litara. Jedan litar ove vode sadrži u sebi 75,7 mg otopljenog vapnenca, pa bi u količini protećene vode u godini dana bilo $596,818$ kg otopljenog vapnenca ili 248 m^3 . Za 1000 godina nastaje vodenim otapanjem vapnenca ispod Jahorine planine, glavnog područja oborina ove vode, podzemna šupljina od 248.000 m^3 ili špilja od prilike 10 m visoka i toliko široka, a 2.480 m duga. Kako se proširivanje pukotina zbiva više korozijom negoli erozijom, neka posluži i drugi primjer izvora rijeke Reke ili Timave, na rubu jako raspucanog kranjskog krša. Ovo vrelo daje dnevno $2.300.000 \text{ m}^3$ vode, a godišnje iznosi iz podzemnog područja $210.000.000$ kg otopljenog kamenja, volumen kojega iznosi 80.700 m^3 , t. j. prostor jedne kocke čiji bridovi iznose 43 m.

Na taj način dobivamo i u špiljama taloženja stvorena mehaničkim putem. Otopljeni produkti nastali kemijskim putem jesu sigaste tvorevine ili vapneni špiljski glib. Drugi jedan talog je crljenica ili terra rossa, netopiv ostatak vapnenca.

Oblici špilja ovisni su o pukotinama i raspuklinama kojima prodire voda s površine u nutrinu. Nalaze li se na površini malobrojne ali velike pukotine onda se one proširuju u formalne špilje. Tek tu voda ne dolazi do potpunog kemijskog djelovanja, budući da može otapati tek mali dio stijene, jer prebrzo propada u dubinu. Zbog toga su takve špilje rijetkokad velike, i nazivamo ih pukotinskim špiljama. Obratno je kad se radi o mnogobrojnim uskim raspuklinama, kojima voda prodire polagano i otapa više stijena te stvara veće i šire podzemne prostorije.

Morfološka svojstva, oblici krških špilja ovise dakle uglavnom od pružanja i oblika različnih špiljskih pukotina. Kosi, okomiti ili vodoravni pravac špiljskog hodnika, pa uži i niži konali, šire i više dvorane, stvaranje etažnih špilja, jedne iznad druge i slično stoje u tjesnoj vezi s pukotinskim odnosima docičnih stijena. Ali kod raznolikih oblika dolaze u obzir i drugi momenti, n. pr. veća ili manja količina vode, netopivo tvorivo, koje uzrokuje začepljenje i dr.

Istraživanje kršnih špiljskih područja iziskuje bogato krško-geološko iskušto i dobro poznavanje stijena.

(Nastavak slijedi)

Ispravak

U 5. broju Naših planina potkrala se pogreška na 210 stranici, u članku Krš i krški fenomeni pa na kraju 6. stupca mora stajati sjeverozapadu umjesto jugozapadu, a na 211 str. u 1. stavku umjesto vrhovi treba srhovi.

Mount McKinley

Daleko na sjeverozapadu sjevernog američkog kopna, naslonjena na Kanadski dominion, između 60. i 70. stupnja sjeverne širine, leži prostrana Aljaska, posjed Sjedinjenih Američkih Država.

Aljaska dakle leži u Arktiku, sa sjevera oplakivana Beaufortskim morem u Arktičkom oceanu; sa zapada je dijeli Beringov tjesnac od azijskog kopna — od sjeveroistočne Sibirijske, a s juga u Tihim ocean. Svom visoko sjevernom položaju imade Aljaska da zahvali mnoge svoje tipične polarne osobine. U toj zemlji ponoćnog sunca ljeti nema noći. Sunce zapada oko 23,30 sati, a izlazi već u 1 sat iza ponoci. Zato uopće ne nastaje potpuna tama nego samo sumrak, tako da danje svijetlo zapravo vlada kroz čitava 24 sata. To je od neprocjenjive važnosti za planinara.

Tek mali dio zemlje od ukupnih cca 1,5 milijuna čtv. km naseljen je sa svega nekih 100.000 stanovnika, dok su ogromne površine nepristupačne i dijelom još neistražene. Glavna naselja su Juneau-city (prije Harrisburg) s 5000 stanovnika i grad Sitka (prije Novoarhangelsk) s 2000 stanovnika.

Aljasku je kupila od Rusije Amerika u godini 1867. Aljasku još i danas posjećuju pustolovni kopači zlata, lovci i mnogi istraživači. Osim toga je to nova zemlja, koja privlači i planinare.

Glavni gorski pojasi s mnogim još nedokučenim ledenim vrhuncima protežu se od južne i jugoistočne morske obale sve do granice Kanade. Najviše brdo leži u unutrašnjosti Aljaske, a izdiže se fantastično iz sredine brežuljkaste visoravni od nekih 700 m. To je Mt. McKinley, impozantna planina od 6200 m visine, ujedno najviši vrh sjevernoameričkog kontinenta. Taj ledeni orijaš zove se u domaćem jeziku Denali, što znači kuća sunca.

Uspori na vrh Mt. McKinley pokušali su mnogi, ali uspjelo im je to tek nekolicini, dok su mnogi jedva izvukli živu glavu ne obavivši posla. Najveća zapreka i poteškoće leže ponajviše u strašnim klimatskim i vremenskim prilikama. Mt. McKinley stoji sasvim izoliran i stalno je izložen polarnim burama i valovima ledene hladnoće. I najmirniji sunčani dan može se u tren oka obrnuti u orkansko nevrijeme, u bijeli pakao, koji zna potrajati i po više dana.

Uza sve to romantična divljina ovog ledenog orijaša neprestano privlači planinare-alpiniste.

* * *

Dopao nam je ruku izvještaj A. Henniga, učesnika u jednoj kalifornijskoj ekspediciji od 5 članova, koji opisuje ovaj ledeni alpinistički podvig na Mt. McKinley.

Ekspedicija je krenula koncem lipnja 1953. sa željezničke stанице McKinley na ulazu u zaštićeni prirodni park u smjeru zapada, s jednim osobnim autom i jednim kamionom, krcatim prtljagom. Cilj toga bio je 130 km udaljeni Wonder Lake. Put je vodio dugačkom nenastanjenom dolinom, koja nas je doveća do južne padine, na 60 km zračne duljine od gorostasnog masiva Mt. McKinleya. To je bila ujedno i krajnja točka našeg putovanja autom. Sam vrh bio je, kao obično, uvijen u oblake, ali je sjajno večernje sunce obasjavalo blistave glečere, tamna predbrežja i zelene površine visoravnih. Pred nama sterala se daleka neoskrvrunuta dolina Aljaske, kuda smo morali proći.

Umjesto dosada uobičajenim južnim prilazom preko prijevoja McGorragal, odlučili smo uzeti novi smjer sa zapada, i to preko glečera Muldrow i prijevoja Gunsight.

Sredili smo našu omašnu prtljagu i pretovarili sve za nošenje. Prenerazili smo se od bezbroja vreća zamotaka i paketa. Naime, nismo imali na raspolaganju ni nosača ni životinja za prijenos prtljage, tako da smo morali od logora do logora sami prenosići prtljagu od nekih 350 kg.

Ujutru 21. lipnja započelo je naše dugotrajno i naporno napredovanje i već po podne istoga dana ispriječila nam se prva zapreka. Trebalо je pregaziti rijekу McKinley, koja je tu široka više od 1,5 km. Usljed jakog otapanja glečera rijeka je naime toliko narasla, te smo morali gacati kroz ledenu vodu. Zadnji kanal nam je zaustavio

put. Tu je rijeka bila preduboka i strašno je derala, pa se nismo usudili prelaziti. Vratili smo se natrag na južnu obalu i prenijeli bliže drugi dio naše prtljage na pješčani prud, gdje smo bivakirali. Slijedećeg dana voda je toliko spala, da smo mogli pregaziti preostali dio rijeke i tako nastaviti naš put. Trećeđeg dana naišli smo na drugu gorskiju brzicu, zvanu Clearwater (hrv. Bistrica), koju je takoder valjalo pregaziti. Ali je rijeka derala i bila preduboka. Zato se ponudio jedan od učesnika, da će rijeku preplivati s užetom i to uže na protivnoj strani učvrstiti. Tako bude napeta čelična žica, a pomoću dvostrukog užeta i karabinera prebacili smo najprije našu prtljavu, a onda sebe jednog po jednog.

Iste večeri stigli smo do treće rijeke Muddy River (Prljava rijeka) i tu smo na obali postavili naš treći logor. Te noći došlo je neočekivano do proloma oblaka, i kiša je lijevala neprekidno 30 sati. Voda nam je odozdo prodrla u šator, i mi smo proveli vrlo neugodnu noć. Kad se sunce ponovo pojavilo i kad se naš šator i naša odjeća osušila, počeli smo otpremati prtljavu duž rijeke. Ali na nesreću prolom oblaka poplavio je inače udobni put uz rijeku, i tako smo bili prisiljeni s velikim naporima probijati se kroz mokro grmlje i tundru (visoku mahovinastu travu). K svemu tome još su nas napadali rojevi moskita. Ti moskiti na Aljaski veći su i krvožedniji od svojih južnjih suplemenjaka. Jedva smo se nekako od njih branili pomoću mreža protiv komaraca.

Na putu do četvrtog logora doživjeli smo pustolovinu. Kad smo se uspeli na hrbat neke uzvisine, ustobocio se pred nama jedan ogromni medvjed. Mirno stojeći piljio je u nas. Tada se naglo digne na stražnje noge i sunuvši prednje šape u zrak, okrenuo se oštrosređeni i potrcao na našu sreću niz brežuljak. Čini se, da se i on jednako prepao kao i mi.

Sestoga dana smo dokučili predbrežje. Preko strmih padina tundre, prekrivenih sipinama, dospjeli smo na jednu travnatu terasu. Na desno od nas protezala se prema dolje 9 km dugačka morena, Petersova glečera. Čitave sate smo traverzirali zapadno pobočje, koje se pružilo do dna doline. Kad smo se preko jedne strme i siphonom zasute padine popeli na greben jedne izbočene kose, pružila nam se pred očima čudesna slika prirode. Pred nama je stajala glomazna sjeverozapadna strmina Mt. McKinleya, zvana Wickersham Wall (Vikerčemova stijena). S plosnatog morenскогa ispod nas iskočila je poput tornja prema sjeverozapadnom vrhu Mt. McKinleya gotovo 5000 m okomito uvis visoka, gigantska, pećinama načićkana ledena stijena. To je jedna od najviših i najvećih ledenih stijena na svijetu. Pogled na takvo granđino i neopisivu divljinu prirode iz takve blizine jest doista posebni užitak.

Naš glavni logor smjestili smo na nekom komadiću livade na rubu morene. Kontrast između sočnog zelenila livade i odsjev modro-zelenkaste ledene stijene u pozadini pružao nam je neobičnu divljeromantičnu sliku.

30. lipnja stali smo se uspinjati na ledenjak oštrotu u zapadnom smjeru od našeg logora. Preko velike sipine dospjeli smo u strmu sutjesku, kroz koju se bučno probijao jedan potok iz glečera. Uspon preko mokrih pećina bio je naporan, a naše preglomazne naprtnjače veoma su nam otežavale penjanje. Više gore, na prvim snježnim poljima, zapali smo u gustu maglu, tako da je pri takvom vremenu bilo nemoguće naći prijelaz do glečera Muldrow. Stoga smo našu prtljavu ovdje sklonili pod jednom velikom pećinom i klizavom stazom pohitali natrag u naš glavni stan.

Usprkos tmurnom i hladnom jutru 1. srpnja odlučili smo da pokušamo prijelaz. Digli smo šatore i po treći put smo se provukli kroz sutjesku do snježnih polja. Znali smo, da se tamo negdje, gdje se spaja oštri greben predbrežja s ledenom kosom Mt. McKinleya, mora nalaziti sedlo Gunsinght-prijelaza, odakle ćemo moći prijeći do glečera Muldrow. Ali su se ponovno navukli teški oblaci i počelo je sniježiti. I baš kad smo naumili da se vratimo, digla se magla iznad nas, i mi smo ugledali konture nazupčanog grebena. Pojačanim tempom usmjerili smo korake prema najdubljoj ušeklini, prema Gunsinght-prijelazu. U divljoj oluji dopremili smo 12 teških komada prtljage preko Muldrow ledenika i sred snježne mećave učvrstili smo logor br. 1.

Time smo dostigli naš cilj, t. j. probili smo s uspjehom u neistraženom području novi smjer uspona po sjeveroistočnoj strani Mt. McKinleya.

Konačno 3. srpnja vrijeme se poboljšalo, i mi smo se započeli uspinjati razvanim ledenikom Muldrow. Na tom niskom glečeru bio je snijeg prhak, pa smo morali upotrebiti vrlo nepraktične snježne »cipele«. Sa skijama se nismo mogli poslužiti, zato što je čitavi glečer raskidan od raspuklina. Da se uklonimo prvom zarušenom ledu, morali smo se uspinjati po desnom pobočju ispod visećeg glečera sjevernoga grebena. Na tom opasnom mjestu prijetile su nam nad glavom nagnute ledene pećine. Kad je strmina glečera popustila, provukli smo se do njegove sredine kroz čitavu mrežu raspuklina.

Vrijeme je bilo povoljno i dobro smo napredovali. 4. srpnja podigli smo logor br. 2, a dva dana iza toga logor br. 3. Smjer do trećeg logora vodio je preko Hill of Cracks, ledeni brežuljak s mnogim raspuklinama uzduž i poprijeko, do ledenih ruševina na gornjem dijelu glečera Muldrow. Pod plavim nebom, među bijelim lednim vrhuncima načičanima ledenim stijenama — serakima, koji su se u suncu modro i zeleno prelijevali, činio nam se taj gorski svijet čarobnom bajkom od leda i snijega.

Smjer našeg uspona pomno smo označivali kolcima, da time osiguramo silaz u slučaju nevremena.

Dan 6. srpnja bio je vrlo naporan, jer tek što smo svu našu prtljagu premjestili iz 2. u 3. logor, morali smo nakon kratkog odmora odmah prosljediti prema 4. logoru. Teški oblak sjeo je nad glečerom i za čas su svi okolni vrhunci bili u magli, a kad smo konačno kasno uvečer stigli do 4. logora, našli smo se sred snježne mećave, koja se slijedećeg dana još i pojačala snažnim vjetrom. No čim se slijedećeg jutra vrijeme donekle smirilo, požurili smo se da iskoristimo priliku i da istražimo teren za dalje napredovanje, gdje bismo postavili slijedeći logor.

Najviša točka ledenika Muldrow okrunjena je 1000 m visokom ledenom stijenom, imenom Harper Icfall. Povrh nje leži ledenik Harper Glacier, na koji smo se uspeli obilazeći spomenutu stijenu s lijeve strane preko 1200 m visokog sjeveroistočnog grebena Karsten Ridge.

Tu smo skinuli snježne cipele i stali se uspinjati kroz duboki novi snijeg po ljevoj, strmoj, lavinama ugroženoj padini glečera, sve do najdublje usjekline Karsten Ridgea. Jedva smo stigli na greben, kad se opet spustila magla. Kao prvi u navezu jedva sam se, oprezno pipajući po sivoj praznini, prebacio preko tankog i britkog ruba grebena. Samo jedan pogrešni ili neoprezni korak vratio bi nas za 1200 metara niže na istočni donji ledenik Tarleika. Još je valjalo prijeći jedan strmi rog prije nego smo našli na maleno dosta položito snježište, gdje je jedino bilo moguće postaviti logor br. 5.

Još istog popodneva vratili smo se našim tragom niz greben, da dopremimo prtljagu, tako da je još iste večeri potpuno bilo instalirano logorište na tom eksponiranom grebenu u visini od nekih 3800 metara. Tu je bilo tako hladno, da nam se u šatoru smrznula voda. Noću se ponovno digla strašna bura, koja je prijetila da raznese krila našeg šatora. Naravno, da na spavanje nismo ni mislili, nego smo tjeskobno čekali da svane.

I gle čuda! U rano jutro bura nenadano utihnu, i čas kasnije uživali smo u potpuno vedrom, prekrasnom jutru. Pred nama se kočio uvis malo ne okomiti gornji dio Karsten Ridgea do t. zv. Browne Tower (Braunove kule), jednog orijaškog kamnog tornja. Kako smo čuli, taj ledeni greben treba da je najteži dio čitavog uspona i ključ do vrha.

9. srpnja u 6 sati naša dva druga spustila su se natrag do 4. logora, da prenesu još preostalu prtljagu, dok smo mi ostali poduzeli naporni uspon preko Karsten Ridgea do 6. logora na podnožju Browne TOWERA. Uspon po ledenom grebenu, britkom poput oštice noža, bio je veoma pogibeljan i otežan novim snijegom, kojega je napadalo preko pola metra. Da obidemo jedan ledeni previs, morali smo se jedamput spustiti s grebena niz zasneženo pobočje i onda se opet uspeti na greben. Tada neочекivano nađosmo na kraju grebena na 20 m visoku okomitu ledenu stijenu. Stepenicu po stepenicu dakle nakon 14 sati penjanja po ledu, stigli smo u logor br. 5, gdje su nas zaostali drugovi dočekali s vrućim čajem.

Slijedećeg jutra učinili smo strahovito otkriće. Dvojici od nas su se noge smrznule, vjerojatno još sinoć na ledenom grebenu. Pošto nijesmo imali liječnika među učesnicima ekspedicije, odlučio je naš voda, da odustanemo od uspona na vrh i da se vratimo. Ta odluka bila je velik udarac za sve nas, koji smo već bili na domaku cilju.

10. srpnja dakle digli smo šatore i, ostavivši sve osim najnužnijega, krenuli smo natrag. Do prvog ljudskog naselja bilo je više od 50 km daleko. Silaz preko dugackih razrovanih glečera, preko beskrajnih sipina i strmih travnjaka bio je vrlo mučan. Usprkos boli i poteškoće pri svakom koraku valjalo je silaziti bez prekidanja. Trećeg dana stigosmo u zelenu dolinu i nakon 10 sati forsiranog hodanja po kiši i suncu našli smo se na obali rijeke McKinley, a nedugo zatim na ishodišnoj točki naše ekspedicije.

Kolika šteta, što ta interesantna i neobična ekspedicija nije ovog puta stigla do konačnog cilja.

Za »Naše planine« priredio
Dr. M. Florschütz

Dr. Milan Stahuljak

John Hunt i Michael Westmacott

*Ekspedicija na Everest 1953.**

Izvadak iz Huntova Izvještaja u Alpine Klubu 10. XI. 1953.

(Prema Alpine Journalu)

Krenuli smo iz Bhadgaona, nekih 10 milja istočno od Kathmande. Prva skupina, koju sačinjavaju 9 sahiba¹, Tensig i 16 drugih penjača Šerpa² te 180 kulija³, bila je 10. ožujka⁴ spremna da krene. Hunt je tu skupinu stigao slijedeći dan, kad je i druga skupina trebala poći. U toj drugoj skupini bijahu Wylie, Ward, Pugh, 3 Šerpa, 200 kulija i 5 podčasnika Gurkha⁵ da pripomognu nadzirati kulije. Većina tovara sadržavala je hranu i kisik. Drugih 60 tovara kisika dopremio je nekoliko tjedana kasnije major J. O. M. Roberts.

Bilo je veliko olakšanje, što smo nakon četraestdnevna besposlena putovanja konačno mogli krenuti, no brzo smo bili sretnici, jer članovi skupine mogoće jedan drugoga dobro upoznati. Počeli smo već upoznavati i razumijevati Šerpe, premda smo morali shvatiti, da dolina nije najbolje mjesto, da se procijeni vrijednost Šerpa u gori. Tensig bio je sa svojom iskrenošću i svojim dobroćudnim smiješkom brzo prijatelj nama svima.

Dvanaest smo dana hodali prema istoku cestom, kojom su išli Švicari⁶, redovitim trgovачkim cestom od Kathmande do Khumbu. Predjel raznolik i krasan: rizina polja, obilno obradivani obronci brežuljaka, džungla, grmlje i nisko drveće slijedilo je jedno za drugim, kako smo uzlazili, silazili i opet uzlazili te krčili put kroz žito prema Duh Koši.

Rising se naročito sjećamo. Prva je skupina taborovala u dvorištu malog budističkog hrama i žestoka ih je bura napala iza obilna jela, pa su razapeli šator. Zrna tute velika kao golubinja jaja, potjerala su svakoga pod krov, i očekivali smo, da će nam vjetar na glave baciti velike jarbole, kojih su barjací bili razderani na komade.

* Napomena: Autori (H. i W.) izjavljuju u Predgovoru, da su iz tog Izvještaja izostavili sve, što je čitateljima Alpine Journala poznato, t. j. povijest prijašnjih uspona na Himalaju, kartu Himalaje, osnove i pripreme za posljednji uspon.

Unatoč toj izjavi opširnije je tu ekspediciju opisao Hunt u svom Dnevniku i priopćio u istom broju Alpine Journala, u kojem i R. C. Evans prikazao »I. uspon na Južni Vrh«, a taj je prikaz štampan i u »Timesu«.

¹ Sahib = Evropejac

² Šerpa, pleme u Indiji. Šerpe su i nosači i penjači.

³ Kuli, indijski urođenik i nosač tovara.

⁴ g. 1953.

⁵ Gurkha ili Gurkhali, najjače pleme u Nepalu i najspasobnije za vojnu službu (Nepalska milicija).

⁶ Švicarska je god. 1952. poslala 2 ekspedicije na Mount Everest.

Jambesi je također vrijedan spomena. To bijaše postaja u zemlji Šerpa. »Okružni grad« Sola leži u dražesnoj alpinskoj dolini. Tu noć smo taborovali uz rijeku i slijedeće smo jutro zaokružili obronak i vidjeli u daljinii Everest. Nismo prvi put vidjeli tu goru, nego smo prvi put mogli razabratи neke pojedinosti. Naše uzbudjenje što smo tako blizu Everesta, obuzdavale su misli o kakvoći našeg pothvata.

Dudh Kosi smo stigli 22. ožujka, prešli preko rijeke po rasklimanom mostu od drvenih ljestava i busena, zatim krenuli sjeverno uz Dudh Kosi prepoznatom utrom stazom, koja sad vijuga kao zmija, sad se po obroncima doline diže i spušta kao ljestve, dotiče svako selo i očito nezgodno zavija. Za nekih 18 milja do Bazara trebali smo tri dana.

Namche nije lijepo mjesto, ali je odanle lijep vidik dolje do Dudh Kosi. Na pravilnim terasama nalazi se niz kuća sličnih kutijama pa nalikuje neobično nekom rudarskom selu.

Thyangbache je daleko nadmašio sva naša očekivanja. Tu smo namjeravali urediti Tabor I. na podnožju za periodično uvježbavanje, prije nego krenemo do podnožja Everesta.

Od Namche se ugodna staza uz rub brežuljka naglo spušta dolje, da prijeđe preko Imja Khola. Poslije doručka uz rijeku vukli smo se po nepristupačnom terenu gore nekih 1500 stopa do manastira. Ništa se nije vidjelo, dok nismo stazom dosegli pravo sljeme i tu smo s lijeve strane najedamput svi ugledali manastir na vrhu strmine, a s desne strane mili gorski vrh. Straga tvore okvir tom mirnom prizoru strme stijene doline Imja, desno i lijevo diže se niz fantastičnih šiljaka, a na vrhuncu je Everest, masivno rame nadvilo se nad strahovitom južnom stijenom Nuptse.

Tabor I. na podnožju

Tabor smo udarili na travnatom gorskem vrhuncu tik manastirske zgrade. Nekoliko dana preuredivali smo najvažnije, naprtnjače, potrepštine poznate svim himalajskim penjačima. Kulii su bili isplaćeni, zalihe izvadene iz zamotaka, nagomilane u više ili manje urednih hrpa, Bourdillon je uredio radionicu za kisik, Band je počeo iskušavati postaje bežičnog brzojava, izdane su bile osobne potrepštine, straga postavljenje peći i šatori, učinjene osnove. Zatim smo svi posjetili manastir, gdje nas je starješina »lama« podvorio čajem i različnim jestvinama.⁷ Opat, mlađ momak, bio je Rangbuku pa je u znak darovanja obredni šal od muslima bio suknjom preobučen nad njegovim stolcem.

29. 30. ožujka ostavili smo Thyangboche u tri skupine, da se u prvoj polovici periode priučimo na klimu. To neprocjenjivo vježbavno hodanje imalo je mnoge ciljeve: prvi cilj bijaše priučavanje na klimu, da možemo u ograničenom vremenu dosegci bilo kakvu visinu; mi smo se nadali dosegci 19.000 ili 20.000 stopa. Ostali ciljevi bijahu: pokusi i vježbe u upotrebi kisika; uvježbavanje i odabiranje Šerpa za opasne poslove u visokoj gori; pokusi dnevnih obroka hrane u izvanrednoj visini; pokusi sa šatorima, čizmama i drugom opremom.

Uvježbavanja

Evansova skupina, u kojoj su bili Band, Bourdillon, Westmacott, 4 Šerpe i 6 mjesnih kulija, hodala je gore najprije nekih 5 milja lijevom obalom Imje, a onda krenula istočno izravno u dolinu na jug prevale Ama Dablam. U tu su dolinu Shipton i Hillary g. 1951.⁸ ušli s istoka, od ledenjaka Hongu, iznad prevale, koju su oni nazvali Ama Dablam. Tabor I. udaren je u visini oko 16.000 stopa, na pašnjaku poznatom kao Mingho. Odanle su jedno poslijepodne pravili izvide, da vide, da li je prohodan put nad lijevom stijenom doline prema podnožju Kangtege. Sa tri mješta na hrptu sasvim se jasno pokazalo, da tu nema nikakva puta, pa je odlučeno držati se ravno gore nad dolinom. Prema tome slijedeći tabor udaren je u visini od 17.500 stopa na jugozapadnom hrptu Ama Dablama i tu se utaboriše 30. ožujka.

⁷ O tim pićima i jestvinama opširnije u Huntovu dnevniku.

⁸ Prvih sedam ekspedicija na Mount Everest kretalo je sa sjevera, no bez uspjeha. Zato je Eric Shipton, predsjednik Kr. geografskog društva u Londonu, kao voda ekspedicije g. 1951. dobio zadaću, da pronađe — i pronašao — uspon s juga.

Slijedeća dva dana iskušavali su aparate za kisik, pa su pronašli da oba tipa⁹ posve zadovoljavaju, a da predusretnu neke visinske učinke, dopriješe do najvišeg vrha hrpta oko 19.500 stopa. Iza tog vrha hrbat biva najprije mnogo više uleknut, a zatim sve strmiji, da izgleda sasvim nemoguće.

2. travnja krenuše Evans, Band, Westmacott i 3 Šerpe da iznadu put do prevale u nekom razmaku južno od one, preko koje je Shipton prešao prije dvije godine, dok je Bourdillon strpljivo izvodio pokuse sa zatvorenim aparatom kisika. Prevalu, poskusno nazvanu Mera La, dostignuše, pošto su 3 sata naporno hodali preko kamenjem obrubljenog ledenjaka i oko 1 i $\frac{1}{2}$ sat krčili put po strmu snijegu na konačnom obronku. Na povratku Sahibi te skupine žestoko su patili od visinskih bolesti — oprečno iskustvu s kisikom gotovo u istoj visini u prijašnja dva dana.

3. travnja podigne Bourdillon neznatan tabor na prevali u visini oko 19.800 stopa, a slijedeći dan su ga pratili ostali članovi skupine. Bourdillon je na jugu prevale htio izvesti svoj pokus na samom snježnom vrhu, ali se iza nekoliko stotina stopa vratio zbog opasnih snježnih zapreka. Slijedećeg dana vratila se skupina u Thyangboche.

Druga skupina, koju sačinjavaju Hunt, Gregory, Lowe i Tensing, taborovala je ispod južne strane Nuptse, dva dana hoda do Imja Khola, u visini oko 17.000 stopa. Dok su boravili pet dana u tom taboru, uspješno su se uspeli na snježni i grebenasti vrh, koji su oni nazvali vrh Chukhung, odmah ispod Nuptse; visina mu je nešto ispod 19.500 stopa. Poput Evansove skupine također su se vježbali u upotrebljavanju kisika, kušali — bez uspjeha — silom prijeći preko glavnog dijela svog ledenjaka Khumbu, koji su oni nazvali ledenjak Nuptse.

Treća skupina, u kojoj su bili Hillary, Noyce, Ward i Wylie, znatno je obilazila vrhove Taweeche na sjeveru od Thyangboche. Za vrijeme tog obilaženja oni se uspješe na dva vrha, od kojih je viši, u mjestu nazvanom Kangcho, iznad 20.000 stopa.

Nakon povratka u Thyangboche dva smo dana počivali i iznova se organizirali. Ekspedicija je opet razvrstana u tri skupine, no drugo razdoblje uvježbavanja.

Huntovu skupinu sada sačinjavaju Bourdillon, Ward i Noyce. Oni su opet posli do Imja Khola, ali su ovaj put odmah krenuli desno, da dopru do jaruge na sjeveru od Ama Dablama. Odanle su se po lakom putu uspeli na veoma privlačan pećinasti vrh, poznat u mjestu kao Umbu Gyabjen. Visina mu je bila procijenjena barem 19.500 stopa. Nakon tri dana na toj površini vratili su se do rijeke Imja i nastavili sjeverozapadno preko prevale od 18.000 stopa do istočne obale ledenjaka Khumbu. Od prevale su se tri člana skupine uspela na drugi vrh od 20.000 stopa, koji je umjestu poznat kao Pokalde. Tada su oni krenuli na ledenjak i počivali u taboru kod jezera, jedan dan hoda ispod zbiljskog Tabora I. na podnožju, da onda na ledenjaku preuzmu poslove od Hillaryjeve skupine.

Hillaryjeva skupina, u kojoj su bili Lowe, Band i Westmacott, pošla je izravno do podnožja ledopada, sa svrhom da izvidi i priredi put na tu strahovitu zapreku.

Vrijednost tih razdoblja uvježbavanja i priučavanja na klimu bila je nesumnjivo veoma velika, jer bijahu najvažniji čimbenik u našem ovogodišnjem uspjehu. Otkad su se skupine prema kraju travnja skupile u Taboru I. na podnožju, svaka je od njih bila jednakom sposobna podnositi klimu u visini; mi smo se svih priučili na klimu u visini oko 20.000 stopa. To znači, da nismo imali nikakve poteškoće s gledišta visine hodajući izravno do vrha ledopada. Bilo je i drugih povoljnih posljedica: stekli smo pouzdanje i u našu opremu i međusobno pouzdanje, Šerpe i članovi ekspedicije jednako.

Izvidi i priprave za ledopad.

12. travnja je Hillaryjeva skupina s pet Šerpa i oko četrdeset drugih prigodnih kulija udarila tabor na zgodnom mjestu budućeg Tabora na podnožju. Na putu su imali izvjesnih neprilika, jer su kuli bivali slijepi od snijega, koji je neprestano padače poslije podne, ali su i to svladali s četrdeset pari zaštitnih očala, improviziranih s ljeđipivom vrpcom i malim četvorinama milovke. Namještanje očala silno je zabavljalo kulije, koji su se dobro držali, unatoč najnezgodnijim prilikama u posljednja dva dana, preko kamenjem obrubljenog ledenjaka.

⁹ Otvoreni i zatvoreni aparat kisika.

Nekoliko mjesta brzo je bilo očišćeno za šatore na smještaju nekadašnjeg I. Tabora Švicaraca, u kojem bijahu porazbacane limenke konzerva i običajni ostaci tabora. Švicarci su također ostavili nešto drva za ogrev, što je nama veoma dobro došlo. Kirken, naš drugi kuhar, počeo je graditi kuhinju, ali je nije dovršio, a četiri ili pet dana kasnije je tabor pomaknut na ravnije i čišće mjesto nekoliko stotina jarda¹⁰ niz vodu.

13. travnja hodali su noseći šatore za Tabor II. Hillary, Band, Westmacott i tri Šerpe prema ledenjaku nekoliko stotina jarda i došli su do podnožja ledopoda. Hillary je prema svom iskustvu od g. 1951. mislio, da bi Tabor II. mogao biti podignut isti dan, ali čim je skupina ugledala ledopad iz bliza, bilo je jasno, da se on temeljito promjenio na lošije i da bi bilo potrebno raditi nekoliko dana prije nego bi se mogao podići ikakav tabor. Tada su Šerpe istovarili svoje tovare i vratili se do podnožja, dok su tri sahiba počela raditi na donjem dijelu ledopoda.

Taj prvi dan dosegnuta je visina oko 19.300 stopa, visina vjerojatno gotovo jednaka smještaju Tabora II., ali odvojena od njega neprohodnom zbrkom gromada i rastvorenih pukotina ledenjaka. Često se drugi dan kod kasnijih radnja pokušalo stvoriti bolji put, ali se opazilo, da su izvedene samo manje promjene.

Slijedeći je dan Band našao kraći i bolji put od tabora do podnožja strmoga dijela, dok su Hillary, Westmacott i Da Mamgyal snježnom lopatom našli put, koji je vrijedio za Tabor III. Približavanje je bilo vrijedno tabora. On leži preko male izdubine, koju su pukotine spajale. Pukotine su rastavljale klimave stijene nagonjilnih gromada, nad kojima je netko izabrao put tako oprezno kao Agag nadajući se, da će i Šerpe biti isto tako oprezni.

Osim »Površine atomske bombe« odmah ispod Tabora II. bijaše množina raznih taborišta, od kojih na nekima bijahu pričvršćeni konopi, a na nekima veoma velike pukotine. Jedna osobito neugodna površina bila je poznata kao »Uličica paklene vatre«, strmi prosjek, ledenih kamenova svih oblika i veličina, mnogi od njih labavi, neki od njih veliki kao kuća.

Na tom dijelu puta nedavno se urušila velika množina leda ispod terase, na kojoj je bio smješten Tabor II., pa se svašta dogodilo. Klada ledene stijene razbila se, kad je skupina Šerpa pod vodstvom Gregoryja penjala ispod nje. Klada leda pala je između Gregoryja i Šerpe, koji je bio odmah za njim, pa je ogrebla potonjega. To bijaše vjerojatno najблиži čas velikoj nesreći za trajanja čitavog našeg vremena na gori. Drugu kladu ledene stijene, koja je opet prijetila, Noyce je, probivši sebi put s cjepanicom u njezinu podnožju, oborio prije nego je ona mogla načiniti kakvu štetu.

15. travnja pokušali su Hillary, Band i Lowe naći drugi smjer mnogo dalje s desne strane. Hodanje je bilo lako tri četvrtine puta, ali tada postade mnogo teže i mnogo opasnije. Stoga je taj smjer napušten, a 16. travnja je podignut Tabor II. na terasi, otrvilike dvije trećine od čitavog puta između podnožja ledopoda i ruba zapadnog CWM-a. Taj tabor nije nikada omilio. Odozgo ga je tištala blizina ledenih litica, odozdo česta sablasna zveka i štropot klada, koje padaju ili rusova, koji su se rušili niz pobočne stijene. Kasnije smo napustili taj tabor, kad su pukotine popriješko rastvorile smještaj.

Iznad Tabora II. značaj se ledopoda primijenio. Dolje razvalina, labirint pukotina ledenjaka i razbacanih kladu. Gore niz za nizom golemyh odlomaka ledopoda, koji se dižu visoko kao planine. Utrta staza vijugala je od lijeva na desno i natrag opet među kladama ledenih stijena, otkrivajući malobrojne vrške i pružajući mogućnost na razitom vrhuncu od najvećih i najviših među njima. Jedan osobito opasan prosjek bio je rastvoren jarak, u kojem je bilo i krša od nedavnog uleknuća leda i veoma kosih pukotina ledenjaka, koje su stršile nad širokim i strmim obronkom, a nad pukotinama goleme ledene stijene, još labavije od onih u »Uličici paklene vatre«. U jarak smo ulazili pomoću ručnog užeta i prelazili preko nekoliko klimavih klada leda, da dopremo do nižeg okrajka pukotine u ledenjaku. Preko pukotine mogli smo prijeti samo na jednom mjestu, i to smo izvršili pomoću dvostrukih naših metalnih ljestava.

(Nastavak slijedi)

¹⁰ 1 jard = 91 cm.

Iz Gorske službe spasavanja PSH

U ovom broju »Naših planina« objavljujemo pravilnik Gorske službe spasavanja, koji je donesen na plenumu Gorske službe spasavanja Planinarskog saveza Hrvatske, a prihvaćen i potvrđen na Godišnjoj skupštini Planinarskog saveza Hrvatske dne 29. IV. 1954., na Platku.

Svrha objavljivanja pravila je, da upoznamo šire članstvo s organizacijom, djelovanjem i zadacima Gorske službe spasavanja, te da se isto dade ono mjesto u redovima planinarskih organizacija, koje joj prema njenoj namjeni i pripada. Naročito je potrebno da se tim problemom pozabave planinarska društva izvan mesta gdje već postoji organizirana Gorska služba spasavanja, da bi se čim prije i uspješnije proširila mreža te organizacije i u njihovoj sredini.

Molimo i ostale cijenjene čitaoce ukoliko imadu kakav prijedlog za poboljšanje organizacije Gorske službe spasavanja, ili upit, da se pismeno obrate na Komisiju. Uvjereni smo, da bi se na taj način uvelike pomoglo organizaciji, koja je kod nas relativno vrlo mlada, a koja je neophodno potrebna svakome, koji se u planini kreće.

A. Glavač

P R A V I L N I K

Gorske službe spasavanja Planinarskog saveza Hrvatske

Čl. 1.

Gorska služba spasavanja djeluje unutar Planinarskog saveza Hrvatske, a naziv joj je »Gorska služba spasavanja Planinarskog saveza Hrvatske«.

Čl. 2.

Oznaka Gorske službe spasavanja je znak sa crvenim križem i runolistom na bijelom polju, okružen plavim rubom s natpisom: GORSKA SLUŽBA SPASAVANJA – P. S. H.

Čl. 3.

Svrha Gorske službe spasavanja je sprečavanje nesreće u planinama, te u slučaju potrebe pružanje prve pomoći i organiziranje i vršenje prijenosa unesrećenog do redovne zdravstvene ustanove i izvođenje zalutalih planinara.

Čl. 4.

Gorska služba spasavanja ima zadatak da štiti gorsku floru i faunu, prirodne rijetkosti, planinarske objekte i kulturne spomenike.

Čl. 5.

Za postignuće svoje svrhe Gorska služba spasavanja prema potrebi osniva i oprema svoje stанице na području NR Hrvatske, osposobljava i stručno uzdiže svoje kadrove i vrši sve potrebne administrativne, organizacione i tehničke poslove.

Čl. 6.

Radom Gorske službe spasavanja rukovodi Komisija za Gorsku službu spašavanja Planinarskog saveza Hrvatske. Komisiju sačinjavaju pročelnik, zamjenik pročelnika, tajnik, tehnički referent te po jedan predstavnik svake stанице Gorske službe spašavanja.

Čl. 7.

Pročelnik Komisije Gorske službe spašavanja Planinarskog saveza Hrvatske, član je Izvršnog odbora Planinarskog saveza Hrvatske, a bira se na godišnjoj skupštini Planinarskog saveza Hrvatske na prijedlog plenuma Gorske službe spašavanja.

Zamjenika pročelnika, tajnika i tehničkog referenta Gorske službe spasavanja bira plenum Gorske službe spasavanja, a izbor potvrđuje Izvršni odbor Planinarskog saveza Hrvatske.

Komisija Gorske službe spasavanja odgovorna je za ostvarenje svrhe i zadatka Gorske službe spasavanja Izvršnom odboru Planinarskog saveza Hrvatske i plenumu Gorske službe spasavanja.

Komisija Gorske službe spasavanja:

a) registrira nesreće u planinama i objavljuje ih putem planinarske štampe, a zadržava pravo da se tek po njenom odobrenju javnosti objavljaju fotografije i izvještaji o nesrećama putem dnevne štampe i radija,

b) održava svoje redovite sjednice najmanje jedamput mjesечно, na kojima prisustvuju predstavnici stanica Gorske službe spasavanja iz Zagreba i bliže okolice. Kad se za to ukaže potreba na sjednici se pozivaju i ostali članovi komisije,

c) donosi propis za polaganje ispita za gorskog spasavaoca,

d) podnosi izvještaj dva puta godišnje t. j., svakih šest mjeseci Planinarskom savezu Hrvatske,

e) predlaže plan rada i finansijski plan Planinarskom savezu Hrvatske na odborene za tekuću godinu,

f) u svom radu povezuje se s gorskim službama spasavanja ostalih narodnih republika, te s narodnim vlastima, JNA, Crvenim križem i drugim srodnim organizacijama.

Na sjednicama Komisije Gorske službe spasavanja tajnik obavezno vodi zapisnik, kojeg redovito dostavlja Izvršnom odboru Planinarskog saveza Hrvatske.

Čl. 8.

Komisija Gorske službe spasavanja saziva plenum Gorske službe spasavanja prema potrebi, a najmanje svakog tromjesečja jedamput. Plenum Gorske službe spašavanja mora se sazvati, ako to zatraži najmanje jedna trećina od ukupnog broja članstva.

Čl. 9.

Gorska služba spasavanja za svoje djelovanje upotrebljava finansijska sredstva koja ostvaruje iz:

a) dijela članarine, kojeg određuje godišnja skupština Planinarskog saveza Hrvatske,

b) naplate usluga izvršenih nečlanovima Planinarskog saveza Jugoslavije,

c) dotacije Planinarskog saveza Hrvatske i planinarskih društava,

d) dotacija drugih organizacija i

e) darova organizacije, članova i nečlanova.

Godišnjim finansijskim planom raspodjeljuju se finansijska sredstva za:

a) nabavu sanitetskog materijala, tehničkih pomagala i opreme,

b) za životno osiguranje svojih članova za slučaj unesrećenja, i

c) za stručno uzdizanje svojih kadrova, naknadu za izvršene akcije spašavanja i dežurstva prema potrebi.

Naknada za akcije spašavanja i dežurstva isplaćuju se posebnim pravilnikom, kojeg donosi plenum Gorske službe spasavanja, a kojeg potvrđuje Izvršni odbor Planinarskog saveza Hrvatske.

Čl. 10.

Naplatu svih usluga učinjenih nečlanovima Planinarskog saveza Jugoslavije vrši Planinarski savez Hrvatske prema stvarnim troškovima akcije spašavanja.

Čl. 11

Stanica Gorske službe spasavanja je osnovna jedinica Gorske službe spasavanja, koja djeluje u područnom planinarskom društvu, prema svom vlastitom pravilniku, koji je sastavljen u skladu s pravilnikom Gorske službe spasavanja i pravilima područnog planinarskog društva.

Čl. 12.

Stanica Gorske službe spasavanja osniva se prema stvarnoj potrebi, a u okviru planinarskih društava.

Čl. 13.

Komisija Gorske službe spasavanja određuje broj potrebnih članova Gorske službe spasavanja za svaku stanicu.

Čl. 14.

U slučaju prestanka rada imovinom stanice, osim potrošnog materijala, raspolaže Komisija Gorske službe spasavanja.

Čl. 15.

Stanice Gorske službe spasavanja su organizaciono i disciplinski podvrgнутne Komisiji Gorske službe spasavanja i svojim društvima. One su dužne dostavljati Komisiji Gorske službe spasavanja PSH, mjesecne izvještaje o svom radu i obraćene izdataka koje podmiruje Planinarski savez Hrvatske.

Čl. 16.

Stanice osnivaju svoje obavještajne točke na području koje im određuje Komisija za Gorskiju službu spasavanja.

Čl. 17.

Obavještajne točke mogu biti sve planinarske kuće, gospodinice ili u selima određene kuće. Svaka obavještajna točka mora imati na vidljivom mjestu propisan znak Gorske službe spasavanja. Obavještajci su opskrbnici ili domaćini. Njihova je dužnost, da u slučaju nesreće, ako je to moguće sami priskoče u pomoć odnosno da odmah obavijeste o nesreći najbližu stanicu ili direktno Komisiju Gorske službe spašavanja.

Čl. 18.

Obavještajne točke opremljene su sanitarnim materijalom i tehničkim pomagalima za spasavanje, a mogu se upotrebiti samo u slučaju nesreće u planini. Ukoliko su upotrebljene za nečlana Planinarskog saveza Jugoslavije moraju se nadoknadi na trošak unesrećenog.

Čl. 19.

Gorska služba spasavanja nadzire kućne apoteke planinarskih domova i skloništa i u slučaju potrebe koristiti sadržaj istih. Uprave planinarskih hotela, domova i skloništa dužne su obskrbljivati svoje kućne apoteke sa svim potrebnim materijalom.

Čl. 20.

(ČLANSTVO)

Članstvo Gorske službe spasavanja sastoji se od:

- a) pripravnika gorskih spasavaoca i
- b) gorskih spasavaoca.

Čl. 21.

Pripravnikom gorskog spasavaoca može postati svaki član Planinarskog saveza Hrvatske, koji je duševno i tjelesno sposoban, iskusni, aktivni alpinista ili planinar i koji na poziv stanice Gorske službe spasavanja dobrovoljno stupi u Gorskiju službu spašavanja.

Na prijedlog stanice Gorske službe spasavanja, njihovog društva, odnosno ukoliko stanica još u društvu ne postoji, na prijedlog njihove uže planinarske okoline Komisija Gorske službe spasavanja Planinarskog saveza Hrvatske ih verificira.

Čl. 22.

Gorskim spasavaocem postaje pripravnik nakon što ispuni propisne uvjete i položi ispit za gorskog spasavaoca.

Iza položenog ispita gorskog spasavaoca kod ispitne komisije Gorske službe spasavanja pripravnik dobiva naslov gorskog spasavaoca i znak Gorske službe spašavanja Planinarskog saveza Hrvatske.

Čl. 23.

Dužnosti članova su:

- a) da se na poziv za pomoć spremno odazovu akciji spasavanja,
- b) da sprečavaju nesreće, ili kad se ove već dogode, da ulože sve svoje snage i raspoloživa sredstva za ublaženje njihovih posljedica,
- c) da štete od uništavanja, oštećivanja i iznakaživanja gorsku prirodu, uredaje i planinarske objekte, i
- d) da usavršavaju svoje znanje i vještina gorskih spasavaoca redovitim pojađanjem tečajeva, predavanja, sastanaka i vježbi, što ih stanica ili komisija u tu svrhu održava.

Čl. 24.

Prava pripravnika gorskih spasavaoca su:

- a) da dobivaju novčane naknade za izvršene akcije spasavanja i dežurstva i
- b) da uživaju prihode životnog osiguranja u slučaju vlastite nezgode.

Čl. 25.

Prava gorskih spasavaoca su:

- a) da biraju i budu birani u vodstvo,
- b) da koriste prioritet gorskih spasavaoca,
- c) da nose znakove i isprave gorske službe spasavanja,
- d) da dobivaju novčane naknade za izvršene akcije i dežurstva i
- e) da uživaju prihode životnog osiguranja u slučaju vlastite nezgode.

Čl. 26.

Član gorske službe spasavanja može biti član Gorske službe spasavanja drugog društva ukoliko kod njegovog društva ne postoji stanica Gorske službe spasavanja.

Čl. 27.

(PRESTANAK ČLANSTVA)

Članstvo u Gorskoj službi spasavanja prestaje:

- a) smrću,
- b) na vlastiti zahtjev i
- c) isključenjem.

Pročelnik Komisije za
Gorsku službu spasavanja PSH:

(Albert Glavač)

Glavač Albert

v. r.

Predsjednik
Planinarskog saveza Hrvatske:

(Većeslav Holjevac)

V. Holjevac

v. r.

IZ PROŠLOTI HRVATSKOG PLANINARSTVA

*Kroz prošlost do sadašnjice**

Kada već iz napolja požutjelih, preostalih listova arhive bivšeg predratnog hrvatskog planinarskog društva »Mosor« i planinarskih časopisa povežemo sve niti, dobijamo ipak nekakvu, iako ne u detaljima, jasniju sliku o postanku, razvoju i radu planinarskog pokreta u Dalmaciji, a naročito u srednjoj Dalmaciji, u Splitu, gdje je pred 25 godina uhvatio tako duboko korijenje, da u dobroj mjeri i današnje naše planinarsko društvo crpi snagu iz sokova, koji prodiru iz tog korijenja. Kako se sve to zbiralo, objasnit će bar u glavnim potezima ovo nekoliko redaka. Ali prije toga treba naglasiti, da je sva pokretna i nepokretna imovina bivšeg predratnog »Mosora« za vrijeme prošlog rata bila od okupatora popaljena, uništena i raznešena. Pojedinci spasiše tek dio dopisa, složenih po godinama od g. 1926. do uključivo 1932. Spasiše i knjigu zapisnika sjednica upravnog odbora, članskih sastanaka i godišnjih skupština, od prvog »pouzdanog sastanka hrv. plan. društva, podružnice »Mosor« u Splitu«, održanog 4. XII. 1925. u prostorijama akademskog kluba pa do sjednice uprave 10. XII. 1937. U toj knjizi zapisnika nisu podrobno upisani svi izvještaji tajnika na godišnjim skupštinama o godišnjem radu, koji bi nam pružili zaokruženu i potpunu sliku, nego mjesto izvještaja naprosto se upisala opaska: »podrobni prikaz prošlogodišnjeg rada objavljen je u dnevniku »Novo doba«. Novinski isječci, koje je prije rata sakupljao višegodišnji član uprave dr. Ulikse Stanger i kasnije ih darovao društvu, obuhvaćaju tek nekoliko godina, i konačno dosta vijesti, kraćih izvještaja o godišnjim skupštinama, te dosta članaka pojedinih članova otiskano u predratnom »Hrvatskom planinaru«. Ali nemamo na okupu ni sva godišta Hrvatskog planinara»....

Eto iz svega toga rasparčanog trebalo je sakupiti ovaj prikaz, koji ne ćemo staviti u red podrobnog historijskog referata, nego neka bude, nabačen, sumaran pregled glavnih i važnijih događaja, iz kojega će se ipak vidjeti obrisi rada planinara u Splitu, udruženih u »Mosoru«, od osnutka do početka svjetskog rata, pa od god. 1945. nadalje.

Kada se razmotre pobude, kojima se rukovodilo pri osnivanju planinarskih društava u Splitu i Dalmaciji, te kada u mislima preletimo njihov rad, uspjehi i neuspjehi, te konačno kad uočimo uzroke, koji su doveli do toga da su prva dva (vremenski) osnovana bila tiho likvidirana, ugasla sama od sebe, dok je treće koje se osnovalo poslije ovih, razvilo bujan rad, koji vremenom nije jenjavao, bit će nam jasna zamašna i glavna uloga »Mosora« za razvoj i unapređenje planinarstva u srednjoj Dalmaciji.

Treće, vremenski, osnovano društvo tj. »Mosor« nastalo je spontanom inicijativom odozgo, tj. od ljubitelja prirode, većinom mladih ljudi, punih poleta i volje za radom, koji se već prije osnutka društva bavili planinarstvom, dok ona dva, prije osnovana, tj. »Liburnija« i poljički »Mosor«, osnovana manje samoinicijativom a više poticajem odozgo i sa strane, nisu mogli razviti toliko poleta ni rada, iako je pokoji pojedinac bio istinski ljubitelj prirode. Konkretno:

Planinarsko-turističko društvo »Liburnija«, osnovano g. 1899. najviše poticajem odozgo, tj. od strane dalmatinskog namjesništva, koje je imalo u programu promicanje turizma, kroz cijelo vrijeme svog opstanka pokazalo je slabu djelatnost. Jedini još vidni trag njihova djelovanja je kratka propagandistička monografija o Mosor planini, koja je izašla u izdanju »Liburnije«, a iz pera rođenog Poljičana, podnamjesnika Dalmacije, Alfonса pl. Pavića-Pfauenthala.

Desetak godina kasnije, inicijativom župnika u Jesenicama, don Frane Ivaniševića i par njegovih kolega, osnovano je u Poljicama »Planinarsko-turističko društvo Mosor«, koje osim nekoliko izleta po Mosor planini nije također pokazalo nikakve značajnije djelatnosti. Glavni inicijator, don Frane Ivanišević, priča, da ih na to potaklo društvo »Marjan« u Splitu (dr. Tudor) koje se bavilo pošumljavanjem i uređenjem Marjana. U svom programu poljički »Mosor« imao je zadatak da se bavi i pošumljavanjem, ali nije nam poznato da li je u tome imalo kakovog vidnijeg uspjeha.

* Dozvolom autora preštampano iz jubilarnog izdanja »Mosor«.

Pa ni tada kada su se g. 1925. »Liburnija« i poljički »Mosor« spojili u jedno, pod imenom Primorsko planinarsko društvo »Dinara« u Splitu, nije ni ta veza donijela u radu življeg zamaha, nego je i novo društvo tiho djelovalo i nakon desetak godina prestalo da postoji.

Sasvim drugačije zbilo se sa splitskim »Mosorom«, podružnicom hrv. planinarskog društva Središnjice u Zagrebu. Kada je pred 25 godina »Mosor« bio osnovan, kao članovi prijavio se lijepi broj već izgrađenih planinara. Izgradnja ovih planinara započinje u doba kada je pok. prof. Umbert Girometta završio studij prirodnih nauka u Beču i nastupio službu nastavnika na velikoj realci u Splitu. God. 1909. u društvu sa kolegom dr. Ramurom Bujasom osniva na velikoj realci učeničku špiljarsku sekciju koja je pod njihovim vodstvom istražila veliko broj dalmatinskih jama i pećina. God. 1912. premješten je prof. Girometta na veliku gimnaziju u Splitu, na kojoj je ostao do svoje tragične smrti. Poslije prvog svjetskog rata sa kolegom prof. Margarićem, te učenicima viših razreda nastavlja daljim istraživanjem jama i pećina. Učesnike ovih ekskurzija narod je nazivao »jamarima«, jer su se spuštali po konopima u jame. I danas ima seljaka po Kozjaku i Mosoru koji nas planinare nazivaju jamarima. Kasnije razvio je prof. Girometta djelatnost i među skautima u Splitu.

Iako je program jammerske sekcije bio u prvom redu naučni, nije izostao ni jedan drugi pozitivni efekat ovih istraživanja: učenici su upoznali ljepotu i raznolikost krša, njegov sastav i osobine, očarala ih ljepota vidikovaca sa naših primorskih brda i planina, ukratko zavoljeli iskreno i duboko prirodu. Po prirodnom nagnuću velik ljubitelj prirode prof. Girometta svojim vatrenim govorima, koji su često prelazili u ekstazu, išao je svjesno za tim da probudi i ojača u mlađenačkim srcima ljubav do prirode, i u tom je uspio.

Osim školske mладеžи, u godinama prije rata, prof. Girometta poduzima mnoge i mnoge ekskurzije po bližim i udaljenim planinama u društvu sa mlađim ljudima iz građanskih profesija.

Iz redova učenika jamara, skauta i ovih neorganizovanih planinara iz građanstva izašli su već izgrađeni planinari kada se god. 1925. osnovao »Mosor«, i oni oduševljeno pristupiše u društvo da skupa sa drugima izaberu privremeni odbor u koji su ušli: kao predsjednik dr. A. Ercegović, tajnik Josip Korštek, blagajnik Petrović Mario, odbornici dr. Jakov Miličić i Ivan Fradić.

Prvi zapisnik pouzdanog sastanka od 4. XII. 25. dovoljno nam priča o predanom i intenzivnom radu prvih planinara »Mosora«. I oni požutjeli dopisi arhive moguće još više nam pričaju, kojim zalaganjem pristupiše prvi pioniri svestranom planinarskom radu. Taj rad nije bio ono još nesigurno početničko tapkanje i eksperimentiranje nego je bio već od prvog početka sastavljen jasan program, koji je obuhvaćao svestran i sistematski rad na svim poljima planinarske djelatnosti. U izvršavanju toga programa pomoglo im je već stečeno iskustvo iz ranijih godina pod vodstvom prof. Giromette. Treba naročito istaći djelovanje prof. Giromette u novo osnovanom društvu. U privremenom odboru preuzeo je vodstvo najvažnije tj. izletničke sekcije. Prije osnivanja »Mosora« bio je član »Dinare«, ali zbog mlađovog djelovanja ovog društva tamo se nije snao i pristupio je »Mosoru« čim se ovo osnovalo. Zapisnik prvog sastanka priča nam kako je do toga došlo: »Prof. Girometta obavještava prisutne da je od sazivača ovog sastanka bio pozvan da se kao stari planinar priključi akciji za osnutak podružnice hrv. planinarskog društva u Splitu. Istiće kako ga je dr. Prebeg, tajnik Središnjice u Zagrebu zamolio još lanske godine prilikom boravka u Splitu, da sa još nekim drugovima poradi da se u Splitu osnuje podružnica hrv. planinarskog društva. Osnovala se »Dinara« koja nije pristupila kao podružnica hrv. planinarskog društva. Mislio je da će ovo planinarsko društvo biti djelatno, ali se razočarao, pa je sa svojim prijateljima počeo poduzimati ekskurzije«.

Program rada novoosnovanog »Mosora« bio je razrađen na jednoj od prvihs sjednica privremenog upravnog odbora, i to 18. XII. 1925. Rad je naime bio raspodijeljen po sekcijama, a bile su ove: foto, izletna, znanstvena (tj. kulturno prosvjetna), za pošumljavanje, finansijska, za karte i knjižnica.

Najaktivnija, a ujedno i najvažnija, bila je **izletna sekcija**, kojoj je bio pročelnik prof. Girometta. Najvažnija je bila poradi toga što je sa ovom bila usko spo-

jena i znanstvena sekcija, jer kulturno-prosvjetni rad nije se vršio samo u dvorani nego i na terenu, u planini, prigodom ekskurzija. Na prvom osnivačkom sastanku izrekao je prof. Girometta riječi, kojih se držao sve do svoje smrti:

— Nadam se da će ekskurzije hrv. planinarskog društva, podružnice »Mosor«, biti vođenne na način da zabavna strana bude povezana sa naučnom.

I uistinu, tako je i bilo. Prije negoli je »Mosor« počeo priredivati prve ekskurzije, prof. Girometta održao je nekoliko predavanja o planinarstvu i planinama Mosoru i Kozjaku, po kojima su se imale kretati prve ekskurzije. Prije prve ekskurzije na Kozjak 9. XII. 1925. drži predavanje o planinarstvu, o opremi planinara, o Kozjaku i objašnjava pojave na koje će se tom prilikom naići. Isto tako prije prve ekskurzije na Mosor, dvije sedmice kasnije, drži opširno predavanje o geologiji, morfološkoj, flori i fauni Mosora. Ovo predavanje vrlo dobro je došlo učesnicima trdnevne ekskurzije po Mosoru 27., 28., 29. XII. 1925. kada se prokrstario veći dio ove planine. Poslije ovih prvih izleta iznašali su se referati i kritika izleta: naročito su se iznašali nedostaci koje je trebalo ukloniti. Tako se i u kasnijim godinama radilo i svako jače kršenje osnovnih planinarskih pravila podvrgavalo se oštrot kritici. To je bilo jedno od oprobanih sredstava da se izdrži i ojača stega u društvu, koja, valja priznati općenito je bila na visini. Početkom 1926. god. održao je prof. Girometta ciklus predavanja (4) o kršu i osobinama krša.

Ne samo u prvim godinama nego i kasnije sve do pred svjetski rat održali su veliki broj predavanja i ostali članovi društva, kao dr. Ercegović i dr. Rubić o prirodnim naukama, ing. Marki i Ante Obuljen o meteorologiji, dr. Arambašin o higijni, Rudi Marki, »zmijar« o zmijama otrovnicama (on je velik vještak u hvatanju zmija), ing. Lavrenčić o zimskim sportovima, alpinisti o čarima i pogiblima planine i planinarenja, ing. Beltram i nadšumar Draščić o šumarstvu, dr. Stanger o Istri itd. itd. Ali najviše ih je održao prof. Girometta. Nije bilo mjeseca, u kojem se ne bi održalo bar jedno predavanje, oveće, pristupačno javnosti, dok je prigodne, kraće, održavalo vrlo često na članskim sastancima. Priroda je bila najbolja škola, i u toj raznolikoj prirodi, predavači su imali prilike da na najzgodnijem mjestu, na najpriступačniji i najrazgovjetniji način razlože svoja predavanja. Nije se na tome samo ostalo. Jedan upravo velik broj stručnih i popularnih članaka, opisa planina, jama i pećina, izleta, društvenih i propagandnih vijesti izašlo je u dnevnicima splitskih i zagrebačkih novina, katkada na čitavim stupcima, a nije bila rijetkost i na cijeloj stranici. Kao propagandno sredstvo to je mnogo koristilo i doprinijelo upoznavanju planinarstva u Dalmaciji, a toliko razumijevanja i susretljivosti nažalost u sadašnjim vremenima ne nalazimo kod naših dnevnih novina, i to je jedna od jakih kočnica, koja koči naš propagandni rad, a time u nekoj mjeri i razvoj društva. Isto tako velik broj članaka i vijesti odštampano je u predračnom »Hrv. planinaru«. I tu se pred svima daleko isticao prof. Girometta. Još u god. 1927. napisao je prof. Girometta četiri popularne knjižice, otiskane u više hiljada primjeraka pod naslovom: otrovne zmije, kako da sačuvamo zdravlje, o markaciji oputina u kršu, o unapređenju turizma u Dalmaciji.

Kroz period prije rata izvršio se velik broj ekskurzija. Općenito se može kazati da kad su vremenske prilike dozvoljavale izlazilo se u planine u manjim ili većim grupama. Ekskurzije su bile većinom jednodnevne, a bilo je i višednevnih, naročito ako se išlo na slovenačke Alpe, Velebit ili malo udaljenije bosansko-hercegovačke planine. Uglavnom kretale se ekskurzije po Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji: Kozjak, Mosor, Omiška Dinara, Svilaja, Vidova Gora, Biokovo, Sv. Ilija na Pelješcu, Orjen, Dinara, Kamešnica, Troglav, Šator, Vranica, Vitorog, Čincar, Bjelašnica, Treskavica, Prenj, Čvrsnica, Jahorina, Vlašić, Golija, Čabulja, Durmitor, Risnjak, Slovenske Alpe vidjeli su više puta mnogo i mnogo ne samo manjih nego i većih grupa »Mosoraša«.

Pošumljavanje i očuvanje šuma. Potpomaganje svake akcije oko pošumljavanja naših goleti kao i propagandu oko očuvanja postojećih šuma imao je »Mosor« u svom programu od svog osnutka pa nadalje. Društvo je primjerom, t. j. poduzimanjem pošumljavanja na raznim bližim planinama, pokazivalo od kolike je potrebe, važnosti i koristi za ove krajeve kad bi se goli krš zazelenjao raznolikim šumskim drvećem. Predsjednik drug dr. Ercegović na završetku prvog sastanka 4. XII. 25. točno je istakao »da zadača »Mosora« neće biti samo to da pošumljuje naše goleti nego i da širi propagandu u narodu o važnosti i koristi pošumljavanja i da živo utiče na nadležne faktore da oni to svim sredstvima rade i podupiru«.

Kao na svim poljima svoje djelatnosti tako i na polju pošumljavanja počela se odmah nakon osnutka društva voditi živa propaganda i akcija na terenu. Prava, intenzivna, pod stručnim nadzorom, akcija oko pošumljavanja započela je god. 1927. kada je pročelnikom sekcije bio izabran agilni ing. Oraš. Njegovom inicijativom i pod njegovim nadzorom zasadilo se na Ljuvaču, oko sadašnjeg doma, na površini od oko tri hektara 15.000 komada mladog crnog bora. Na istom predjelu posijano je bilo i oko 10 kg crnog bora, te zasadeno 200 vrba i 100 jablana. Ing. Oraš nastavio je istim elanom na pošumljivanju i iduće godine 1928. Nažalost bio je premešten u Makarsku i u novom boravištu nastavio je i kao stručnjak i kao predsjednik novo osnovane podružnice H. P. D. »Biokovo« na pošumljavanju i propagandi planinarstva. Ali već god. 1930. našao mu se u »Mosoru« vrijedni nasljednik, nadšumar Ivan Drašić, koji je velikim marom i zalaganjem vršio takoder funkciju pročelnika šumarske sekcije. Njegovom i dr. Stangerom inicijativom gornjoprimski klub »Kras« god. 1934. započeo je da pošumljuje glavicu Ljuvašticu s desne strane povrh doma na Ljuvaču i od tog vremena nazvana je Istarskom glavicom. Među planinarama to joj se ime do danas očuvalo, a prozvana je tako zbog sjećanja na Istru, koja je tada bila pod Italijom. Usput treba istaknuti daje drug Drašić i kao šumar i kao planinar bio zanesen svojom strukom, da je svoje prinadležnosti, koje su mu pripadale zbog nadzora nad pošumljavanjem, u iznosu 7.500 dinara, darovao u fond »Mosora«. Vrlo plemenita gesta, koja je sve duboko dirnula.

Obično se održavala svake godine po dva šumska dana, u februaru i početkom novembra. Pošumljavalo se najviše oko doma na Ljuvaču, pa na Lugarnici na Užinskoj kosi, Vidovoj gori na Braču i oko Šipilje Vranjače u Kotlenicama. Zapravo ovo pošumljavanje imalo je više propagandni karakter, jer bi se tada pozivalo na učešće školsku gradsku omladinu i okolna sela. Propaganda za očuvanje šuma bila je nadasve živa kada bi nastala pretjerana sjeća šume. Naročito je bila živa god. 1935. kada se nemilice stalo uništavati bujnu šumu na Kamešnici. Bolno su tada odjevali vapaji Mosoraša kroz dnevnu štampu da se ljudi urazume i da se sprijeći dalje uništavanje.

Ipak imamo sada jedan vidan i lijep rezultat pošumljavanja po predratnom »Mosoru«, na koji smo vrlo ponosni: to je krasna šumica crnog bora u dolinici ispod obnovljenog doma na Ljuvaču. Većinom su to jedri primjerici i preko 10 metara visine. Koje li je bilo naše začuđenje i ushićenje kada smo se početkom 1945. nakon oslobođenja, uspeli po prviput do porušenog doma i vidjeli da je šumica skoro potpuno sačuvana i da se razgojila da je bilo milina pogledati. Na ostalim mjestima, na kojima se pošumljavalo, rezultati nisu bili najpovoljniji.

Kuće i skloništa. Činjenica da je predratni »Mosor« izgradio odn. uredio u razdoblju od nepunih 10 godina šest planinarskih kuća i skloništa najbolje svjedoči o poletu i energiji, kojima su bili prožeti članovi toga društva. Mogla bi se dodati još jedna riječ koja bi tek pravo označila njihova nastojanja: i fanatizam, tj. bio je to fanički polet i energija, koji su sve to stvorili, jer trebalo je, bar ispočetka, premostiti dosta zapreka dok se došlo do ostvarenja, do izgradnje, o kojoj, zapravo da se kaže, svi članovi društva, osim jednog jedinog, nisu ni sanjali, ni pretpostavljali mogućnost da se može ostvariti u takvom opsegu. Taj jedan jedini bio je predsjednik društva, profesor Girometta. Istina, srž društva bio je kroz cijelo vrijeme ono 40—50 stalnih aktivnih planinara među kojima je bilo upravo krasnih, idealnih drugova, koji su u svemu potpomagali predsjednika i izvršavali velikim zalaganjem postavljene im zadatke, ali, sa svim tim kada se sve prošlo što se tada događalo, promotri iz jedne udaljene perspektive od dvadesetak godina, ostaje činjenica, o kojoj smo bili uvjereni i u vrijeme kada su se ti zamašni pothvati poduzimali, da svi skupa uopće ne bi mogli postići ni izdaleka ono što je postizavao prof. Girometta svojim ličnim zalaganjem. Bez njega moglo se, valjda, postići da bi nam se prepustila Lugarnica, vlasništvo šumske uprave, ili kuća na Vagnju, vlasništvo državnog erara, ali iz temelja sagraditi tri kuće bio je pothvat teško dostižan za sve ostale članove osim njega. To je mogao čovjek koji se kroz najveći dio svog života srastao sa prirodom, koji je i kao prirodoslovac neobično volio prirodu, čovjek gvozdene energije, poznat i uvažen u javnosti i poradi toga imao pristupa i veza sa uplivnim ljudima i ustanovama, koji su mogli dijeliti materijalna sredstva za podizanje i preuređenje tih objekata. U tome mu nije bila potrebna naša saradnja ni pomoć, za sve to, uglavnom sam se zalagao, uporno i ustrajno, ne strahujući pred zaprekama, ne uzmičući, dok traženo

ne bi postigao, a naša pomoć i saradnja bila mu je jedino potrebna kada su glavne poteškoće bile sviđane, kada je materijalna pomoć bila osigurana i doznačena i kada je trebalo razrađivati detalje.

Najveće poteškoće pojavile su se kod gradnje prvoga objekta, tj. doma na Ljuvaču, kada je društvo počelo tek pred kratko vrijeme da djeluje, kada se svojim radom još nije toliko afirmiralo a da bi svojim uspjesima moglo pokazati svjedodžbu koja će poduprijeti da se traženo i dobije. Koliki je to bio napor, koliko je trebalo zalaganja, moljakanja antišambriranja, intervencija ličnih, preko Središnjice u Zagrebu ili preko ministara Dalmatinaca, dovoljno nam kazuje i visina svote, koja se teškom mukom dobila i bila utrošena u izradnju doma i uređenje prostora ispod i oko doma. Ovi radovi, naime, progutali su golemu svotu od 600.000 dinara. Trebalo se i te kako znojiti dok se izvukla tolika svota. I to na prekide i iz raznih izvora. I utrošeno vrijeme nam priča o tome. Ideja o izgradnji doma nabačena je već 1927. i od te godine započinju koraci da se prikupi potrebna svota. Temeljni kamen uzidan je u novembru 1929., a svečano otvorene izvršeno je tek 11. X. 1931. Veranda se dogradila u martu iduće godine.

Polaganje kamena temeljca proizvelo je zadovoljstvo i radošnost među planinariма i stanovništvom najbližih okolnih sela. Toga dana okupili se u Sitnu Gorjem planinari Splita i Makarske, seljaci, školska djeca, glavari sela, predstavnici općine poljičke i Splita, te vlast iz Splita. Uz razvijene zastave, uz tutnjavu prangiju, radosne uzvike i pjevanje uputila se povorka od 400 učesnika do Ljuvača, gdje se taj čin svečano obavio.

Jednako veselje vladalo je i tada kada se dom otvorio. Prisustvovali su gore pobrojani predstavnici društava i vlasti, a suviše i predstavnici Središnjice prof. Pasarić i dr. Prebeg, te drug Horvatin, predsjednik slovenskog planinarskog društva iz Ljubljane.

Prošle su poslijе tog vremena nešto više od dvije godine, kad je u splitskim dnevnicima izašla vijest da »Mosor« gradi sklonište na Kamešnici (1.500 m). I uistinu gradnjom se započelo u junu 1934. Na sjednici društva 5. VI. 1934., na prijedlog nadzornog odbora stvoren je zaključak da se sklonište nazove imenom prof. Giromette te da mu se na taj način oda priznanje za njegovo veliko i požrtvovano zalaganje u dotadašnjem radu za »Mosor«.

Iz dvostrukih pobuda odlučilo se da se tamo gradi ovo sklonište: da se vrši od strane »Mosora« nadzor nad Kamešničkom šumom i da se ima sklonište u blizini skijaških terena u Kurtagića docima, najbližim i najpodesnijim za planinare Splita.

Skijaška sekcija osnovana je u »Mosoru« g. 1933. zalaganjem i inicijativom Slovencea ing. Lavrenčića, koji je bio pročelnik sekcije. U martu 1935. održano je u Kamešnici prvo društveno skijaško natjecanje. U julu 1935. dozidano je i drugo krilo skloništa, jer su se već izgradene prostorije pokazale pretjesnima. Ujedno s gradnjem izvršila se i markacija (zimska) od lugarnice na Vagnju do skloništa i probila oputina kroz šumu.

Nije dugo potrajalo i red došao na gradnju trećeg objekta — kuće na Vidovoj gori (788 m) i posebne kućice za čuvara. Sredinom juna 1935., komisija sastavljena od članova uprave »Mosora«, općinskih načelnika Bola, Nerežića i Supetra, šum. ing. Beltrama i izaslanika banovine izvršili su pregled na najvišem otočkom vrhu, Vidovoj Gori, da izaberu mjesto za kuću. I izabran je bilo najpodesnije, tj. na samom vrhu, nad strmom provaljom skoro u visini Bola. Krasan je to vidikovac, koji je privlačio ne samo planinare nego i brojne otočane i turiste. Bila je namajera da se dogradi i veranda, koja bi ljepotu vidika još više uvećala, ali nato je nastupila nenađena smrt prof. Girometta koja je to omela. Njegova smrt znači gubitak glavne ličnosti, koja je vodila društvo od uspjeha do uspjeha.

Tada je djelatnost društva počela da se sa zenita polako spušta ...

Ostala tri objekta: Lugarnica na Mosoru, kuća na Vagnju i sklonište na Krug planini pod Cincarom bile su priproste i dosta istrošene zgrade, koje je trebalo iznutra pregradivati, preudešavati, prebojadisati, a i drvenim oplatama obložiti. Dakle veliki izdaci, koje je trebalo prikupiti.

Iste godine kada je otvorena kuća na Vidovoj Gori, preudešena je kuća na Vagnju, bivša finansijska kasarna. Također iste godine vrlo lijepo uredeno sklo-

nište na Krug planini, a sastoji se iz tri prostorije. Nalazilo se u zgradi stočne stanice iz Livna a do nje se došlo najviše zalaganjem planinara našeg druga, ing. Baljića, upravnika stočne stanice.

Konačno je obnovljena god. 1937. Lugarnica pod Kunjevodom na Mosoru koja je prije toga služila planinarskom društvu »Dinari« i »Mosoru« kao zajedničko sklonište. Kada je prestala aktivnost »Dinare« služio se njome samo »Mosor«. Neko vrijeme prepustilo se upravu i nadzor nad ovim skloništem omladinskoj sekcijski društva.

Humani rad. Krećući se po krševitom Kozjaku i Mosoru planinari su mogli najbolje upoznati kako narod živi u brdovitim selima tih planina. Sela koja su se okupila oko mršavih poljica, mogla su, ukoliko suša ne bi usjeve spržila, da prožive nekoliko mjeseci, dok ostala bez takvih poljica (Lećevička općina i Kotlenice) živjela su u vječnoj bijedi. A kad bi nastala suša, nevolja i glad vladali su posvuda u tom sivom kamenu. A suše su bile česte. Tupi očaj hvatao se tada pučanstva, prepustena sama sebi.

Jedne godine prije rata spuštali smo se sa sjeverne strane Mosora u Kotlenice, najsiromašnije mosorsko selo, jer nigdje nema tako i toliko ljuta krša kao tamо. Susrećemo jednu staru ženu.

— Kako je kod vas, bako, u Kotlenicama? — pitamo.

— Kotlenice, Kotlenice, crna paklenice — bio je odgovor uz težak uzdah.

Drugi put, na izletu u Vranjaču, prilazi nam žena.

— Pomozite, ljudi, ako možete, eno u onoj kući umire čovjek od gladi — i pokazuje prstom kuću. Dali smo koliko smo mogli. Bit će to siromahu odložilo umiranje za nekoliko dana.

Članovima »Mosora« bila je dobro poznata bijeda sela na tom kršu. Humanu sekociju »Mosora« bila je od osnutka zbog toga uvijek u akciji. Sekciju je vodila drugarica Vinka Bulić, neumorna u humanom radu uz potporu ostalih predanih članica. Po gradu se sakupljala hrana i odjeća i djelila najpotrebnijima. Kroz novine često se pozivalo ljudi dobra srca i nadležne da priteknu u pomoć. Bio je to bolan vapaj, glasan krič, da se skrene pažnja na očajne prehrambene prilike u tim selima. Cijela ta akcija »Mosora« bila je kap u moru goleme bijede. Siti građani ni nadležni nisu imali pravog razumijevanja za jednu širu pomoćnu akciju. Dijeleći prosjačku paru, mislili su da su humanu dužnost potpuno izvršili.

Dandanas, jednakao kao i prije, caruje krš u mosorskim i kozjačkim selima. Zemlja kao i ranije izbacuje svoje mršave plodove. Sa svim tim nema više dijeljenja milostinje, nedostojne čovjeka, ni umiranja od gladi. Danas ima hljeba za sve one koji hoće da rade. A rada ima dovoljno za svakoga. U rane zore spuštaju se trudbenici iz tih sela u najbliža žarišta rada, da žuljavom pesnicom časno zaslube svoj svakidani hljeb. Slatko se jede takav hljeb kada se zna da ti je i sutra osiguran.

Speleološka sekocija izvršila je također dosta istraživanja po jamama i pećinama, a izvršila je jedan vrlo zamašan rad, koji joj je donio zasluzno priznanje: bilo je to istraživanje i uređenje uistinu divne pećine Vranjače u Kotlenicama. Trebalo je izgraditi do dna predvorja cementne stepenice, kroz pećinu provesti dosta široke staze, postaviti gvozdena vrata iz predvorja u unutrašnjost pećine, nabaviti električni motor i uvesti električno osvjetljenje i izgraditi kolnu cestu od glavne ceste do pećine. Mnogo truda i novaca se utrošilo, ali uspjeh je bio potpun. Radove je izvršilo društvo u vlastitoj režiji uz sudjelovanje članova sekocije, a pod vodstvom druga Rade Mikačića, pročelnika sekocije, kojemu je društvo podijelilo srebrno odlikovanje, prvom u društvu, za njegovo neumorno zalaganje u izvršenju ovoga rada. Pećina je otvorena za javnost u decembru 1929., te je od tog vremena bila mnogo posjećivana od domaćih i stranih izletnika.

God. 1935. izvršeno je istraživanje Milićevića pećine, povrh Žrnovnice. Ova pećina nema ni izdaleka onog značaja i ljepote kao Vranjača. Uska je, a pristup prično strm.

Fotosekocija osnovana je već god. 1925. i kroz cijelo vrijeme bila je vrlo aktivna, naročito od g. 1928. pa dalje kada je vodstvo sekocije preuzeo drug Ivo Gattin, pomorski kapetan. Članovi ove sekocije izradili su velik broj umjetničkih fotografija, koje su se stalno izlagale u društvenim ormaricima na Narodnom i Mihovilovom trgu. Znatan broj ovih fotografija uvršten je bio kao poseban prilog u predratnom

»Hrv. Planinaru«. U augustu 1931. priredila je sekcija društva u zajednici sa H. P. D. Velebitom iz Sušaka fotoizložbu u Sušaku, i u septembru iste godine preneseno je u Split. Novine, i sušačke i splitske, pohvalno su se izrazile o izložbi.

Sekcija za markacije u prvom deceniju opstanka društva izvršila je najveći dio opstojećih markacija, uglavnom po planinama na kojima su bile sagradene planinarske kuće i skloništa, a pod rukovodstvom i savjesnim zalaganjem drugova, sada pok. dr. Frane Marojevića, dok je još bio student, a kasnije pod rukovodstvom druga Boris Regnera.

Omadinska sekcija. Na jednoj sjednici upravnog odbora u oktobru 1932. zaključeno je osnivanje omladinske sekcije. Vodstvo sekcije predano je dr. Mariju Selemu i stavljeni mu je u dužnost da napravi načrt pravilnika ove sekcije i iznese pred upravni odbor na odobrenje. Iduće godine dr. Selem bio je premješten iz Splita i vodstvo sekcije preuzeo drug Boris Regner.

God. 1937. dužnost pročelnika preuzeo je sam predsjednik prof. Girometta, dok je drug Petar Lučić-Roki preuzeo vodstvo. Na sjednici uprave u decembru 1937. stvoren je zaključak da se omladinskoj sekciji prepusti jedan planinarski objekat kao uporište za ekskurzije, te se prihvatišlo mišljenje da bi za to bila najpodesnija Lugarnica na Mosoru, koja je do tada bila pod upravom putne blagajne. Iz ove obnovljene omladinske sekcije izašao je lijep broj valjanih planinara.

Odnosi unutar društva i sa vanjskim planinarskim društvima. Odnosi među članovima bili su uglavnom drugarski i trpeljivi, premda su pripadali raznim političkim strankama i ideologijama, koje su inače u javnom životu nisu međusobno slagale. Pok. prof. Girometta kao predsjednik i najvažnija ličnost u društvu nastojao je da energično susbjue svaku pojavu političkih prepirki i trvjenja, ako bi se pojavile u društvu. Svojim autoritetom to mu je uvijek uspijevalo. U prvim počecima, dok se društvo još nije potpuno sredilo i proradilo staloženim, mirnim tempom, izgleda, radi političkih oprečnih naziranja, napustilo je društvo 15 članova. Poslije toga događaja nije bilo više trzavica u društvu sve do njegove tragične smrti. Poslije njegove smrti g. 1939. društvena uprava i dio članstva bili su orientisani prema jednoj političkoj stranci, što nije bilo pravo drugoj grupi, koja se sastojala iz redova dobrih i prokušanih planinara. Nešto smrt predsjednika, a nešto te političke prilike odrazile su se negativno na rad društva i društvena djelatnost, što je razumljivo, počela je opadati.

Sa vanjskim planinarskim društvima »Mosor« je bio u drugarskim odnosima, a sa nekojima upravo u srdačnim. To naročito važi za Središnjicu u Zagrebu, koja je neobično susretljivo i drugarski, i moralno i materijalno, savjetom i raznim uputama nastojala da u svemu bude pri ruci novoj podružnici. Uza sve iskustvo i upliv pok. Giromette mnogo teže bi »Mosor« prebrodio poteškoće u prvim godinama, naročito one u gradnji novih objekata i došao do materijalnih sredstava, da nije bilo Središnjice u Zagrebu, koja se preko svojih istaknutih članova i upravnog odbora zalagala i u Beogradu i u Zagrebu kod nadležnih dok ne bi isposlovalo ono za što su se za »Mosor« zalagali. Središnjica naime vrlo je cijenila rad društva, a naročito predsjednika prof. Giromette, kojega je smatrala najuvaženijim i najagilnijim pionirom planinarstva u Dalmaciji. U naročito toplim odnosima u prvim godinama stajao je »Mosor« sa HPD »Visočicom« u Gospiću, a te su se veze još više učvrstile češćim međusobnim posjećivanjem. Topao odnos vladao je i sa planinarima Bosne i Hercegovine u Sarajevu i sa »Sljemenom« u Zagrebu. Veze sa »Sljemenom« do nekle i za kratko vrijeme su se bile pomutile povodom tragične smrti planinara Mandla na Biokovu, ali iz preostale korespondencije može se zaključiti, da »Mosor«, nesretnim sticajem prilika i nepravovremenim obavještenjem nije dospio da iskaže topli pijetet prema mrtvom drugu planinaru u onoj mjeri kako bi najvećom pravnošću bio napravio.

Sve ovo dosada izneseno potvrđuje ono što smo kazali ispočetka, naime, da je rad predratnog »Mosora« bio u svim pravcima obiman i pun uspjeha i priznanja. Ma koliko sve bilo postavljeno na solidnu bazu, ma koliko iz cijelog rada izbijala jedna nejenjajuća dinamika, ma koliko se preko novina, predavanja vodila jedna dobro smisljena i vatrena propaganda, društvo je doprlo do jedne točke preko koje nije moglo dalje: u svojim redovima imalo je poprečno najviše pedesetak stalnih, aktivnih planinara između 300 od sveukupnog broja članova. Da se probije preko te granice, da postane masovna organizacija, pristupačna širokim masama, kočile

su političke i socijalne prilike toga vremena: seljak je u planinarskom pokretu gledao nekakvu građansko-gospodsku razbibrigu a radniku, socijalno neobezbjednom, zapostavljenom, bilo je to i tude i daleko. Borba za svakidašnji, nesigurni hlijeb bila mu je mnogo važnija i svega ga je tom mišlu bila zaokupila.

Rukovodioce društva. Prvi predsjednik društva, koji je tu čast obavljao u godini 1926. bio je dr. Ante Ercegović, u god. 1927. zasluzni i sada pokojni Albert Seitz, počasni član društva, od 1928. do svoje smrti g. 1939. bio je prof. Umbert Girometta. Zatim dr. Silvestar Giunio, pa Šime Kalina. Svjetski rat 1941. prekinuo je rad društva ...

Za vrijeme posljednjeg svjetskog rata nije se moglo ni misliti na planinarenje. Članovi se posvuda raspršili, a pokretna i nepokretna imovina, osim nekih već spomenutih sitnica bila je prepuštena sudbini. Znali smo unaprijed kakva ih sudbina čeka. Bilo je jasno, dospije li do njih okupator, da će ih uništiti iz obijesti ili poradi toga da ne posluže borcima narodnooslobodilačke borbe kao sklonište ili bolnice. Tako se i desilo. Naši borci nisu se mogli dugo poslužiti planinarskim objektima. Okupator je rušio i palio kuću za kućom. Ostadoše garišta ili goli i napola porušeni zidovi. Utjeha nam bila da je ipak naš glavni objekat, dom na Ljuvaču, mogao bar poslužiti partizanima neko vrijeme kao bolnica i oporavilište. Kad je neprijatelj za to doznao gadao ga topovima i srušio.

Kada je bila završena narodno-oslobodilačka borba i neprijatelj istjeran iz naših krajeva, te kada su se god. 1945. u Splitu okupili preostali planinari, ustanovalo se da svi nisu na broju, jer su nekoji, vršeći svoju otadžbinsku dužnost, pali u borbama protiv okupatora, dok je druge sudbine prebacile na nove dužnosti u državi. Nadalje se ustanovilo, da od predratne imovine nije ništa ostalo, da smo postali planinari siromasi i da moramo, ako ćemo do nečega doći, početi izgradivati sve iznova, iz početka. I taj početni rad, pa dalji, koji se polako razvijao, bio je kudikamo teži, neprispodobivo teži, negoli rad prvih planinara u god. 1925. Tada su prilike bile mirnodopske, bilo je lako doći do materijala i prevoznih sredstava, dok je sad poslije rata po cijeloj državi sve bilo uništeno, opljačkano, razneseno, uz milijun i po palih žrtava i golemi broj udovica i siročadi. Trebalо je porušeno nanovo graditi, a potrebne i nesposobne obezbijediti. Ogorčni zadaci pali su na teret naroda, države, a sve nije se moglo obnoviti u kratkom roku ni naći se odmah gdje je bila pomoć potrebna. Trebalо je najprije obnavljati i pomagati najpotrebnije, i tek onda pomišljati da se pruži ruka pomoćnica i za ostale svrhe.

Planinari bili su svega toga svjesni. Znali su da u prvim časovima ne mogu ni pomišljati da obnavljaju porušene objekte, da kupuju inventar i da mogu računati na planinarske rekvizite. Znali su dobro da se moraju zadovoljiti bar sa nekakvим budžakom, u kojem bi se mogli sastajati, da se moraju sami opremiti, da bi mogli posjetiti naše stare poznate planine, još pune ostataka ratnih borbi i razaranja, posijanih grobovima naših palih boraca.

Prema odredbama fiskulturnih foruma planinari nisu mogli ponovo se udružiti u obnovljeni »Mosor« ili u neko novo planinarsko društvo, nego su bili uključeni u planinarske sekcije FD »Hajduka« i »Splita«. Ova društva nisu poklanjala mnogo pažnje planinarskim sekcijama, stoga se u to vrijeme nije moglo govoriti o nekom intenzivnom, organiziranom planinarskom radu, već jedino o vegetiranju, tj. o samostalnom planinarenju pojedinaca ili manjih grupa.

Kada je II kongres FISAJ-a donio odluku da se u pojedinim pogodnim mjestima pristupi osnivanju posebnih planinarskih društava, nastala je time prekretnica u radu planinara, jer to je značilo samostalan rad pod vodstvom planinara. Jedino tako moglo se očekivati pozitivne rezultate i mogućnost izvršavanja novih zadataka i obaveza u novoj državi, organiziranoj na socijalističkim principima. Planinari Splita nisu ostali skrštenih ruku, nego odmah prionuše da se organiziraju u posebnom planinarskom društvu. Osnivačka skupština društva održala se 23. VI. 1948., na kojoj je izabran upravni i nadzorni odbor. Novo društvo predstavilo se javnosti pod imenom plan. društvo »Split«, a god. 1950. izmijenjeno je ime na »Mosor«, da tako svoje djelovanje poveže s radom predratnog »Mosora«, od kojega uistinu, nije ništa baštinio, osim preostale arhive, ali je zato u svoje redove uvrstio lijepi broj agilnih

i svijesnih planinara predratnog »Mosora«, koji su većinom preuzeли glavne karike u obnovljenom društvu dok ih u vodstvu ne bude zamjenio novi kadar mladih.

Od dana osnutka samostalnog planinarskog društva postavili su se pred novu upravu i članstvo problemi i zadaci, kojima je trebalo pristupiti zasukanih rukava, da ih se što moguće brže i uspješnije može izvršiti. Među tima bila su četiri najkrupnija i najvažnija: omasovljjenje članstva na čisto demokratskim principima, što intenzivnija akcija oko pošumljavanja u suradnji sa šumskim vlastima, kulturno-prosvjetno izdizanje članstva i obnova doma na Ljuvaču.

Za sve to potrebne su bile nekakve prostorije, jer bez toga nije se mogao zamisliti uspješniji rad. Dobile su se današnje prostorije u Marmontovoj ulici, koje su se sve brojnijim prilivom novog članstva pokazale pretjesnima, te se morale proširiti. Proširenje i uređenje izvršeno je u marta 1950. kada su bile svečano otvorene.

Uspjesi **omasovljjenja** prema današnjim rezultatima ne zadovoljavaju. Društvo broji danas oko 800 članova, dakle skoro tri puta više nego predratni »Mosor« u vrijeme svog najagilnijeg uspona, ali od toga broja moguće ih je najviše oko 100 stalno aktivnih. Valja priznati da i objektivni razlozi prilično koče masovniji priliv novog članstva. Uoče li se odlike planinarstva tj. utjecaj planinarenja u fizičkom i moralnom jačanju svakog pojedinca, potrebe higijenskog kretanja u svježem, čistom zraku planina za sve trudbenike, koji nepokretljivi ili malo pokretljivi rade u zagušljivim prostorijama ili gradskoj prašini, onda uza sve poteškoće, ne možemo biti zadovoljni dosadašnjim brojem članstva sve do tole dok u našim redovima ne vidimo nekoliko hiljada trudbenika, mlađeži i pionira, koji će pokazivati bar prosječnu aktivnost. Time što se kod poduzeća »Vicko Krstulović« osnovala posebna planinarska grupa, vrlo aktivna, a kod gradskog poduzeća »Jadran« druga, ove akcije možemo smatrati pohvalnim, ali su nažalost ostale sporadične, jer im se nije našlo među ostalim poduzećima sljedbenika, koji bi se u njih ugledali.

Nastojalo se da se planinarski pokret proširi i u selo. Početkom g. 1949., inicijativom uprave društva, osnovane su dvije planinarske grupe, u Gornjem i Donjem Sitnom. I tu je led probijen, te bi trebalo nastojati da se ta akcija proširi i na udaljenija sela. Ali valjalo bi da se ovakvom radu u društvu posveti više pregaoca, a ne sve poslove prepustiti upravi.

Pošumljavanjem goleti započelo se već u god. 1946. i naredne 1947. god., tj. kada još nije bilo organizirano samostalno društvo. Od god. 1948., tj. otkada je društvo počelo samostalno razvijati rad, održava se svake godine bar po dva Dana pošumljavanja. Osim toga društvo sudjeluje u svakoj akciji šumskih i narodnih vlasti u radovima pošumljavanja i uništavanja borovog prelca, te od ovih faktora ima uvijek u svemu punu podršku. Pošumljavanje se vrši uvijek pod nadzorom i uputama šumarskih stručnjaka, a već u novembru 1948. održao je ing. O. Piškorić stručno i zapaženo predavanje o upotrebi i korištenju šuma. Kasnije je održao još nekoliko predavanja iz područja šumarstva.

Kulturno-prosvjetno i političko izdizanje članstva. U god. 1948. i 1949. održalo se 19 predavanja i veći broj manjih nagovora. U god. 1950. i 1951. nastavlja se nagovorima i predavanjima. Iznjelo se i dosta stručnih referata o poduzetim izletima. Teme predavanja bile su iz arheologije, o umjetničkim spomenicima naše bliže okolice, o meteorologiji, historiji naših bližih krajeva, 12 predavanja o planinarstvu, skijanju i alpinizmu, o čitanju karata, već spomenuta predavanja o šumarstvu, o našim planinama, te razna politička predavanja o aktuelnim pitanjima. Predavači su bili iz redova planinara i neplaninara. Bila je uređena i knjižnica, najviše darovima članova, ali sada se njome ne može služiti. Trebalo bi je ponovo urediti, posudene knjige povratiti i zadužiti posebnog knjižničara, jer po stečenim istkustvima, drugačije se ne može voditi jedna knjižnica.

Radovi na planinarskom domu na Ljuvaču. Nakon posljednjeg rata, društvo, puki siromah, nije se moglo upuštati u izgradnju porušenog doma na Mosoru, jer nije imalo nikakvih materijalnih sredstava. I kad bi se novčana sredstva osigurala, bilo je jasno da će se morati još savladati goleme poteškoće dok se nabavi potrebni, raznovrsni materijal. A kad bi se nabavio, trebalo ga je prevesti do Gornjeg Sitnog i prebaciti planinskom stazom, kojom se i vješta mazga jedva može kretati. Golemi radovi po cijeloj zemlji bili su u toku, i u prvom redu za te radove trebalo je pribaviti velike količine materijala. Prevoznih sredstava bilo je još premalo za sve krajeve i za sve radove. Vodeći o svemu tome računa uprava društva unaprijed je

znalda da će se teško moći domoći potrebnog novca i materijala i do prevoznih sredstava, pa ipak, gonjena neodoljivom željom da čim prije vidi obnovljeni dom, odlučuje da pokuša sreću, i da se lati toga pothvata, spremna da se suprotstavi i svlada sve poteškoće.

Pri tome imalo se već u prvima počecima dosta sreće. Kao neki deus ex machina, čim se povela akcija da se pribave potrebna sredstva, pojavljuje se Mjesno sindikalno vijeće, koje sa mnogo razumijevanja i neobičnim drugarskim zalaganjem posreduje kod Zemaljskog odbora sindikata Hrvatske u Zagrebu, da se za izgradnju osigura jedan jaki iznos novca. U tome su imali uspjeha. Vijeće je dobilo preko milijun dinara. Sada se moglo pristupiti izvođenju rada.

Lako je bilo na kamenom Mosoru domaćom seoskom radnom snagom vaditi i tesati kamenje, iskopati pržinu, zapaliti klačinu i popraviti oštećene zidove i dograditi novo krilo do krova, ali trebalo je sada naći i osigurati ostali potrebni materijal u gradu i prevesti do Ljuvača: gredе, daske, crijepe, ciglu, pločice za pod, parkete, električni materijal, gvozdene cijevi, čavle, peći, štednjak, boje, prozorske okvire, vrata, staklo i stotine ostalih stvarčica. Dobiješ teškom mukom jednu vrstu materijala, treba već misliti na drugi i tražiti gdje ćeš ga dobiti. I kad stvar zapinje traži intervenciju Mjesnog vijeća. Kad konačno imaš materijal traži prevozno sredstvo. Često puta si našao, ali vlasnik te odbija, jer neće da vozi do Gornjeg Sitnog: slaba cesta, strm uspon. Vrlo često spasava nas poštanska garaža, kojoj društvo duguje veliku i trajnu zahvalnost. A kvalificirani radnici! Svi su uposleni u gradu, gdje sve vri od silna, užurbana rada. Teškom mukom nađeš pojedince koji ti mogu doći jedino nedjeljom. Do nedjelje ujutro treba naći prevozno sredstvo da se radnike i alat prebací do Sitnoga. Više puta nedjeljom ujutro čeka kamion, a radnika nema, zatajili. A izrada drvenih rada u Omišu! Godinu i po dana zavukli se. Ko bi pobrojio koliko je trebalo ličnih intervencija, vožnja do Omiša! I kad bilo konačno sve gotovo, prebacuj sve to na Ljuvač. Postavljaš okvire na svoje mjesto, i konstatiraš nekoliko predugačkih a nekoliko prekratkih. Prebacuj sada radnike i alat iz Omiša do Ljuvača da izvrše prepravke. Predugačko se skratilo, ali prekratko ne može se produžiti. I onda krpanje praznih rupa cementom ili kamenjem. I još nešto. U jeku rada iscrpla se novčana sredstva. Naš savez u Zagrebu, koji nam u svemu ide na ruku, pomaže nas sa 800.000 dinara, da se radovi mogu završiti.

Jeli, dosta posla! I previše. Goleme poteškoće i zapreke na svakom koraku. Kako ih prebroditi? Trebalo je naći, stvoriti jednog vrlo agilnog čovjeka, kopču, ne, više takovih ljudi, kopča, koji će o svemu tome, do u tančine, voditi računa, posredovati, sve povezivati, zapreke uklanjati, intervenirati, naprosto brinuti se i predvidjeti sve. Pa u međuvremenu svako malo skočiti do doma da vidiš kako radnje napreduju, je li što zapelo. A taj skok do doma često puta trajaо je i do pet sati, a malo manje natrag, jer nemaš posebnog prevoznog sredstva na raspolažanju, zahvalan si slučaju ako putem na nj nabasaš. Lomile se vrlo često ove vrlo agilne kopče i do potpune fizičke iznurenosti, zapreke su u časovima bile tako velike i teške, izgledale upravo nepremostive, da bi svakog drugog tjerale u očaj, koji te na koncu prisili da potpuno kloneš, ili pošalješ sve do vraga, i od svega digneš ruke.

Pa ipak te kopče nisu se predavale očaju niti su od svega digle ruke. Stisnuth zubi, bez mnogo riječi, hladnokrvno i uporno savladavali su zaprekua za zaprekom dok nisu i posljednje savladali.

Kako je to bilo moguće?

Eto, jednostavno ovako:

To su mogli da izdrže samo pojedinci, čelična karaktera i čvrste volje, zadojeni nekim posebnim fanatizmom, a taj fanatizam u ovom slučaju zvao se trajna i neugasiva ljubav planinara do prirode, do planine.

Trebalo je onda mnogo takvih kopča, takvih fanatika idealista, dok su sve mogli savladati?

Ne, varate se. Sve to izvršio je samo jedan jedini čovjek, planinar, član našeg društva, kojemu ravna nema među nama.

Koji je to bio?

Znam da će se on u svojoj velikoj skromnosti na me ljutiti što mu ime iznosim u javnost.

Ne može se drugačije. Takvo djelo, uložena energija i fizički napor, nevjerojatno preteški i teško izvedivi za obična čovjeka, jer se od njega tražilo nadčovjedansko zalaganje, treba iznijeti pred javnost kao svijetao i uzoran primjer, kako se u javnom životu treba zalagati, kako treba raditi, naročito pak u jednom plemenitom pokretu kao što je planinarski.

To vam je bio drug Margetić, potpredsjednik našeg društva.

Da nije bilo druga Ante Margetića, ne bismo sada otvarali dom na Ljuvaču, i velika je nepoznаница kad bi bio otvoren.

I tako danas, kada slavimo 25-godišnjicu planinarskog rada »Mosora«, ne možemo a da ne ukažemo na dva svjetla lika, od kojih su, jedan u prošlosti, a drugi u sadašnjici našeg društva, odigrali ulogu koja daleko premašuje zalaganje ostalih članova. Prvi je bio pok. prof. Girometta, a drugi je Ante Margetić.

Neka nas ta dva imena, kao svjetli uzori, predvode u našem daljem radu.

S. Vrdoljak

Iz planinarske literature

DER BERGSTEIGER und BERGE und HEIMAT

Drago nam je, što smo u mogućnosti osvrnuti se na ovaj austrijsko-njemački časopis, koji često u svojim člancima donosi našu planinarsku organizaciju, kao i naše planine. To je ujedno službeno glasilo austrijskog planinarskog saveza, pa zato i obiluje vijestima s tog područja. Mnogi planinari poznaju prethodnike tog časopisa. To su bili »Der Bergsteiger« (»Planinar«), koji je izlazio u Münchenu i »Berge und Heimat« (»Planine i zavičaj«) kao organ austrijskog Alpenvereina. Sada su ta dva lista spojena u mjesecačniku, koji je jedan od najčitanijih planinarskih časopisa. Izdavač je Alfred Bruckmann, München i austrijski planinarski savez. Godišnja pretplata iznosi 18 DM, dok pojedini broj stoji 1,55 DM. Mjesecačnik ima oko 40 stranica ispunjenih člancima, i 10 stranica vijesti i obavijesti. Osim odličnih crno-bijelih fotografija, nailazimo u nekim svescima i u kolor i snimke.

Primili smo brojeve 4, 5 i 6 (siječanj, veljača i ožujak), pa ćemo dati kratki prikaz sadržaja tih brojeva.

U prvom članku odgovara Wehn na pitanje, staro kao što je i planinarstvo Zašto planinarimo? Opisuje već sve dosadašnje odgovore, te za svaki pronađe pro i contra. Sam smatra kao najbolji odgovor, već klasični »Zato, jer nam se to sviđa!«, a tvrdi, da to sviđanje proizlazi iz toga, jer se u planinama kao i u stijeni, najbolje može sagledati u ogromnu snagu i veličinu prirode.

Konačni prijelaz i opis pokušaja prijelaza Peuterey grebena, kao najdužeg u Alpama daje Hechtel.

Bogat ilustracijama je članak o gradnji sistema akumulacionih basena na području Grossglocknera (Tauernkraftwerke). Unatoč gigantskih tehničkih zahvata, sama priroda nije izgubila ništa na svojoj ljepoti.

U broju 4. nalazimo još opis pokušaja uspona na Serra da Hanha (Angola, Zap. Afrika) što nije jednostavni potpovrat, uzme li se u obzir kretanje kod 55° C.

Neubauer tumači, da klasični alpinizam nije historijski alpinizam, jer su suvremeni alpinisti — šestostepenaši sami manjina, te ne mogu davati smjer cijelom planinarstvu.

O boravku daka na alpskom vrhuncu Hochalmspitze 3360 m priča Turnowsky, dok Kornacher opisuje, što se sve događa, kada nestane nerazumijevanje partnera na istom užetu.

Naše je negodovanje pobudio pisac dr. Hernaus svojom pripovijetkom iz djetinjstva. »Tri vrste suza.« Sam članak je zanimljiv i lijepo pisan, ali je teško shvatljivo, zašto pisac ne upotrebljava narodna slovenska imena, već spominje njemačke nazive, kojih se još možda sjeća samo stara generacija. Potpuno se je opravdano pobunio i Planinski Vestnik u br. 6 pitanjem: »Da li je takvo pisanje lijepo i korisno?« Sasvim je međutim neshvatljiva izjava pisca, gdje govori, kako se u starih godinama uspeo na Uršljo goro (granica Austrije i Jugoslavije) i gledao »kako se u suncu kupa njezina Šaška dolina u tidoj državi!« Članak ovog sadržaja daje nezgodno obilježje ovoj inače objektivnoj reviji, pa je vjerojatno ušao u njen sklop samo radi sjećanja na pokojnog dr. Hernausa.

U planinarskim svašticama i planinarskoj kronici donosi ovaj list niz kratkih, zanimljivih članaka. Slijede vijesti i obavijesti saveza, društava i podružnica, a na kraju je osvrt na novu planinarsku literaturu.

U petom broju revije napisao je poznati »himalajac« dr. Dyhrenfurth »O himalajskoj sezoni 1953.«, gdje prikazuje sve uspjehe te godine uz bogate ilustracije.

Krämer opisuje lavine uz odlične ilustracije i sa tehničkim podacima, dok Prada daje nekoliko primjera »O junackim djelima i naivnostima romantičnog alpinizma.«

»Zimsko putovanje Alpama pred 150 godina« opisuje njemački klasik J. G. Seume u obradi Stifter. Za razliku od dr. Hernausa, ovdje nailazimo na opis puta prema Mariboru »... njemački jezik se među običnim ljudima postepeno gubio, a talijanski nisam čuo: zato sam slušao kranjski, kojeg sam samo tu i tamo nešto razumio, radi sličnosti sa russkim.« Prema tome dr. Hernaus ne bi trebao »da plače za izgubljenom domovinom!«

Alpinista Lugmayer govori o djelovanju hladnoće i vode na uže iz umjetnog vlakna. (Prijevod M. F. u 5. broju Naših planina).

Da je prvi skijaš u svjetskoj književnosti porijeklom Nijemac, dokazuje dr. Mehl pomoću finskog nacionalnog epa iz 14.—16. stoljeća.

Kako se u novije doba napuštaju mnoga sredstva za smanjivanje opasnosti u planini, govori Karlschmidt. Potrebno je svakako primijetiti, da je daleko veći broj novih planinarskih rezervata, nego onih koji su napušteni, što je autor izgubio iz vida.

Crticu sa crtežima »Budućnost alpinizma je već započela« daje Gramich, gdje 20-katnica na 3200 m i plaćanje ulaznica pod penjačkim smjerom, treba da započnu tu epohu! Također je zabavnog sadržaja i pripovijetka o zabranjenom noćnom lovu na nepoznatu divljač. Vesela družba u planini sjeti se svakojakih vragoljiva.

Sa opisom prolaza prvog austrijskog naveza sjevernom stijenom Matterhorna Sepp Jöchl započinje šesti broj tog mjeseca. Slijedi opis izravnog uspona u južnoj stijeni Tofane, gdje uslijed snježnog nevremena dolazi do pada, a šatorska vreća čini ogromne usluge.

Bägel u članku »Daleko u Turskoj« opisuje uspon sa turskim planinarima na Hasan Dag (3258 m) i Kalaj Dag (3737 m).

»Čovjek na grebenu« je crtica sa grebena Jalovec-Mangart, koju je napisao Renker. Na ovom vrlo rijetkom posjećenom grebenu susreću alpinisti čovjeka koji sjedi na stijeni, a radi magle dobiva izgled natprirodnog bića, pogotovo jer ga ne mogu dostići. Cijela zgoda dobiva svoje razjašnjenje na Belopeškim jezerima.

O »ožujskim danima u Innsbrucku« priča Klebelberg, kada grad vrvi skijašima, koji ne mogu odoljeti okolnim planinama sa njihovim bjelilom na plavoj pozadini. Skijaški predjel Bläckenu opisuje Bubenzer, gdje nalaze razonodu skijaši svih kategorija.

»Romantiku i mistiku u planinarskoj literaturi i umjetnosti« iznosi Schmid u brojnim citatima. Nastupaju i nama poznati Baumbach sa svojim Zlatorogom, a ne manjka ni Kugy sa svojim djelima.

U »Razgovoru sa planinaram« tretiraju se mnoga aktuelna planinarska pitanja u obliku razgovora. Odgovore daje Kurt Maix. O nesrećama i raspodjeli unesrećenih po vrstama, govori Herberg. U cijelosti je prepisan »Zaključak« sveprilikom proslave 75 godišnjice.

Problematiku krvna za skije obraduje Frenademetz, dok Laxganger priča dirljuvu crticu o prvom doživljaju planine.

U svašticama čitamo oveći članak o potvrđivanju uspona na vrh. S tim u vezi spominje se praktičko rješenje tog problema u Jugoslaviji. Limena kutija sa upisnom knjigom i žigom zadovoljava sve planinare. Samo kada ne bi postojali i sakupljači žigova a ne samo otisaka!

Kao što vidimo, revija obuhvaća razne pravce i razna stanovišta, pa je svojom šarolikošću pristupačna svim ljubiteljima planina.

M. Z.

DIE ALPEN — LES ALPES

Mjesečnik švicarskog Alpen-kluba leži pred nama u dva sveska i to za ožujak i travanj ove godine. Opseg mu je nepromjenjen, a i lijepih fotografija ne manjka. Članci i vijesti obuhvatili su planinarstvo širom svijeta. Hussov »Prvi zimski prijelaz Peuterey grebena na Mont Blancu 4810 m 28./29. ožujka 1948.« pobuduje sjećanje na Emila Meiera, koji je poginuo 13. kolovoza 1950. na grebenu Brouillard na Mt. Blancu. Težak uspon po zaledenom grebenu iziskivao je noćenje na 4242 m u ledenoj pukotini.

Isler opisuje prvenstveni penjački uspon u čvrstom granitu po grebenu Untertalstocka.

Vrlo je pristupačan opis Charlotte von Salis o penjanju na Korzici. Takve »eks-pedicije« organizira Alpen-klub. Učesnici moraju samo uplatiti troškove puta i boravka, te dopremiti sebe i svoje planinarske potrepštine do stanice. Na cijelom se dalnjem putu osjećaju kao »paketna pošiljka« sve dok ne stignu do odredišta. Korziku nazivaju i penjačkim vrtićem, radi velike raščlanjenosti tog stijena od crvenkastog granita. Premda najviši vrh Monte Civita ima svega 2710 m, nailazi se ipak i u tom području na snježnike, koji omogućuju lagan silazak, po inače teško prohodnim padinama.

Potpuna stručnost zastupana je u zanimljivom članku od Rohrera »Prašnata lavina — da ili ne?« gdje se autor, pozivajući se na pet primjera, kritički osvrće na podjelu vrsta lavine. Kao značajku prašnate lavine smatra njenu brzinu, te stvaranje smjese zraka i sitnih čestica snijega — to jest nastajanje aerosola. Autor je opažao brzine kretanja prašnatih lavina od 85 km/h pa sve do 305 km/h. Službena podjela poznaje samo lavine od nestlačenog snijega te pločaste lavine, jer osim spomenutih značajki, postoji taj naziv u narodu i planinarskim krugovima.

Planinarenje na Islandu, vulkanskom otoku, opisuje Zumstein i daje prikaz uspona na Heklu, do samog kratera ne-kadašnjeg vulkana.

Kako se može uslijed magle zalutati u neposrednoj blizini uspinjače i nadzirane skijaške staze, prikazuje Büchi u »Zimskom lutanju na Faulhornu.«

O vulkanu Merapi 2911 m na otoku Javi i o predviđanju njegove erupcije, piše Naville. To je jedan između 167 vulkana Indonezije, od kojih su mnogi još aktivni.

Jaquet opisuje uspon na sjevernu stijenu Dent d'Ofche, u blizini Laussane, gdje se mora svladati dvije okomite puškotine uspinjući se odupiranjem. To je način penjanja, koji iziskuje veliku snagu i izdržljivost, te već 10 m uspona znači veliki gubitak snage.

U dva broja izlazio je opis prvenstvenog silaza sa Doldenhornom, kojeg je izveo bračni par Voillat. Za sruštanje po užetu služila je naročita naprava opisana u »Die Alpen« od listopada 1953, koja je omogućila lagano izvlačenje užeta. Istočni je greben pogodan za sruštanje radi brojnih terasa, koje dijele silaz na pojedine odsjeke. U tom ih je području zateklo i nevrijeme, pa je zanimljiv opis

gradnje snježne zemunice (iglua), koja im je tom prilikom pružila utočište.

Uspon na ugasli vulkan Monte dei Porri (859 m) na otoku Salini, kao i na povremeno eruptirajući vulkan Stromboli opisuje Reist, dok samu noć na Stromboliju prikazuje Bertholet. Još zornje djeluje veličanstvena noćna slika izbacivanjem užarenih djelića lave, jedinstven vatromet prirode!

Slučaj često utječe na prvenstvene uspone. To je bilo i u istočnoj stijeni Alphubela, što opisuje Schaefer, gdje radi nepoznavanja terena dolazi do prvenstvenog uspona.

»Doživljaje u Karwendelu« pripovijeda Uttendorpler, koji je penjao sjeverni brid Laliderera (Herzogov brid), poznat i našim slovenskim penjačima. Premda ih je zateklo teško nevrijeme na povratku, nije im se ništa dogodilo, ali je stradao jedan alpinista, kojeg je to nevrijeme zateklo prilikom uspona.

Crticu »Od prijevoja Klausen do kuće Planura« daje Zimmermann, a sudobnosni dan o prvom usponu i osvajanju Mitterhorna, kao i nesreću koja se je tom prilikom dogodila, opisuje Schäfer. Premda se mnogo govorkalo o tome, kako je stari Taugwalder prilikom pada preuzeo uže, ispitivanja su pokazala suprotno. Tome je najviše doprinio Egger, koji je konačno oprao nabačenu ljagulju na planinarskog vodiča Taugwaldera.

Casopis obiluje vijestima iz švicarskih podružnica, kao i alpinističkim novostima iz cijelog svijeta. Također daje redovite recenzije na novu planinarsku literaturu. Potrebno je napomenuti oveći članak istaknutog slovenskog alpiniste dr. Avčina (koji je ujedno i član S. A. C.-a u Bernu) o podizanju spomenika Kugyju u Trenti. Fotografija spomenika, kojeg je izradio kipar Savinšek, upotpunjuje ovaj dobar i sadržajan opis. Spomenik je podignut tamo, gdje se dotiču slovenska, germanска i romanska kultura, i gdje je Kugya najviše boravio, jer »za njega ne prestaje horizont tamo, gdje leže granice njegova jezika« a »planine pripadaju onom narodu, koji u njima živi!«

M. Z.

V I J E S T I

NA SLETU U FUŽINAMA

Još su sjećanja na Plitvički slet bila svježa, planinari posjetiocu su proživljavali ugodno provedene dane na jezerima i izletima, a organizatori izvršavali svoje zadnje obaveze i već se počelo raditi za glavnu akciju proslave 80-godišnjice planinarstva u Hrvatskoj i za III. međurepublički slet.

Iskustvo, koje se steklo na Plitvicama, uslovilo je, da se ove godine organizacija provodila mnogo mirnije, iako je bilo mnogo više većih i sitnih detalja, koji su se morali riješiti. Već dosta prije godišnje skupštine, koja se održala na Platku, sletski odbor imao je razrađene zadatke, tako da se na godišnju skupštinu došlo s jasnim planom, kojega je skupština prihvatile uz neke nadopune. Zaključilo se, da se slet održi u Fužinama, paralelno sa sletom i smotrom na Platku, a datum održanja da bude dan ustanka naroda Hrvatske.

Sada, pošto je Savez i sletski odbor dobio odobrenje i materijalna sredstva, pristupilo se poslu sa širokim zamahom: veze s Armijom, s društvima, s Narodnim vlastima, s republičkim Savezima i PSJ. Okružnice, molbe i direktive bile su dnevno odašiljane iz poslovnice Saveza i u tom poslu neprimjetno približavao se i sedmi mjesec, mjesec održavanja sleta.

Već prije održana su dva sastanka u Fužinama na kojima su učestvovali predstavnici mjesnih vlasti, okolnih planinarskih društava, ugostitelja, turističkog odbora, Saveza i svih onih, koji bi mogli pomoći u organizaciji Sleta. Ovaj puta se nije smjelo ništa zaboraviti. Razgovaralo se o svemu o vodi, koje je bilo malo u jezeru Bajer, o vodičima, izletima, o logoru i markacijama. Zahvaljujući drugu Renduliću šefu lanjskog i ovogodišnjeg sleta, svi ti zadaci bili su preneseni na papir, svaki rukovodilac dobio je svoje i uzmaka nije bilo, sve treba izvršiti, ništa propustiti ili zaboraviti.

* * *

I došao je dan, tamo negdje oko 10. VII., kad se je radna brigada sastavljena od omladinske sekcije »Velebita« i omladinskog PD »Javor«, sakupila ispred Saveza, njih oko 30, i svratila na sebe pozornost prolaznika prtljagom, pjesmom i

šarenilom. Armijskim kamionima prebačeni su u Fužine i toga dana već se počelo izvršavati sve ono što je bilo na papiru i što je sada ovisilo o rukama omladinaca-planinara. Najhitniji zadaci bili su prebacivanje materijala za dizanje logora, a to je bilo oko 8000 šatorskih krila sa svim priborom iz vojnog magazina u Delnicama, gunjeva, vojničkih pokretnih kuhinja, slame itd. Radničke barake koje su stajale kraj jezera, poslužile su nam kao vrlo dobri magazini i ubrzo su bili puni materijala, kojega je vrijednost bila nekoliko desetaka milijuna dinara. Nije se smjelo zaboraviti na osiguranje i čuvanje toga materijala.

Tih dana cijeli naš vozni park, koji se sastojao iz tri kamiona vozio je na relacijama Delnice—Lokve—Fužine i Vrata—Fužine itd. Bili su puni materijala, a na vrhu klimavog tereta sjedila su po 2–3 omladinca kao pratnja i nikada nije prošao kamion a da se nije čulo s vrha pjesmu. A navečer kada se u Delnicama nije radilo, onda je došla na red slama. Do kasno u večer preuzimalo se, vozilo u skladište i slagalo dok nije preuzeto svih sedam vagona. Bilo je tih dana i drugih zadataka, sitnica i poslova bez kojih se ne da zamisliti logor, koji mora primiti nekoliko hiljada ljudi, a omladinci su ih izvršavali danju dok su noću opet dežurali i obilazili po logoru.

Neprimjetno počelo se vrijeme mijenjati i najednom kiša, a pred nama glavni zadatak postavljenje šatora. Trebalo ih je postaviti oko 500 komada samo za planinare ne računajući pomoćne za službene svrhe. I kada je zabrinutost već prilično porasla, kada se sa olovkom u ruci računalo koliko se može vezati i postaviti šatora za dane, koji još ostaju do sleta, Ilijia Gromovnik, taj prijatelj i neprijatelj planinara ipak je popustio i sinujo je sunce. I sada je počeo rad na polju. Livade, oko baraka bile su pune raširenih šatorskih krila, koja su se vezala i u prvi mah se činila rasuta a za kratko vrijeme poprimila oblik šatora. Tu su došli do punog izražaja omladinci veterani s Plitvičkog sleta, više nije trebalo razmišljanja i kombiniranja, oni su imali prošle godine dobru školu. Već prvi dan postavljeno je oko 100 šatora. Poslije tog rezultata više nije bilo bojazni, nema sumnje sada će se sve predradnje završiti do određenog roka.

Tako je rastao logor 200—300—400 šatora, sve iza mještana, koji su kosili i odvozili stogove sijena sa svojih livada, da odmah zatim mi sagradimo naše platnene kuće. A navečer opet sastanak uz karbitku i pisacu mašinu, kada se stvarao plan za sutrašnji dan i određivao zadatak za svakoga. Predviđjelo se sve osim defekta na kamionima, koje su požrtvovni vojni šoferi odmah likvidirali, i nepredviđenih nesreća od kojih je samo jedna bila ozbiljnija, kada je eksplodirala baćica karbida i koja se opet srećno završila, tako da se mali Cine, koji je dobio opekontine po licu, već za par dana vratio iz riječke bolnice u logor.

A u nedjelju pun kamion brigadira žurio se krvudavom cestom preko Križića prema moru, da se kod Kraljevice nade na asfalt i da kao strijela pravom cestom požuri prema Crikvenici — na kupanje. Uprava logora dala je slobodan dan i kamion za brigadire.

Dva dana prije sleta dobio je logor svoj konačni oblik. Upravo onako kako se prije dva mjeseca skiciralo na papiru, vodeći računa o zasijanim površinama. Devet manjih logora činilo je jednu cjelinu sa oko 550 šatora poredanih na blagim obroncima uz desnu stranu jezera. Sa zavoja ceste, koja prolazi iznad jezera prema Vratima mogao se obuhvatiti pogledom cijeli logor, šatori u liniji prilazi do njih i između njih davali su lijepi dojam reda i čistoće, još je kvarilo izgled samo jezero kojeg je nivo tih dana bio niski, tako da su u sredini iskočili otočići. Ali i tu smo bili umireni obećanjem dispečera, da će nam nivo vode za tu zgodu dovesti na potrebnu visinu. I stvarno zadnji dan jezero je potpuno rasti, tako da smo se pobojali, da dispečer slučajno ne preizvrši našu molbu i ne potopi šatore, koji su bili bliže jezeru. No sve je proteklo u redu.

Stigli su i kamioni onih društava, koja su preuzezla obavezu opskrbe logora jerom i pićem: »Željezničar« — gulaš i piva, »Jaska« — vino, kranjske kobasicе, »Velebit« — bezalkoholna pića, »Javor« — trafiku i mlijeko. I propaganda je namjestila svoj šator, a razglas već radi. U velikoj baraki na samom prilazu u logor smjestila se ambulanta — medicinari i Gorska služba spasavanja su spremni.

Toga dana sve je bilo u završnoj fazi. Obilježavali su se logori, numerirali šatori, zabijali zadnji čavli na tribini i postavljale pipe za pitku vodu na zgodnim mjestima. Usljedio je zadnji dogovor rukovodstva, pregled logora i vođe rad-

nih brigada Lončarić »Lonac« i Sikirica podjelili su dežurstva za recepciju, vodenje kroz logor, čuvanje reda itd. Još se digao pogled prema nekim oblačićima, ali nas je meteorologija umirila: Bit će lijepo vrijeme...

Te noći sve je prošlo u redu. Prve grupe planinara iz naše i drugih republika stigle su tokom noći, a pred jutro stigao je i poseban vlak iz Zagreba sa oko 500 planinara. Recepcija je to primala mirno, dobro napravljenje skice logora, uredna knjiga s rezervacijama, obilježavanje logora i šatori u redu, i nije se mogla desiti nikakva grijeska. Profesor Roman, šef recepcije primao je pristigle: »Slovenci logor A, šatori broj ...«, — »P. D. Zagreb, logor H svih 50 šatora« — i već su dežurni sa karbitkama razvodili grupe na određena mjesta. Veća društva, koja su imala i veći broj prijavljenih, poslala su svoje dežurne kako bi se organizacija smještaja mogla čim bolje sprovesti.

Na obali jezera stajala je grupa planinara-ranoranilaca ili onih koji uopće nisu legli i promatrala jezero po kome su polako klizili pramenovi maglice nošeni jutarnjim povjetarcem, da se malo zatim lelujajući se u vis rasplinu. Suprotna obala se svijetlila pod jutarnjim zracima, žuti tonovi pokošene livade izmjenjivali su se s tamnjim zelenilom, da na koncu tamna crnogorica napravi granicu prema plavetnili neba. Sve je izgledalo nekako svjetlijie, jasnije, kao da se priroda izmjenila dočekujući svoje ljubitelje, ili možda poslijednjih dana nitko nije primjećivao takve slike zaukljen poslom.

Pozor! Pozor! »Glas Sleta« želi planinarama i gostima dobro jutro — začulo se kroz jasno jutro sa zvučnika. To je drug Vili sa razglaša, koji se smjestio u štabnom šatoru, obavještavao prisutne o početku svečanog dijela, o izletima i priredbama, koje je odbor pripremio.

Nešto prije 9 sati sakupili su se gosti i planinari oko tribine u središtu logora. Među prisutnima nalazili su se i naši visoki rukovodnici, koji su došli posjetiti i pozdraviti Slet: drugovi Zvonko Brkić, Mika Šipljak, general Kosta Nadić, Karlo Mrazović, Zlatan Sremec, general Lompar, Milutin Baltić, Ivica Grgić i Joža Brnčić. Točno u 9 sati na podij se popeo predsjednik PSH-e drug Većeslav Holjevac i uvodnom riječi otvorio Slet. Sa zvučnika začuli su se utozvuci naše himne i na kopljia iza tribine počele su se lagano dizati zastave.

Drug predsjednik pročitao je zatim pozdravno pismo počasnog predsjednika PSH druga Vladimira Bakarića i nastavio iza toga da govori o značaju 80 godišnjice planinarstva. Iza druga Holićevca uzeo je riječ predsjednik PSJ-e drug Rade Kušić govoreći o historijatu planinarstva.

Slet su pozdravili i drug Brkić, te predstavnici planinarskih Saveza, koji su donijeli nekoliko lijepih poklona našem Savezu.

Dalje su govorili delegati Grčkog i Austrijskog planinarskog Saveza, te predsjednik mjesnog NO-a.

Iza tih pozdravnih govora odjeknula je sa zvučnika borbena koračnica i svečani dio otvorenja Sleta bio je završen.

»Glas Sleta« iskoristio je sada momenat da ponovi sakupljenima program izleta i tura: Za Viševicu, Bitoraj, Medvedjak, špilju Vrelo, zatim je najavio smotru ekipa i proglašenje rezultata Međunarodnog orientacionog marša, kojeg je u okviru Sleta organiziralo studentsko društvo »Velebit«, streljačko takmičenje u Liču i partizanski marš preko Risnjaka na Platak, te prijateljsku regatu jedrilica, koje su već krstarile po jezeru na svježem vjetru.

U 13 sati pred tribinom sakupili su se studenti učesnici orientacionog marša da čuju uspjehe. Maršruta je bila na potезу Klek—Hirčeva kuća na Bijelim Stijenama, Bijele Stijene—Mrkopalj i Mrkopalj — brana na jezeru Bajer. Cijela trasa iznosila je oko 100 kilometara. Drug Sarčević iz odbora za organizaciju pozdravio je prisutne i zahvalio se PSJ i PSH, koji su omogućili orijentacioni marš snoseći sve finansijske troškove, zatim su proglašeni rezultati i podijeljene nagrade: šator, karbitke, naprtnjače, proviantke, majice i dokoljenice.

U ime PSJ učesnike je pozdravio drug Rade Kušić i čestitao pobjedničkoj ekipi alpinističkog odsjeka PDS »Velebita.«

Nekako odmah iza toga počeli su se okupljati i kretati planinari na kraće izlete, na streljačko takmičenje i obilazak špilje Vrelo.

Logor je pomalo opustio, tko nije otišao u šume taj je ostao na jezeru na kućanju i tek tu i tamo dolazile bi nove grupe za smještaj.

Predvečer logor je ponovo oživio, kuhinje su se pušile i obavezni gulaš i drugo već je čekalo. U prvi sumrak planule su do samog jezera vatrice i za kratko vrijeme razvile se u visoke praskave lo-

gorske vatre. Zvuk harmonike privukao je ubrzo krug ljudi, koji se sve više širio kako je vatra rasla. Iz mraka izvan kruge začula se sitna tamburica i u krug osvijetljen vatrom stupilo je dvadesetak momaka i djevojaka obučenih u narodne nošnje koji su odmah počeli kolo.

To je bila grupa KUD-a »Vilim Galjer« iz Zagreba, koja je ponijela sa sobom nošnje i instrumente da ovde dade priredbu. Još su zamirali zadnji zvuci harmonike i pjesme »Marija« — prolomi se ljesak i poklici »Još«, dok djevojka s harmonikom sada nazvana Marija nije udovoljila. Drugačije je djelovala ova priredba na otvorenom, uz vatru od onih pod žaruljama na daskama. Bliže mi je bio onaj momak koji je vodio kolo s harmonikom, prijateljskiji oni ljudi, koji su osjedali i polijegali oko vatre, da oni iza njih bolje čuju i vide, drag mi je bio onaj mladić koji je bacio panj u vatu, da su snopovi iskara prsnuli visoko i malo lebdjeli da ih nestane...

Vatra je lagano nestajala, još je ostao žar, nekolicina ih je još sjedila i tiho pjeva. Sve tone polako u san, jedino pred recepcijom svijetli krug i stražarske svjetiljke polako promiču između šatora.

U rano jutro već su brujili kamioni i autobus, koji su imali da voze planinare na kružnu vožnju kroz Gorski Kotar: Skrad, Zeleni Vir, Vražji Prolaz, izvor Kupe, Kuželjske stijene — izabrana su zbilja najljepša mjesta, koja su se na ovaj način mogla obići. »Hejlop« — pozdrav grupe s kamiona — »dovidenja na večer.« Iza toga poveze kamion i grupu na streljanu na Ličkom polju. Grupa za grupom odlazila je iz logora a njima su se priključili vodiči i članovi GSS-a. Toga dana malo tko je ostao u logoru. Svi su iskoristavali lijepi dan da čim više obidu i vide.

Prolazio je tako i taj drugi dan slet, a sve u logoru mirno i tiho. On će živahnuti tek predvečer kada se povrate izletnicu i to za kratko vrijeme, jer će se umorni zavući u slamu pod šatore, a još ranije oni, koji su se javili za učestovanje na partizanskom maršu. Njih će buditi u jedan sat noću.

I u noći začuje se preko zvučnika: »Pozivaju se prijavljeni za marš da se sakupe na zbornom mjestu.« Sa svih strana iz mraka javljale su se prilike s naprtnjačama i sakupljali se na centralnom prostoru gdje je već gorjela vatra i čekao topli čaj. Kamioni su također bili spremni, oni će učesnike prebaciti do Mrzlih Vodica, da se tako skratiti put cestom. Krenuli su napokon i oni — i logor

se opet umirio, da dočeka jutro. Zadnje grupe, koje su još ostale u logoru spremale su se taj dan na povratak, a oni, koji su planirali u to vrijeme i dopust, na turu po Velebitu, koja je trajala 8 dana i kretala iz Rijeke.

I tako je logor opet opustio, ostali smo ponovo sami i došle su na red iznova one radnje, koje smo i prije obavljali, samo u obrnutom smislu. Rušenje logora uvek je tužna stvar, kao da rušiš uspomene doživljene na tom mjestu, sve postaje prazno i pusto. Ali kad baciš zadnji pogled na polasku na poznata mješta osjećaš da ćeš se ponovo vratiti.

I. B.

O PLANINARSTVU U ŠKOLSKIM NOVINAMA

U školskim novinama, tjedniku za učitelje, nastavnike i profesore izašao je

u br. 6 od 12. II. 1954. članak pod naslovom »Učitelji i planinarstvo«. U članku se spominje vrijednost planinarstva, naročito u zemljopisnoj nastavi, ne samo za učenike, nego i za učitelje, koji baš planinarenjem mogu bolje upoznati mnoga karakteristična zemljopisna područja. Navode se dalje primjeri rada planinarskih društava, koja vode učitelji, kao i rad planinarskog podmlatka. U članku je dan prijedlog za osnivanje planinarskih sekcija. U broju 11. od 19. III. 1954. štampan je članak »Naša školska omladina i planinarstvo«. Pisac tu opisuje uspješno izvedene planinarske izlete s učenicima u Slovenskim Alpama. Istaže se, da su učenici upoznali planine, život u planinarskom domu, a to je znatno obogatilo njihovo shvaćanje o kulturnom provodjenju slobodnog vremena. Nakon prvog izleta organizirano ih je još nekoliko u Gorski Kotar, gdje su učenici posjetili Snježnik, Risnjak i Platak. P.

Vijesti iz inozemstva

INOZEMNE EKSPEDICIJE

I. OKO HIMALAJE

Argentinske ekspedicije na Dhaulagiri

Učesnici ove ekspedicije krenuli su na put iz Buenos Airesa preko Evrope za Delhi, odavde preko Lucknowa i Nautanwa do Indonepalske granice i dalje kamionom u Butwal, gdje se nastavlja karavana prtljaga s nosačima, kojih se broj prema ukazanoj potrebi popeo na 300 lica. Do mjesta Beni ići će smjerom francuske ekspedicije na Annapurnu, a dalje dolinom Mayangdi Khola do podnožja Dhaulagiri, kamo su trebali stići početkom travnja. Ekspedicija broji deset članova pod vodstvom F. Ibaneza, a među učesnicima se nalazi i naš zemljak Dinko Bertoncelj, koji se mnogo isticao kod uspona u Andama.

Ekspedicija nema nikakvih znanstvenih zadataka. Niye uspjelo ustanoviti, zašto ekspediciju ne prate nikakvi naučenjaci ni znanstveni istraživači.

Opremu za logore i uspone stavila je na raspolaganje vojna uprava, dok su naprave za disanje izradene u Njemačkoj prema engleskim modelima ekspedicije Hunt. Obuća predstavlja novi uzorak izvana obložen tuljanovom kožom i krznom.

Ekspediciju će pratiti desetak šerpa na čelu s Pasang Dewa Sherpa.

Dvije nove anglosaske ekspedicije u himalajsko gorje

Jedna britanska ekspedicija ukrcala se ožujka mjeseca u Southampton za Kalkutu, odakle kreće prema vrhu Kangchendžonga, 8585 m visine, u Himalaji. Ekspedicija namjerava istraživati južno pobočje tog gorskog velikana, na koji su se kao prvi uzalud pokušavali uspeti Nijemci. Kangchendžonga je treći najviši vrh na zemlji.

Australска ekspedicija u područje Mt. Everesta.

Sir Hillary, koji se prvi uspeo na Mount Everest, sada je oputovao u Kalkutu, da izvede novu ekspediciju na nekoliko još nesvladanih vrhova u jugoistočnoj oblasti Mount Everesta.

Pripreme za talijansku ekspediciju na K-2

U nastavku naših vijesti o ovogodišnjoj talijanskoj ekspediciji na K-2javljamo, da je nakon izvršene selekcije liječnički pregledanih kandidata za učesnike te ekspedicije ostvareno, u vremenu od 18.—28. siječnja o. g., pokusno logovanje u području Breithorna na visini od cca 3700 metara. Sudjelovalo je 11 alpinista pod nadzorom dra Paganija, liječnika ekspedicije. Kandidati su zatim za

dan 16. veljače bili pozvani u novi logor, instaliran u području Monte Rosa.

Centralni odbor, koji sprema tu ekspediciju, stalno radi i izvješćuje, da pripreme teku prema programu, naročito su ispitivanja u vezi s izborom kandidata veoma napredovala. Izvještaj također konstatira, da su neki dobro poznati kandidati, među tima i poznati alpinista Riccardo Cassin, radi nepovoljnih kliničko-fizioloških pregleda morali biti otklonjeni kao nedorasli naporima u najvišim zonama.

Dosada je sakupljeno oko 60 milijuna lira za potrebe ekspedicije. Na čelu izvršnog odbora стоји prof. Desio, šef te ekspedicije na Karakorum. On je održao konferenciju za široku štampu u većim gradovima Italije uz predavanja u vezi sa zadacima i ciljevima ekspedicije, te je podnio referat o svojoj pripremnoj ekspediciji prošle godine u bazenu glečera Baltoro.

Njemačko-austrijska ekspedicija na Karakorum u 1954.

U vezi s našom vijesti o njemačko-austrijskoj ekspediciji 1954. na Karakorum pod vodstvom Matije Reubitscha javljamo, da su se učesnici 30. travnja u Genovi ukrcali za Pakistan.

Nadopunjujemo našu raniju obavijest, da je kao cilj ekspedicije postavljen Gasherbrum II (8035 m), u oblasti glečera Baltoro (pogrešno pribilježeno Batura! Op. ur.). — Prema Dyrhenfurthu, taj osamstisućnjak predstavlja u najgorem slučaju uspon srednje teškoće i nema opasnosti od usova. U slučaju da uslijed posebnih okolnosti osvajanje Gasherbruma II ne bi došlo u obzir, bili bi na redu kao slijedeći: Baltoro - Skyang - Kangri (7544) u grupi K-2, ili u grupi Baltoro-Savoia: istraživanje i uspon na visoke prijelaze i klance sedamstisućnjaka zapadno od glečera Savoia, zatim Gasherbrum VII s juga (7190 m) i Gasherbrum V. (7121 m).

Iako je Baltoro već polje rada velikih ekspedicija, ovi alpinisti podijelit će se u dvije grupe s ciljevima, i to — kako smo već javili — Rakoposhi (7790 m), gdje se najprikladnijim smjerom za uspon smatra put preko jugozapadnog rebra ledenjaka Kunti na jugozapadni greben i »ravnici« pod vrhom. Zatim Haramosh (7335 m), istraživanje Dirana (7178 m) i glečera sjeverno od Chalta te uspon na jedan od tri dosada bezimena sedamstisućnjaka.

Naučni ciljevi će biti ispitivanje ledenjačkih fenomena, snimanje terenskih

karata za Karakorum-Baltoro po klasičnom uzoru (kao na primjer na Nanga Parbatu i glečeru Fedženko) kao i geofizička istraživanja na suvremenim načinima.

Sigurno je, da će Pakistan dozvoliti samo po jednu ekspediciju u K-2 Gasherbrum, t. j. prije i poslije monsunskih periodičkih kiša, dakle u proljeću i pred jesen. Tako bi ova Reubitscheva ekspedicija izvela svoj juriš na Gasherbrum krajem ljeta, iza talijanske ekspedicije prof. Desio. Zato je polazak iz Njemačke predviđen za početak mjeseca srpnja o. g.

II. Oko Anda

Treća ekspedicija na Hielo Continental

25. siječnja o. g. oputovala je avionom III. argentinska ekspedicija na Hielo Continental pod komandom E. Hunta. U ovoj je ekspediciji iz nepoznatih razloga smanjen broj učesnika naučenjaka. Cijela ekspedicija broji 25 članova.

Argentinska ekspedicija na Aconcagu

Argentinska ekspedicija, koja je u ožujku o. g. pokušala uspeti se na najviši vrh Anda Aconcagu (preko 7000 metara visine), doprla je samo do visine od 6200 m i morala se radi prevelike hladnoće vratiti ne dosegavši vrha.

Kako smo već ranije javili, pet članova jedne francuske ekspedicije, koja je također operirala oko Aconcague, leži zbog djelomičnog smrzavanja u vojnoj bolnici u Mendozi.

Njemačka ekspedicija u Peru,

s kojom se nalazi i poznati Heinrich Harrer, izvršila je ljeti 1953. razne uspone u peruanskim Andama. Ishodište je bio grad Cuzco (3300 m). Prvi cilj je bio Ausangate (6384 m). 21. VII. März, Steinmetz i Harrer uspostavili su prvi logor na visini od 5100 metara. U međuvremenu se Wellenkamp popeo na Surimani (5450 m), odakle se može bolje pregledati gornji dio Ausangatea. Slijedećeg dana Harrer i Steinmetz digli su se na 5800 metara, t. j. 100 metara ispod zapadnog vrha, gdje su postavili šator. 23. srpnja Steinmetz i Wellenkamp pripremili su stazu do grebena, dok su Harrer i März s nosačima stigli do mjesta određenog za logor II. — 24. VII. poduzeli su juriš na vrh, ali na visini od 6100 m Steinmetz, koji je dan prije pao u jednu pukotinu, morao se vratiti. Ostala trojica stigla su na vrh oko 16 sati. Silazak — ne baš sasvim lagan — slijedio je noću pri punoj mjesecini.

2. kolovoza Steinmetz i Wellenkamp uspeli su se na Huayna Ausangate, a 4. kolovoza na Ccolque Cruz (6111 m) i ko-

načno, nakon nekoliko dana odmora, ovaj puta zajedno s Márzom, svladali su Cangate IV (6001 m), ali su na povratku bili prisiljeni bivakirati na 5700 metara.

Na kraju još su osvojili Ccampa II (5560 m), čime su zaključili ovaj pohod, prisiljeni odustati od još nekih namjeravanih uspona, radi toga što su ih bili nosači — pokrali.

III. RAZNE EKSPEDICIJE

Ekspedicija na Spitzberge

Saznajemo, da je ljeta prošle godine krenula na Spitzberge jedna austrijsko-svedska arktička ekspedicija. Ekspedicijom rukovodi Ing. Bolinder uz sudjelovanje Gillisa Billingsa i Hansa Gsellmana — sva trojica članovi Austrijskog Alpenvereina.

M. F.

(Prerađeni i dopunjeni prijevodi iz »Der Bergsteiger« i iz »Rivista mensile«)

I OKO HIMALAJE.

0 talijanskoj ekspediciji na Karakorum.

Sredinom mjeseca travnja sabrali su se učesnici i sav ekspedicionalni materijal u Skardu, odakle su krenuli 23. travnja prema svojoj glavnoj bazi na glečeru Konkordija. Pakistanska vlada stavila je vodi ekspedicije prof. Desio na raspolaženje vojni avion, kojim je ovaj izvršio izvidnički let da bi ustanovio glečerske i ledenjačke prilike oko masiva Chogori ili K-2. Meteorološka stanica u Skardu davaće ekspediciji dnevni vremenski izvještaj i stanje vjetrovara u 3, 6, 9, 12 i 15 sati. To će biti od velike važnosti i koristi kasnije, kad nastupi sezona monsuna, da ekspedicija bude na vrijeme upozorenata na opasne promjene u vremenu. Od Skardua dalje, gdje više nema mehaničkih prometala, održavat će 60 nosača stalnu vezu između grada i glavne baze. **Još jedna talijanska ekspedicija na Himalaju u 1954.**

Ing. Piero Ghilione, 71 godinu stari alpinista, poznat sa svojih brojnih uspješnih inozemnih ekspedicija, osobito u Andama, sastavio je malu privatnu ekspediciju za Himalaju. Četiri učesnika: Ing. Ghilione, Robert Bignani, Ing. Josip Barenghi i Dr. Đuro Rosenkratz namjeravaju posjetiti područje Garhwal u Himalaji s alpinističkim i naučnim zadacima. Čuveni Tensing angažirao je već za njih u Darjilingu 25 nosača i trojicu Šerpa.

Troškovi ove ekspedicije, uključivši nosače i transport materijala, predviđaju

se na blizu 1,5 milijuna dinara ili oko 370.000 dinara na svakoga od četvorice učesnika (kako tvrdi »Der Bergsteiger«).

Dosadanji izvještaji javljaju, da je napredovanje započelo pod teškim vremenskim okolnostima zbog silne vrućine te se mora marširati većinom noću.

Juriš na osamtišućnjake.

Poznati austrijski istraživač Azije, Dr. Herbert Tichy, dobio je ponovno dozvolu za ulazak u Nepal te spremu uspon na Cho Oyo (Čo Oju). Taj osamtišućnjak službeno kotira sa 8153 m, pa bi prema tome zapremao 7. mjesto među 14 himalajskih osamtišućnjaka. Međutim Dyhrenfurth tvrdi, da je Cho Oyu visok 8200 metara. U tom slučaju došao bi na 6. mjesto, dakle pred Dhaulagiri, koji se diže do 8172 m. Cho Oyu nalazi se u zapadnoj skupini Everesta, na granici Tibeta. 1952. godine pokušala je engleska grupa pod vodstvom Erika Shiptona osvojiti taj vrh, ali je doprla do 6900 m visine pod jednu ledenu pećinu.

Kako smo ranije javili, dr. Tichy se u jesen 1953. vratio iz zapadnog Nepala. Još se ne zna, tko će ga pratiti u ovoj novo planiranoj ekspediciji. Tek se čuje, da će ova biti brojno veoma ograničena, a kao serdar (glavni vodič nosača) spominje se čuveni Šerpa Pasang Lama. Ekspedicija treba da kreće na put tek koncem srpnja ove godine, što se čini ipak nešto prekasno za taj dio Himalaje.

M. F.

Njemačko-austrijska ekspedicija na Karakorum 1954.

U nadopuni dosadanjih vijesti o ovoj ekspediciji spominjemo, da je najviši vrh u Karakorumu Dasto Ghil sa 7890 metara. Rakaposhi je oko 100 m niži. Prema tome u Karakorumu nema osamtišućnjaka. Ipak je ova ekspedicija od velikog značaja, pošto će moći pribратi golemi znanstveni materijal uz alpinistički program Matije Rebitcsa.

Matija Rebitcs izveo je niz najtežih uspona u Alpama, Pirenejima i u Laplandu. 1938. sudjelovao je u njemačkoj Nanga-Parbat ekspediciji i prodro do Srebrnog sedla 1952. izvršio je tri prvenstvena uspona na šesttišućnjake u Kordiljerama južnog Perua.

Njemačko-austrijska himalajska ekspedicija na Hidden Peak.

Ovu vodi liječnik Dr. Herligkoffer, koji je krenuo iz Evrope koncem travnja. Cilj je Hidden Peak 8068 m visine. 1936.

godine taj uspon nije uspio Francuzima. Uz alpinističke prominente nalazi se u ekspediciji niz istaknutih naučenjaka.

Austrijska himalajska ekspedicija u sjeverozapadnom Nepalu osvaja sada Api (7050 m), Nampa (7150 m) i Saipal (7140 m). Usprkos strašnoj žezi karavana je krenula iz Tanakpura preko Dandel Thura, dolinom Seti do Thalara, Chainpura, Dhuli i Dakachaupa, gdje je u svibnju postavljen glavni logor. Ovdje će biti ishodište za jurišanje na Saipal, pa onda na Nampa i Api.

Argentinaci na Dhaulagiri — dugo i teško napredovanje.

Indijski list iz New Dalhi od 22. IV. o. g.javlja, da ekspedicija, koja se od veljače nalazi u Indiji pod vodstvom poručnika Ibaneza, nailazi na velike teškoće. Dosada je odvaljan jedan važni dio puta. Postavljena su dva logora: jedan na uznožju gore u visini od 3600 m kraj koriga rijeke Mayangdi Khola, koja se spušta s Himalaje kroz duboke doline i uske tjesnace, a drugi na 4200 m visine na srednjisnjem glečeru Dhaulagirija. Ova uporišta su postavljena s mnogo poteškoća i skrajnjim naporima. Bilo je više zapreka nego se predviđalo. Prvi logor bio je postavljen 20. ožujka na visini od 823 m, ali je trebalo 13 dana besprekidne borbe s teškoćama na terenu, neupotrebljivim cestama i s lošim vremenom, dok je uspjelo stvoriti prvu bazu na rijeci Mayangdi Khola. 26. ožujka ekspedicija je zapela u Muru (1450 m) radi pomanjkanja nosača prtljage. Trebalo je tražiti nove nosače i izmijeniti red napredovanja. Radi neprohodnosti terena pokazalo se potrebnim podići četiri mosta, koje je nadošla bujica odnijela, i tako redom sve do konca mjeseca travnja, kada je tek ekspedicija na sjevernoj padini Dhaulagirija uspostavila potrebeni broj logora i stupila u direktnu vezu s Argentinom putem radija.

Ali Ibanez, koji ne gubi živce ni nade, navodno je izjavio: Mi moramo polako prići — to je pitanje časti.

Talijanska ekspedicija na K-2.

Prema posljednjim vijestima čini se, da se ekspedicija radi vremenskih prilika morala zaustaviti na grebenu Vojvode od Abruzza, u visini od cca 6600 m.

Nenadani ledeni olujni vjetrovi udaraju takvom žestinom, da se izdahnuta para smjesta pretvara u ledene kristale, koji ljudima odmah začepi nosnice i oči i zamrzavaju vjede. Zbog neprilika s no-

sačima prtljage postavljena je žičara na kolotur za prebacivanje robe iz prvog do njeg do trećeg logora.

Kalifornijska ekspedicija na Makalu.

Prema vijestima iz Indije ekspedicija, koja je namjeravala svladati vrh Makalu (8477 m), trebala je stići 26. lipnju u Birratuagap, indijsko-nepalsko pogranično mjesto. Čini se da su Amerikanci odlučili ostati na rubovima gorja, dok to vrijeme dopusti. Vijesti govore o nesavladivim preprekama, na koje su alpinisti našli u visokim zonama. To potvrđuju i Šerpe, koji su se vratili i tvrde, da ekspedicija nije uspjela.

Sovjetski neuspjeli pokušaj uspona na Mt. Everest.

List Indian Express iz New-Delhija javlja 19. VI. o. g., da je jedna sovjetska ekspedicija odustala od pokušaja uspona na Mt. Everest s tibetske strane, te se nalazi na povratku kući. Ovu su vijest donijeli turisti iz Tibeta. Ekspedicija je krenula iz kineske pokrajine Siniang i dostigla podnožje Everesta. Ne zna se, do koje su visine stigli.

Poznato je, da je sjeverna strana Eve resta do nedavna bila omiljeli smjer zapadnih alpinista. Međutim im je taj put zatvoren otako je Tibet pao u zonu sovjetskog utjecaja.

Tragični konac ekspedicije Ing. Ghilionea u Nepal.

Ova ekspedicija, sastojeći samo od 4 člana — kako smo ranije javili, tragično je završila. Izuzevši samog vođu ekspedicije Ing. Ghilionea ostala trojica učesnika poginula su redom; najprije R. Bignani, a kratko za njim J. Barenghi i Dj. Rosenkrantz.

Umjesto da su se vratili nakon nesreće Bignanija, preostali članovi zavedeni poboljšanjem vremena pokušali su uspon na Api iz svog logora 3, gdje su se nalazili u visini od 6150 metara. Na 6600 m zaustavio se Ing. Ghilione, a Rosenkrantz i Barenghi pošli su dalje. Pod večer razmahala se ledena bura, a imenovani nisu se vratili u logor. Potraga, koju je kroz dva naredna dana pokušavao Ing. Ghilione, nije uspjela radi neprekidne oluje. Uvjeren, da su Rosenkrantz i Barenghi zaglavili, Ghilione se vratio prema dolini, da izbjegne i dalje žrtve.

Nakon četiri dana dostigao ga je Šerpa Gyalgen, pratilac Rosenkrantza i Barenghija, i izvjestio, da je Rosenkrantz već prvog dana zapeo u oluji zbog iznemo-

glosti. Šerpa je ostao s njim, dok je Barenghi krenuo sam prema vrhu, ali se nije više vratio. Slijedećeg dana Šerpa Gyalgen pošao je tragom da nade Barenghija. Blizu istočnog vrha Apia naišao je na tragove stopa, koje su se vraćale. Slijedeći ove došao je do jedne ledene pukotine, gdje su tragovi prestali. Pretpostavljajući da se Barenghi strmoglavlju u pukotinu, vratio se k Rosenkrantzu, koji se međutim toliko smrznuo, da se više nije mogao ni pokrenuti. Gyalgen, inače neobično jak čovjek, još ga je nosio nekih 500 metara na ramenima, ali ne mogući dalje, prenasio je s njim u jednoj ledenoj pukotini, gdje je Rosenkrantz smrznut izdahnuo. Šerpa Gyalgen vratio se nakon 4 dana potpuno izbezumljen, iscrpen i sa smrznutim udima. Trebalo je mnogo sati liječničkih napora, dok su ga toliko sposobili, da je mogao dati prednji izvještaj.

Rusi u Pamiru.

Prema vijestima iz SSSR-a 22. VIII. 1953. uspjelo je osmorici alpinista osvojiti vrh Korzenevskaja, 7150 m visine, u Pamirskom gorju nedaleko od Picco Stalil (7495 m). Nadalje su objavljeni prvenstveni usponi na Picco Grebeščok (6200 m), Baiakol (5800 m) i Vrh prijateljstva (6800 m) u području Tian Šiana. Preostaje još da se osvoji Vrh pobjede, visok 7439 metara.

II. OKO ANDA.

Tragična smrt alpinista Kaspareka i Vasenauera.

Poznati austrijski alpinista Fritz Kasperek, koji je među ostalima 1938. godine propenjao sjevernu stijenu Eigera, stradao je 13. lipnja o. g. životom, kad je poukašao uspon na Salcantay (6271 m), najviši vrh u peruanskim Andama. S njim je poginuo i Švicarac Anton Vasenauer. Kasperek je pao s visine od nekih 300 metara ispod vrha. Za vrijeme uspinjanja odvallala se masa snijega s jedne pećine i povukla ga, zajedno s Vasenauerom, za sobom u 1500 metara duboki žlijeb.

Dva Austrijanca, koji su bili s njima, sudom su se spasli. Nakon pet dana stigli su u grad Cuzco, najbliže ljudsko naselje, odakle je odmah krenula pomoćna akcija da pronade ležine unesrećenika.

Ova austrijska ekspedicija pod vodstvom Kaspareka krenula je, kako smo javili, koncem travnja iz Evrope s ciljem da se uspne na Salcantay, l'Aussangate i Colangato.

M. F.

Zanimljivosti iz svijeta

PRVO SKLONIŠTE NA GRANDS MULETS

U prošloj je godini priličan broj naših alpinista okušao svoje sposobnosti u masivu Mont Blanc. Među raznim izvještajima o njihovim usponima neki baš nisu bili oduševljeni o prilikama u nekim od tamošnjih skloništa. Da ih malo utješimo donosimo ovaj članak, u kojem se opisuje sklonište na Grands Mulets prije 100 godina.

Upravo je sto godina, otkako je na kamenitoj čistini Grands Mulets sagradio prvo sklonište za uspon na Mont Blanc. Jer razna zakloništa — Hospice de Blair, Temple de la nature de Felix Desportes — što su nastala na Montenversu od 1780—1840. i tamo bila pretvorena u svratišta vlasništva općine Chamonix, bila su namijenjena samo posjetiocima Mer de Glace i Jardina. Ono na Grands Muletsu izgrađeno je o trošku društva vodiča. To je bila građevina od dasaka, zaštićena i pojačana s vanjske strane kamenim pločama, a stajala je svega 500 franaka. To sklonište izdržalo je do 1866. Drugo sklonište služilo je od 1866.—1881. i bilo je izmijenjeno konstrukcijom, koja je trajala do 1897. na mjestu gdje je podignuto današnje sklonište. Novo, mnogo prostranije sklonište gradi sada Služba gorske opreme (Service de l'Equipement de la montagne).

Poznati Albin Smith, čije su panorame uspona na Mont Blanc bile velika atrakcija u Londonu godine 1852.—1860., u svojoj knjizi The story of Mont Blanc (II. izdanje 1861.) ostavio je slikoviti opis otvorenja prvog skloništa.

»Za dugih dosadnih zimskih mjeseci 1852—53. bavili su se vodiči Chamonixa izradom nacrta kolibe, koja je bila sagrađena na Grands Mulets da zaštiti turiste od hladnoće za vrijeme bivakiranja. Dosada su pokrivači bili glavna zaštita protiv oštре zime, i u normalnim okolnostima to je dostajalo. Ali kako se pećine nalaze u visini od 3170 m (u stvari 3051), a to je 600 m iznad granice vječnog snijega, koje su uostalom često izložene oštrim i nepredviđenim olujamima, to se odavna osjećala potreba makar najprimitivnijeg skloništa. Sadanje sklonište — ako se tako može nazvati nadaleko najviša nastamba staroga svijeta — sagrađena je po uzoru razloživih hambara, kakvi se kupuju u trgovinama igračaka, a kojih su dijelovi učvršćeni kli-

novima i petljama od drva. Vanjsko zide je učinjeno od ravnih ploča, a krov je opterećen komadima kamenja, da bi izdržao jake vjetrove. Sklonište je opremljeno s nekoliko grubih dasaka, koje služe kao stolovi i police. Ima dva prozora na povlaku providena staklom i štednjak od ljevanog željeza, kojeg dimnjak izlazi kroz jedan od prozora. Dimenzije su otprilike $4,30 \times 2,15$ m.; krov strehe spušta se prema zapadu, zato da bi popodnevno sunce otopilo snijeg, koji je pokriva. Voda, koja kaplje sa strehe, brižno se sabire u boce, jer nema druge mogućnosti doći do vode osim otapanjem snijega na štednjaku. Tek što se sunce sakrije ili kad dune i najmanji vjetar, hladnoća stane da grize i malone smješta se stvaraju ledeni kapnici na rubu krovista.

21. rujna 1853. imao sam zadovoljstvo naći se s jednom od najbrojnijih grupa, koje su se ikad sakupile na Grands Mulets. Koliko se još sjećam, bilo nas je blizu pedeset. Krenuli smo iz Chamonixa u 8 sati, a stigli smo do stijena oko 4 sata popodne nakon ogromnih poteškoća preko ledjenjaka. U sumrak nas je stigao pomoćnik zakupnika bazara Kherli i Beノoit, podrumar u hotelu des Londres. Oni su hrabro slijedili naš trag noseći osim svojih vreća, na našu želju čaja i vrhnja iz hotela i jednu tavu, koja nam je bila od velike koristi.

Kad se sunce sakrilo, bili smo sretni da se uvučemo u sklonište. Samo vodiči nestrpljivo su dočekali da se posluže svojim zakloništem. Tu smo bili stisnuti kao roblje na crnačkom brodu. Bilo je doslove nemoguće maknuti se; svatko je morao ostati na mjestu, gdje se nalazio. Prva grupa je sjela na pod ledjima uprtima o stijenu, drugi red sjeo je ravno pred ove i tako redom do vrata. Kad su prozori bili hermetički zatvoreni, natrpali su u štednjak mokro drvo, zatim su vodiči zatvorili vrata i svi su stali pušiti, tako da je za čas atmosfera u kolibi postala neodrživa, i mi smo morali zahitjavati da se otvore prozori, prijeteci da ćemo inače razbiti stakla. Ne treba ni spomenuti, da o spavanju nije bilo ni govor; nastojali smo dakle da se što bolje zabavimo, što nam je i dosta dobro uspjelo, o čem je svjedočio neugasivi smijeh. U stvari naš položaj bijaše tako neobičan i smiješan, da su nas naše najbjednije šale — koje bi nam se u drugim okolnostima bile činile prilično osrednjima — tako dugo zabavljale kao da su, uzvišene visinom, na kojoj smo se nalazili — postale duhovitije i lakomislenije.

U 2 sata ujutru četiri turista sa svojim vodičima, a s njima zajedno i Beノoit i Kherli, zaputiše se na vrh. Njihov odlazak omogućio je preostalima da odspavaju malo, ali vrlo malo, i da se ispruže u svoj svojoj dužini. Ali činilo se kao da svakih četvrt sata pod postaje tvrdi, dok nam već svaka izbočina na tijelu nije postala bolno mjesto. Na koju god smo stranu okrenuli naše naprjače, umjesto jastuka, i bilo što činili s njima, uvijek smo imali neku kvrgu pod glavom. Ipak je sve to sačinjavalo dio našeg zabavnog natjecanja i pomoglo, da nam prode vrijeme do zore.«

Prema članku »Les Alpes« za »Naše planine« priredio Dr. Marijan Florschütz.

NAJVEĆA EVROPSKA ŠPILJA

Najveća evropska špilja Hoel-Loch Grotte leži nu dolini Muota kod Staldena u Švicarskoj. U početku ove godine poduzeta je nova istraživačka ekspedicija od 10 članova, pod vodstvom švicarskog speleologa prof. A. Böglia. Ekspedicija je dosada ustanovila, da duljina (razgranatit puteva) te spilje iznosi nekih 47 kilometara; prema tome je to najveća spilja u Evropi. Dosad je to prvenstvo zauzimala ledena spilja Eisriesenwelt kod Werfena u Salzburgu (Austrija) sa duljinom od preko 30 kilometara.

ISTAKNUTI PLANINARI

I. Dana 4. veljače o. g. prošlo je 10 godina od smrti Juliusa Kugyja, velikog planinara i planinarskog pisca. Živeći dugi niz godina u Trstu Kugy je imao prilike dobro upoznavati naše planine, osobito Julijske Alpe, koje je mnogim svojim upravo pjesničkim opisima unio u literaturu. Posebnu i svestranu pažnju izazvala je njegova knjiga o Triglavu i Julijskim Alpama u slikama.

II. Ing. Piero Ghilione, 72 godine stari poznati inozemni alpinista, koji je i u 1953. godini svelađao opet nekoliko vrhova pettisućnjaka u Andama, imenovan je članom engleskog »Alpine Cluba«.

III. Kuno Rainer, pratilac Hermanna Buhla u lanjskoj ekspediciji na Nanga-Parbat, survao se prošlog božića prilikom traininga u okolini masiva Olperer (3480 m) u Tuxer-Talu (Tirol). Gorska služba spasavanja, nakon sedamsatnog traženja pronašla ga je teško ranjena.

M. F.